

Kasvatustieteellisiä tutkimuksia, numero 19
Helsinki Studies in Education, number 19

MAAHANMUUTTAJATAUSTAISTEN NAISTEN KOULUTUKSEN KONTEKSTISSA RAKENTUVAT IDENTITEETIT JA OPPIMISPROSESSIT

Eija Pehkonen

Esitetään Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksessa Aud XII,
Fabianinkatu 33, keskiviikkona 20. joulukuuta 2017 klo 12.

Helsinki 2017

Esitarkastajat

Professori Arja Virta, Turun Yliopisto

Dosentti Marja Katisko, Helsingin Yliopisto

Kustos

Professori Arto Kallioniemi, Helsingin yliopisto

Ohjaaja

Professori Arto Kallioniemi, Helsingin yliopisto

Dosentti Arniika Kuusisto, Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Johanna Lasonen, University of South Florida
ja Jyväskylän yliopisto

ISBN 978-951-51-3922-1 (nid.)

ISBN 978-951-51-3923-8 (PDF)

Unigrafia

Helsinki 2017

Eija Pehkonen

Female students with immigrant background constructing their identities and learning processes in the context of education

Abstract

This research addresses immigration and migrant life and integration in Finland. The background of the study is immigration to Finland in the late 1990s and early 2000s. Immigration has been examined mainly in the Finnish context as an individual process and for women. The study is located in the research of education, educability, study and learning, but above all, as individually experienced. More precisely, the study examines the orientation training of immigrants at one university of applied sciences. The focus of the research is to examine the overall life of female students with immigrant backgrounds at the university of applied sciences. The starting point is to examine the individual stages of the life cycle, the various aspects of life and the current point of the life path in Finland.

The narrative of life flow is approached through the concepts of identity and learning. Identities are considered variable, contextual, and narrative. Learning is widely understood as a life broad, a lifelong and narrative learning. The research task is to look at constructing identities and learning processes in the context of education. The two research questions are the following. First: What kind of identities and learning processes are immigrant female students constructing in their telling? Second: What kind of learning process can be conceptualized from telling?

The philosophical bases of the research are the relativity of knowledge, contextuality, and the idea of constructing knowledge. This research aims to provide a place and a voice for female students with immigrant background in terms of their diverse experiences between different cultural frameworks. Cultural frameworks are viewed as a dialogue between the former and the current cultural framework. Twelve students have been interviewed after the first year of study. The qualitative data is read as telling and is analysed with the help of inductive content analysis. The results of the data analysis describe themes in immigration, studying and gender.

According to this study, identities are constructed as a process between a patriarchal and individualistic cultural framework. The identity definitions range between the various subjects of life that are examined.

Identities are positioned in relation to the cultural frameworks either attaching to the former or to the new, or moving flexibly between them. Identities are constructed in a variety of ways between conflict and balance, as well as uncertainty and confidence: a constant contradiction, a cautious hesitation, a negotiating and strengthening balance. The identity transition is constructed within a holistic learning process that is described as stages, a model and type reports on the learning process. They allow looking at individual paths as a process and movement between different factors.

My research shows that challenges in the educational context of being a student, on the other hand, allows more readily for the redefinition of one's own life, identities and learning. In this process of learning, the present is edited and matched to correspond better to a changed life situation. The learner's learning identity is built between these different factors individually. The factors that influence the lives and life situations of students with immigrant background at the university of applied sciences should be examined in a variety of ways comprehensively. Their experience of studying and the needs of learning-support should also be considered a part of the development of education and pedagogical solutions. Education that is envisioned along these lines can better promote inclusion in society.

Keywords: identity, telling, education, cultural framework, immigration, learning, learning process, gender

Eija Pehkonen

Maahanmuuttajataustaisten naisten koulutuksen kontekstissa rakentuvat identiteetit ja oppimisprosessit

Tiivistelmä

Tämä tutkimus tarkastelee maahanmuuttoa ja muuttaneiden elämää ja integroitumista Suomessa. Tutkimuksen taustana on maahanmuutto Suomeen 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Maahanmuuttoa on tarkasteltu lähinnä suomalaisessa viitekehyksessä yksilöllisenä prosessina ja naisten kannalta. Tutkimus paikantuu koulutuksen, kouluttautumisen sekä opiskelun ja oppimisen tutkimukseen, mutta ennen kaikkea tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemana. Tutkimuksen kontekstina on koulutus, tarkemmin sanottuna yhden ammattikorkeakoulun toteuttama maahanmuuttajien orientoiva koulutus. Tutkimuksen fokuksena on maahanmuuttajataustaisten naisten elämäntilanteiden tarkastelu ammattikorkeakoulun opiskelijoina. Tarkastelun lähtökohtana ovat yksilölliset elämäntilanteiden vaiheet, elämän eri osa-alueet ja tämän hetkinen elämäntilanteiden kohta.

Elämäntilanteiden kerrontaa lähestytään identiteetin ja oppimisen käsitteiden avulla. Identiteetit käsitellään muuttuvina, kontekstisidonnaisina ja narratiivisina. Oppiminen ymmärretään laajana, kaikkialle ihmisen elämään ulottuvana asiana: sekä elinikäisenä että narratiivisena oppimisena. Tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat identiteettien rakentumiseen ja oppimiseen kohdistuvat prosessit. Tutkimustehtävänäni on tarkastella koulutuksen kontekstissa rakentuvia identiteettejä ja oppimisprosesseja. Tutkimuskysymyksiäni ovat: 1) Minkälaisia identiteettejä ja oppimisprosesseja maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat rakentavat kerronnassaan? 2) Minkälainen oppimisprosessi kerronnasta on käsitteellistettävissä?

Tutkimuksen tieteenfilosofisina perusajatuksina ovat tiedon suhteellisuus, kontekstisidonnaisuus ja tiedon rakentumisen ajatus. Tämä tutkimus pyrkii omalta osaltaan antamaan paikkaa ja ääntä kouluttautuvien maahanmuuttajataustaisten naisten moninaisuudelle erilaisten kulttuuristen kehysten välillä. Kulttuurisia kehyksiä tarkastellaan entisen ja nykyisen kulttuurisen kehysten välisenä dialogina.

Tutkimukseen on haastateltu kahtatoista opiskelijaa ensimmäisen opiskeluvuoden jälkeen. Laadullista aineistoa luetaan kerrontana, ja sitä analysoidaan aineistolähtöistä sisällönanalyysia hyödyntäen. Aineiston analyysin tulokset kuvataan maahanmuuton, opiskelun ja sukupuolen teemoina.

Tämän tutkimuksen mukaan identiteettejä rakennetaan patriarkaalisen ja individualistisen kulttuurisen kehityksen välisenä prosessina. Identiteettimäärittelyt vaihtelevat tarkastelun kohteena olevan elämänalueen mukaan. Identiteettejä paikannetaan suhteessa kulttuuriin kehityksiin joko entiseen tai uuteen kiinnittyen tai näiden välillä joustavasti liikkuen. Identiteettejä rakennetaan ristiriidan ja tasapainon sekä epävarmuuden ja luottamuksen välisenä liikkeenä eri tavoin: jatkuvana ristiriitana, varovaisena toiveikkuutena, neuvottelevana ja vahvistuvana tasapainona. Tästä kaikesta rakentuu kokonaisvaltainen oppimisprosessi, jota kuvataan oppimisprosessin vaiheina, mallina ja tyyppikertomuksina. Niiden avulla on mahdollista tarkastella yksilöllisiä polkuja prosessina ja liikkeenä eri tekijöiden välillä.

Tutkimukseni osoittaa, että opiskelu haastaa ja toisaalta tarjoaa mahdollisuuden oman elämän, identiteettien ja oppimisen uudelleenmäärittelyihin. Tässä oppimisen prosessissa entistä ja nykyistä muokataan ja sovitetaan toisiinsa vastaamaan paremmin muuttunutta elämäntilannetta. Oppijan oppiva identiteetti rakentuu näiden eri tekijöiden välillä yksilöllisesti. Maahanmuuttajataustaisten ammatti- ja korkeakouluopiskelijoiden elämää ja elämäntilanteisiin vaikuttavia tekijöitä tulisi tarkastella monipuolisesti. Heidän kokemuksensa opiskelusta sekä oppimisen tuen tarpeista tulisi olla myös osa koulutuksen kehittämistä ja pedagogisia ratkaisuja. Kouluttautuminen voi edistää osallisuutta yhteiskunnassa.

Avainsanat: identiteetti, kerronta, koulutus, kulttuurinen kehitys, maahanmuutto, oppiminen, oppimisprosessi, sukupuoli

KIITOKSET

Kiitän tutkimukseeni osallistuneita naisia, joiden moniääninen kerronta on pitänyt minut innostuneena tästä tutkimuksesta vuosia.

Kiitän Monikulttuurinen metropoli – Tutkimusta ja kehittämistä monimuotoisesta arjesta -tutkimushanketta mahdollisuudesta irrottautua osittain omasta työstäni, ja sain koottua ensimmäisen käsikirjoitusversion vuonna 2012.

Kiitän Mirja Talibia jo varhaisessa vaiheessa saamastani kannustuksesta ja vuosia jatkuneista keskusteluista tekstieni äärellä.

Kiitän professori Arto Kallioniemeä työni loppuun saattamisesta. Kiitän dosentti Arniika Kuusisto, joka jaksoi kommentoida tekstiäni huolellisesti ja rakentavasti loppuun asti.

Kiitän esitarkastajiani Arja Virtaa ja Marja Katiskoa, jotka auttoivat viimeistelemään tutkimukseni.

Kiitän suomen kielen kieliasun tarkastajaa Tuomas Juntusta ja englanninkielisen tiivistelmän tarkistajaa Liza Muszynskia. Kiitän painoasun viimeistelystä Leena Sundqvistia.

Kiitän lämmöllä työni viimeistelyvaiheen tekstin kommentoinnista Terttu Sayedia.

Kiitän myös työtovereitani, jotka ovat lukeneet keskeneräisiä tekstejäni ja antaneet niistä palautetta.

Kiitän läheisiäni ja perhettäni, jotka ovat jaksaneet rinnallani vuosia kestäneessä prosessissa. Lastenlasteni tuoma ilo on auttanut minua uskomattoman paljon.

Helsinki, 24.11.2017

Eija Pehkonen

SISÄLTÖ

1 Johdanto	10
2 Maahanmuutto Suomeen	13
2.1 Maahanmuutto 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun Suomessa	13
2.2 Maahanmuuttajien kouluttautuminen ja opiskelu	20
2.3 Maahanmuutto yksilöllisenä prosessina	23
2.4 Nainen maahanmuuttajana	26
3 Oppiminen elämänculussa	31
3.1 Elinikäinen oppiminen	31
3.2 Narratiivinen oppiminen	33
4 Identiteettien rakentuminen	36
4.1 Muuttuvat identiteetit	36
4.2 Kontekstissa rakentuva narratiivinen identiteetti	40
5 Tutkimuksen tieteenfilosofiset näkökulmat	43
6 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	48
7 Aineisto ja aineiston analyysi	50
7.1 Haastattelut	50
7.2 Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat	54
7.3 Aineiston analyysi	59
8 Maahanmuuttajaksi Suomeen	65
8.1 Ensikohtaamisia ja selviytymistä	65
8.2 Oman paikan määrittelyä ja sopeutumista	68
8.3 Väistelyä ja ohittamista	74
8.4 Matkalla osallisuuteen	77
9 Oppimisprosessin jäljillä	82
9.1 Opiskelu välttämättömyytenä ja mahdollisuutena	82
9.2 Opiskelun haasteita, väsymystä ja yrittämistä	84
9.3 Käsityksiä oppimisesta vastuuna, ymmärtämisenä ja kasvuna	87
9.4 Astuminen yksityisestä tilasta julkiselle areenalle	90

10 Sukupuolen rajankäyntiä ja irtiottoja	95
10.1 Naiseuden patriarkaalisia järjestyksiä	95
10.2 Rajankäyntiä näkyvän ja näkymättömän sukupuolen välillä	98
10.3 Sukupuolineutraali naiseus mahdollisuutena	100
10.4 Sukupuoli kokemuksena ja liikkuvana kategoriana	102
11 Identiteettien hämärtyviä ja vahvistuvia rajoja	106
11.1 Maahanmuuttajuuden identiteetit	106
11.2 Oppiva identiteetti	108
11.3 Naiseuden sukupuoli	110
11.4 Identiteettien rakentumisen paikat	111
12 Liikkeessä oppimisen poluilla	114
12.1 Oppimisprosessin vaiheet	114
12.2 Oppimisprosessin malli	115
12.3 Tyyppikertomukset	117
13 Pohdinta	122

1 JOHDANTO

Tämä tutkimus tarkastelee maahanmuuttoa ja muuttaneiden elämää ja integroitumista Suomessa. Tutkimuksen taustana on maahanmuutto Suomeen 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. Useimmat tuolloin muuttaneista olivat perheellisiä tai perheen perustamisen vaiheessa. Suurin osa heistä oli lähialueilta, entisen Neuvostoliiton alueen maista. Maahanmuutto oli kasvanut, mutta se oli silti vähäistä kansainvälisesti katsottuna.

Maahanmuuttajat tulivat suomalaisen yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin asiakkaina uudentyötyypisten palveluntarjoajien kanssa. Heille kohdennettuja palveluja oli vähän. Työmarkkinoilla ei ollut laman vuoksi heidän koulutustaan vastaavia töitä eikä valmiuksia ottaa heitä töihin. Maahanmuuttajille suunnattuja koulutuksia oltiin vasta rakentamassa. Heidän osaamistaan ei tunnustettu tai se oli haasteellista, eikä heille ollut olemassa riittäviä koulutuspolkuja, jotka olisivat mahdollistaneet pääsyn työelämään. Kouluttautumisen mahdollisuuksia oli vähän.

Tutkimusaiheeni sijoittuu koulutuksen, kouluttautumisen ja opiskelun kenttään. Toivon, että tällä tutkimuksella on merkitystä erityisesti Suomeen muuttaneiden ihmisten koulutuspolkujen ja oppimismahdollisuuksien kehittämisessä. Koulutus nähdään tässä tutkimuksessa keskeisenä työelämään ja yhteiskuntaan kiinnittävänä tekijänä.

Tämän tutkimuksen kontekstina on ammattikorkeakoulu ja tarkemmin sanottuna yhden ammattikorkeakoulun toteuttama maahanmuuttajien orientoiva koulutus. Käytän termejä maahanmuuttajataustainen tai maahanmuuttajaopiskelija kuvaamaan eri maista muuttaneita opiskelijoita. Ammattikorkeakoulussa maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita on vielä melko vähän, ja heitä koskevaa tutkimustietoa tarvittaisiin enemmän.

Tutkimukseni tekeminen on lähtenyt omasta kiinnostuksestani sen ymmärtämiseen, miten voisin omassa työssäni entistä paremmin huomioida eri taustoista tulevia oppijoita. Tarkastelen maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden elämänkokonaisuutta. Tarkoitus on saada tietoa elämänkulun vaiheista ja elämäntilanteesta nykyisessä koulutuksessa. Maahanmuuttoa, yhteiskuntaa ja koulutusta koskevien makrotason tekijöiden sijaan keskityn yksilöiden elämänkokemusten kerronnan tarkasteluun. Tutkimus kiinnittyy siten myös väljästi elämänkerralliseen tutkimukseen.

Koulutus on merkittävä yhteiskuntaan integroiva tekijä. Laajemmin on kyse osallisuuden mahdollisuuksista. Tutkimusta koulutuksen merkityksestä maahanmuuttajataustaisten aikuisopiskelijoiden elämässä tulisi olla enemmän. Tähän tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset opiskelijat ovat kouluttautumassa naisvaltaiselle sosiaali- ja terveysalalle ja hakevat paikkaansa suomalaisessa

yhteiskunnassa. Maahanmuuttajataustaisten opiskelevien naisten elämästä tiedetään vähän. Tutkimukseni kiinnostuksen kohteena ovat ammattikorkeakoulussa opiskelevat maahanmuuttajataustaiset naiset. Tarkastelun lähtökohtana ovat yksilölliset elämänculun vaiheet, elämän eri osa-alueet ja tämän hetkinen elämänculun kohta.

Elämänculun kerrontaa lähestyn identiteetin ja oppimisen käsitteiden avulla. Käsitteet ovat laajoja. Identiteetti ja oppiminen ymmärretään jatkuvasti muutoksessa olevina prosesseina, joita rakennetaan haastatteluhetken kerronnassa. Perinteisen identiteettikäsitteksen sijaan identiteetit ovat muuttuvia, kontekstisidonnaisia ja narratiivisia. Yhden identiteetin sijaan käytän rinnakkain termejä *identiteetin eri puolet, identiteettipaikat ja identiteetit*.

Oppimisen ymmärrän laajana, kaikkialle ihmisen elämään ulottuvana asiana. Oppiminen on siten läsnä tiedostamattomasti ja tietoisesti ihmisen elämässä. Kokonaisvaltainen, arkielämän oppiminen ja holistinen oppiminen ovat rinnakkaisia käsitteitä, jotka ilmentävät elämänculaajusta ja elinikäistä oppimista. Elinikäinen oppiminen tarkoittaa tutkimuksessani makrotason lähestymistapaa koulutukseen ja oppimiseen. Tämä tutkimus keskittyy ennen kaikkea henkilökohtaisella tasolla rakentuvan oppimisen tarkasteluun. Elämänculun ja kerronnan teemoja tarkastellaan oppimisena ja oppimisproesseina. Maahanmuuttajataustaisten naisopiskelijoiden identiteettien ja oppimisen kerronta ymmärretään narratiivisena oppimisena.

Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet tutkimusprosessin aikana. Tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat naisten identiteettien rakentumiseen ja oppimiseen kohdistuvat prosessit. Tutkimustehtävänäni on tarkastella koulutuksen kontekstissa rakentuvia identiteettejä ja oppimisprosesseja. Tutkimuskysymyksiäni ovat: 1) Minkälaisia identiteettejä ja oppimisprosesseja maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat rakentavat kerronnassaan? 2) Minkälainen oppimisprosessi kerronnasta on käsitteellistettävissä?

Tutkimuksen tieteenfilosofisina perusajatuksina ovat tiedon suhteellisuus, kontekstisidonnaisuus ja tiedon rakentumisen ajatus. Näkökulmat kiinnittyvät väljästi sosiaaliseen konstruktionismiin ja feministiseen tutkimukseen. Sosiaalinen konstruktionismi tarkastelee tiedon rakentumista sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja erilaisissa konteksteissa. Maahanmuutossa muuttajan elämän kontekstit ja sosiaalinen vuorovaikutus rakentuvat uudelleen. Feministinen tutkimus tarkastelee tiedon sukupuolisisidonnaisuuden rakentumisen lisäksi naisten kokemuksia ja mahdollisuuksia toimia oman elämänsä subjekteina. Tämä tutkimus pyrkii omalta osaltaan antamaan paikkaa ja ääntä maahanmuuttajataustaisten naisten moninaisuudelle erilaisten kulttuuristen kehysten välillä.

Tähän tutkimukseen osallistui kaksitoista opiskelijaa, joita haastateltiin ensimmäisen opiskeluvuoden jälkeen. Laadullista aineistoa luetaan kerrontana ja

analysoidaan aineistolähtöistä sisällönanalyysia hyödyntäen. Aineiston analyysin tulokset käsitellään maahanmuuton, opiskelun ja sukupuolen teemoina.

Väitöskirja etenee rakenteeltaan seuraavalla tavalla:

Maahanmuutto Suomeen (luku 2) taustoittaa tutkimusta yhteiskunnan, työelämän ja koulutuksen näkökulmista sekä maahanmuuttoa yksilöllisenä kokemuksesta ja naisten näkökulmasta. *Oppiminen elämäntulussa* (luku 3) ja *Identiteettien rakentuminen* (luku 4) jäsentävät tutkimuksen peruskäsitteitä. Tutkimuksen *tieteenfilosofisia näkökulmia* käsitellään näiden jälkeen (luku 5). Tutkimusprosessin aikana muotoutuneet tutkimuskysymykset esitän luvussa 6.

Tutkimuksen toteuttaminen (luku 7) käsittelee haastattelua aineistonhankintamenetelmänä ja tätä väitöstyötä varten tehtyjen haastattelujen toteuttamista. Esittelen tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset. Kuvaan analyysimenetelmäni ja analyysin vaiheet. Aineiston analyysimenetelmä noudattelee aineistolähtöisen sisällönanalyysin mukaista etenemistä ja samalla aineiston kerronnan kokonaisuutta kuunnellen.

Maahanmuuttajaksi Suomeen (luku 8) aloittaa aineiston analyysin tulosten kuvaamisen. Keskityn maahanmuuttokokemukseen ja maahanmuuton jälkeiseen elämään Suomessa. *Oppimisprosessin jäljillä* (luku 9) käsittelee opiskelua ja oppimiskäsityksiä. *Sukupuolen velvollisuuksia, rajankäyntiä ja irtiottoja* (luku 10) keskittyy sukupuolen ja naiseuden kokemuksiin. Keskeistä on kerronnan identiteettien rakentuminen ja paikantuminen, joista tehdään yhteenveto kunkin luvun viimeisessä alaluvussa.

Identiteettien hämärtyviä ja vahvistuvia rajoja (luku 11) ja *Liikkeessä oppimisen poluilla* (luku 12) jatkavat aineiston analyysin tulkintojen ja tulosten kuvaamista yleisemmällä tasolla. *Pohdinta* on luvussa 13.

2 MAAHANMUUTTO SUOMEEN

Ihmiset ovat liikkuneet ja muuttaneet aina. Tämän päivän globaalissa maailmassa muutetaan entistä enemmän, ja syitä tähän on monia. Luonnonkatastrofit, epävarmuutta ylläpitävät ja luovat poliittiset, yhteiskunnalliset ja taloudelliset tekijät sekä muuttuneet elämänolosuhteet ja monet henkilökohtaiset syyt ja näiden eri tekijöiden nivoutuminen toisiinsa ovat sysänneet ihmisiä muuttamaan muualle tai kokonaan toiseen maahan vapaaehtoisesti tai pakon edessä. Maahanmuutto on sidoksissa globaaleihin, transkulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin. (Bejamin 2017; Castles 2010; Friberg 2012; Vertovec 2009.) Liikkuvuus on entistä enemmän edestakaista liikettä lähtö- ja muuttomaan välillä. Muuttoliike vaikuttaa lähtömaissa ja tulomaissa monin tavoin ympäröivään yhteiskuntaan. (Castles, de Haas, & Miller 2014, 55–64; Martikainen, Saukkonen & Säävälä 2013, 13–14.) Tutkimukseni taustalla on 1990-luvun alusta kasvanut ja 2000-luvulla jatkunut maahanmuutto Suomeen. Paikannan tutkimustani ennen kaikkea 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun maahanmuuttoa koskevaan tilanteeseen Suomessa. Näin siksi, että tutkimukseeni osallistuvat ovat muuttaneet Suomeen kyseisenä ajankohtana.

2.1 Maahanmuutto 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun Suomessa

Suomessa maahanmuuttajaväestö kasvoi 1990-luvulla entisen Neuvostoliiton hajojamisen, inkerinsuomalaisen paluumuuton ja Somalian ja entisen Jugoslavian sotien seurauksina. Suomen liittyminen 1995 Euroopan Unioniin vaikutti osaltaan rajojen murtumiseen ja ihmisten liikkumisen lisääntymiseen. Kansainväliset avoliitot lisääntyivät. Vähitellen 1980-luvun puolivälistä alkaen Suomesta on tullut kiintiöpakolaisia vastaanottava maa. Kiintiöiden lisäksi pakolaisia on vastaanotettu antamalla turvapaikanhakijoille turvapaikka tai oleskelulupa suojelun tarpeen tai humanitaaristen perusteiden nojalla. (Muiden muassa Forsander 2004; Hammar-Suutari 2009; Pentikäinen 2005; Kyhä 2011, 21.)

Suomi on verrattain myöhään tullut laajemmassa mitassa maahanmuuttajia vastaanottavaksi maaksi (Korkiasaari & Söderling 1998; Martikainen 2013). Suhteessa muihin Pohjoismaihin ja Euroopan muihin maihin Suomeen muuttaneiden määrä on ollut pieni (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 16; Kyhä 2011; Mammon 2010, 9; Paananen 2005; Pentikäinen 2005; Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta 2008, 11). Ulkomaalaisten määrä on Suomessa kasvanut vuosina 1990–2009 (Tilastokeskus). Esimerkiksi vuonna 2006 Suomessa asui vakituisesti 121 739 ulkomaalaista (miehiä 62 228 ja naisia

59 511), mikä oli 2,3 % koko väestöstä (Taskutieto 2007). Vuonna 2012 Suomessa asui 195 511 ulkomaalaista, mikä on 3,6 % koko väestöstä (Sisäasiainministeriö 2013). Viime vuosina maahan muuttavien määrä on moninkertaistunut.

Minkälaiseen Suomeen muutettiin 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa? Suomen maahanmuuttopolitiikkaa, maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia koskevaa lainsäädäntöä muokattiin 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa vastaamaan muuttuneeseen tilanteeseen. Suomen maahanmuuttopoliittisen ohjelman tavoitteeksi määriteltiin ensimmäisen kerran kaikkien maahanmuuttajien joustava ja tehokas kotoutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja työelämään. Painopiste siirtyi humanitaarisesta maahanmuutosta työperäiseen maahanmuuttoon. Tämän lisäksi ohjelman tavoitteena on ollut luoda edellytyksiä monikulttuuriselle ja moniarvoiselle yhteiskunnalle. (Ulkoasiainministeriö 2007.) Sisäasiainministeriön tulevaisuuskatsauksessa 2006 todetaan, että maahanmuuton lisääntyessä Suomi muuttuu monikulttuurisemmaksi, mikä lisää kotouttamisen haasteita. Toimenpiteissä esitetään myös, että tulee edistää työntekijöiden sekä elinkeinonharjoittajien ja yrittäjien maahanmuuttoa. (Sisäasiainministeriö 2006.) Maahanmuuton ja kotouttamisen suuntaa vuosina 2011–2014 käsittelevässä sisäministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön yhteisessä raportissa todetaan, että samalla kun maahanmuuttoa tulee edistää, niin sitä pitää myös ohjata hallitusti. (Sisäasiainministeriö 2015.)

Maahanmuuttoa koskevaa lainsäädäntöä on kehitetty vastaamaan maahanmuuton muuttuneisiin tilanteisiin. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta vuonna 1999 määritteli suomalaisen integraatiopolitiikan tavoitteeksi edistää maahanmuuttajien integraatiota eli kotoutumista, tasa-arvoa ja valinnanvapautta suomalaisessa yhteiskunnassa. Integraatiopolitiikan keskeisinä päämäärinä ovat osallistuminen ja yhteiskunnassa toimiminen. Kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä, jonka tavoitteena on osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltä ja kulttuuria säilyttäen, ja kotouttamisella viranomaisten järjestämiä kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja voimavaroja. (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 1999.) Nämä lait erotettiin toisistaan, jolloin syntyi laki kotoutumisen edistämisestä (2010) ja laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta (2011). Muita maahanmuuttoon liittyviä lakeja ovat laki Maahanmuuttovirastosta (1995), laki ulkomaalaisrekisteristä (1997), laki vähemmistövaltuutetusta ja syrjintälautakunnasta (2001), kansalaisuuslaki (2003), ulkomaalaislaki (2004), laki kotoutumisen edistämisestä (2010) ja yhdenvertaisuuslaki (2014). (www.finlex.fi.)

Valtion ensimmäinen kotouttamisohjelma vuosille 2012–2015 toteaa maahanmuuton lisääntyvän edelleen ja kiinnittää samalla huomiota maahanmuuttajaväestön korkeaan työttömyyteen ja maahanmuuttajanuorten syrjäytymisriskiin. Ohjelmassa painotetaan maahanmuuttajien osallisuuden tukemista.

Maahanmuuttajien täysimääräinen osallistuminen suomalaiseen yhteiskuntaan tarkoittaa osallisuutta kaikilla elämänalueilla: osallistumista uuden kotimaan poliittiseen, yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen ja kulttuurielämään. Mahdollisuus osallistua yhteiskunnan eri aloille lisää suomalaisen yhteiskunnan tapojen, arvojen ja kulttuurin tuntemusta sekä lisää kantaväestön ja maahanmuuttajien välistä vuorovaikutusta. Uudet työmuodot, kuten maahanmuuttajaneuvostot, mentorointi ja tutorointi voivat edistää osallisuuden tukemista. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2011, 17.)

Seuraavassa kotouttamisohjelmassa vuosille 2016–2019 painotetaan työllisyyden lisäksi kotoutumisen alkuvaiheen merkitystä, opintoihin siirtymistä ja avointa keskustelua maahanmuuttopolitiikasta sekä turvapaikanhakijoiden määrän kasvun vaikutuksia. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2016.)

Suomen muuttuva maahanmuuttopolitiikka ja maahanmuuttoa koskeva lainsäädäntö ovat asettaneet eri aikoina Suomeen muuttaneet erilaisiin lähtötilanteisiin ja elämisen ehtoihin. (Davydova 2012, 77.) Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta on jättänyt monia maahanmuuttajaryhmiä lain ulkopuolelle. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi perhesyistä tai työn vuoksi muuttaneet ihmiset. (Saukkonen 2013b, 93, 97; Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta 2008.) Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 1999 määritteli kotouttamispalveluiden järjestämisen kuntien vastuulle, mutta siinä ei tarkemmin määritelty, mitä tai millaisia palveluja ja tukimuotoja tulisi järjestää (Kurtti 2010, 15–16). 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa Suomeen muuttaneille ei ollut esimerkiksi alkuvaiheen ohjausta. Uusi kotoutumislaki vuodelta 2010 koskee kaikkia eri syistä Suomeen muuttaneita, ja siinä kiinnitetään erityisesti huomiota ohjaukseen ja neuvontaan sekä alkukartoituksen tekemiseen. (Kotoutumislaki 2010.) Valtioneuvoston periaatepäätöksessä maahanmuuton tulevaisuusstrategiassa vuodelta 2013 painotetaan maahanmuuttajien työllisyyttä, osallisuutta ja aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa. (Sisäasiainministeriö 2013.) Viime vuosina maahanmuuttoa koskeviin lakeihin on tehty lisää muutoksia. Vuoden 2015 aikana hallitus teki vielä tarkennuksia ja tiukennuksia turvapaikanhakijoiden määrän kasvaessa.

Maahanmuuttajan asettuminen uuteen maahan riippuu kunkin vastaanottavan maan resursseista, jotka muokkaavat elämää sekä selviytymisen ja osallistumisen mahdollisuuksia uudessa maassa (Jaakkola 2000; Korac 2009, 8; Valtonen 1999). Yhteiskunta luo ja ylläpitää yhteiskuntaan kiinnittymisen, osallisuuden ja kuulumisen rakenteita ja käytäntöjä. Yuval-Davisin (2006) mukaan on kyse kuulumisen politiikasta ja valtasuhteesta. Yhteiskunnan toteuttama maahanmuuttopolitiikka ja sitä koskeva lainsäädäntö mahdollistavat tai estävät osallistumista ja osallisuuden kokemusta. Ei ole samantekevää, minkälaista maahanmuuttopolitiikkaa to-

teutetaan ja mitä se merkitsee maahanmuuttajanaisten asemalle. (Githens 2013; Gressgård & Jacobsen 2003, 73.)

Forsanderin (2002, 23–27) mukaan suomalainen maahanmuuttopolitiikka on kehittynyt pitkälti ulkopuolisten paineiden, kuten kansainvälisten sitoumusten velvoittamana, eikä niinkään sisäisten paineiden, esimerkiksi työvoiman tarpeen synnyttämänä. Suomalaista integraatiopolitiikkaa voi lainsäädännön tasolla pitää hyvänä, mutta todellinen maahanmuuttajien sosiaalinen integraatio työmarkkinoilla ja taloudellinen todellisuus eivät tätä tulkintaa kuitenkaan tue (Martikainen, Valtonen & Wahlbeck 2012). Saukkosen (2010) mukaan assimiloiva politiikka on todellisuudessa vallitsevampi. Maahanmuuttajat on nähty pitkälti asiakkaina (mm. Rättyö 2002). Saarinen ja Jäppinen (2014) toteavatkin, että maahanmuuttajille on luotu malli, jota ei ole tehty heidän kanssaan vaan johon heidän tulee sopeutua. Pohjoismaainen hyvinvointimalli on perustunut työhön, ja maahanmuuttajien työttömyys estää osallistumisen yhteiskuntaan. Myös poliittinen osallistuminen on ollut vähäistä.

Maahanmuutto-, monikulttuurisuus- ja maahanmuuttajakeskusteluissa unohdetaan usein, että Suomesta on muutettu paljon ulkomaille ja että Suomeen muuttaneiden suurin väestöryhmä ovat suomalaiset paluumuuttajat. Vuosittain suomalaiset itse ovat suurin maahanmuuttajaryhmä (Rapo 2011). Samalla on unohtunut, että Suomi on aina ollut monikulttuurinen maa jo siksi, että täällä on asunut osana suomalaista yhteiskuntaa monia eri väestöryhmiä, esimerkiksi tataarit, juutalaiset, saamelaiset ja romanit (ks. esim. Forsander & Ekholm 2001a, 83–107). Monikulttuurisuus on tullut lisääntyneen maahanmuuton myötä uudenlaisen tarkastelun kohteeksi. Muuttoliike on lyhyessä ajassa muuttanut Suomen kielirakenteita, ja Suomesta on tullut moniuskontoinen yhteiskunta (Saukkonen 2013a, 151–155). Suomalainen yhteiskunta ja sen organisaatiot eivät ole vielä sopeutuneet Suomen moninkertaistuneeseen maahanmuuttoon (Lasonen, Teräs & Sannino 2011, 230). Sekä Suomi vastaanottavana maana että Suomeen tullut muuttaja olivat yhtä aikaa uuden tilanteen edessä, mutta eri tavalla – ympäristö, yhteiskunta, kulttuuri ja kieli olivat joko kokonaan tai osittain vieraita. Suomessa ei ollut riittävästi tietoa eikä kokemusta maahanmuuttajien vastaanotosta. (Forsander et al. 2004, 95.)

Ihmiset eivät ole markkinavoimien ohjaamia kohteita, vaan he muokkaavat aktiivisina osallistujina maahanmuuton prosesseja. Integraatio tulisi nähdä kahdensuuntaisena. Sen tulisi olla pääväestön ja vieraskielisen väestön molemminpuolinen tavoite, jossa kietoutuvat yhteen yhteiskunnalliset, koulutukselliset ja yksilölliset tekijät. (Lasonen, Teräs & Sannino 2011, 230–231.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa työ ja koulutus ovat keskeisiä yhteiskuntaan kiinnittäviä tekijöitä. Koulutus on keskeinen mekanismi, jonka kautta ihmiset integroituvat yhteiskuntaan ja valikoituvat ammatteihin (Kauppila & Kauppila 2015, 20, 22–35). Maahanmuuttajien työmahdollisuuksiin vaikuttavia tekijöitä on monia. 1990-luvun alussa Suomessa oli lama, työttömyys lisääntyi ja sosiaalietuuksia

leikattiin (ks. esim. Kiander 2001). Samaan aikaan Suomeen muutti aikaisempaa enemmän paluumuuttajia entisestä Neuvostoliitosta, turvapaikkaa hakevia somaleja ja muita afrikkalaisia sekä entisen Jugoslavian pakolaisia (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 16). Vaikka lamasta selvittiin, sen jäljet olivat pitkät – työttömyys, köyhyys ja sosiaalietuuksien leikkaukset jäivät. Etenkin lapsiperheiden ja yksinhuoltajien köyhyys on lisääntynyt 2000-luvulla (Lammi-Taskula, Karvonen & Ahlström 2009). Ansioturvan ulkopuolella olevien suhteellinen köyhyysaste on lisääntynyt, ja toimeentulotukea saa entistä useampi (Vaarama 2011).

Maahan muuttaneista suurin osa on työikäisiä ja perheen perustamisen vaiheessa (Martikainen 2013; Työministeriö 2005). Heidän työllistymisensä on ollut vaikeaa, ja työttömyysaste on ollut muuta väestöä korkeampi (Arajärvi 2009, 19–21; Forsander 2013, 241; Joronen 2005a; 2005b). Ulkomaalaisista oli vuonna 1994 53 % työttömänä, kun vastaava luku oli muun väestön kohdalla 17 %. Vuonna 2000 ulkomaalaisista oli 31 % työttömänä, kun muun väestön työttömyysaste oli 10 %. Maahanmuuton jälkeinen työttömyys on vähentynyt maassaolovuosien myötä (Eronen et al. 2014, 33; Myrskylä 2003). Vuonna 2006 ulkomaalaisten työttömyys oli vähentynyt sen ollessa 23 %, kun muun väestön työttömyys oli enää 8 % (Sisäasiainministeriö 2009). Vuonna 2008 maahanmuuttajien työttömyysaste oli noin 18 %, ja eri maahanmuuttajaryhmien välillä on havaittu eroja (Väänänen et al. 2009). Koulutuksesta ja työkokemuksesta huolimatta työllistyminen on osoittautunut vaikeaksi. Etenkin työikäisten koulutettujen naisten tilanne on ollut haasteellinen. Lähtömaassa suoritettu tutkinto ei takaa työllistymistä (IOM 2012; Jaakkola & Reuter 2007; Pöllänen 2007, 368).

Samanaikaisesti Suomessa on peräänkuulutettu työperäistä maahanmuuttoa, vaikka käytännössä maahanmuuttajat ovat työllistyneet matalapalkkaisille aloille. Heidän mahdollisuutensa luoda työuraa osaamisensa ja koulutuksensa perusteella ovat olleet huonot. (Aaltonen, Joronen & Villa 2009, 61–62, 87–91; Forsander & Ekholm 2001b; Järvinen 2011; Tuomaala & Torvi 2008.) Monille ”sisääntuloammatit” tai erilaiset pätkätyöt ovat jääneet ainoiksi vaihtoehtoiksi olla työmarkkinoilla Suomessa (Antikainen 2010, 83–84; Forsander 2002, 22; Forsander 2007; Könönen 2012; Wrede, Nordberg & Forsander 2010). Työnhakijan identiteetti on muokattava uudestaan (Rintala-Rasmus 2007). Maahanmuuttajat ovat kuitenkin onnistuneet työllistymään, ja tähän vaikuttavia tekijöitä ovat olleet muiden muassa työn arvostaminen sekä maahanmuuttajan kohtelu työpaikoilla (Airila et al. 2013). Maahanmuuttajien kertomuksia työelämästä tutkinut Katisko (2011, 164) toteaa, että ”työelämän kokemuksilla ja työelämään rakentuvilla inklusioilla ja eksklusioilla on tärkeä rooli aktiivisen kansalaisuuden rakentumisessa”.

1990-luvun alussa suomalaisten asenteet maahanmuuttajia kohtaan olivat tiukentuneet (ks. esim. Jaakkola 2000; Jaakkola 2001; Shakir & Tapanainen 2005). Maahanmuuttajiin on kohdistunut rasismia ja syrjintää, ja työmarkkinoilla esiintyvä syrjintä on estänyt heitä kotoutumasta Suomeen (Aalto, Larja & Liebkind 2010;

Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002; Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä & Reuter 2004; Wrede 2010). Eri maahanmuuttajaryhmät ovat kokeneet syrjintää ja arkielämän rasismia (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000). Rasismi ja syrjintä ovat tulleet osaksi lasten ja nuorten arkea (Rastas 2007). Suomeen 1990-luvulla muuttaneet ovat olleet samanaikaisesti laman jälkeisessä Suomessa (tai niukkenevien resurssien), työttömyyden ja maahanmuuttajiin kohdistuneiden kielteisten asenteiden puristuksissa. Nykyinen turvapaikanhakijoiden tilanne on kärjistänyt maahanmuuttokeskustelua ja ruokkinut rasismia.

Työn lisäksi koulutus mahdollistaa yhteiskuntaan kiinnittymisen uudessa maassa. Lisääntynyt maahanmuutto ja monikulttuurisuuden kysymykset ovat merkinneet myös suomalaisen koulutusjärjestelmän kehittämistä. Maahan muuttaneiden koulutustaustat ja siten myös kouluttautumisen tarpeet vaihtelevat luku- ja kirjoitustaidottomista korkeasti koulutettuihin.

Tutkimukseni toteutus paikantuu ajallisesti tilanteeseen, jossa maahanmuuttajien koulutusta oltiin Suomessa vasta luomassa, ja esimerkiksi kotoutumiskoulutusta, työvoimapolitiittista tai muuta valmentavaa tai omaehtoista koulutusta oli heille niukasti saatavilla. Lisäksi lähtömaassa suoritettujen tutkintojen rinnastaminen tai osaamisen tunnistaminen oli vaikeaa. Eri koulutusasteilla oltiin heräämässä siihen, että Suomeen muualta muuttaneiden opiskelu ja oppiminen tuovat koulutukseen uusia haasteita.

Maahan muuttaneille suunnattua koulutusta tai muita kouluttautumisen väyliä on kehitetty 2000-luvulla. Suomalaiseen koulutusjärjestelmään on vähitellen rakennettu perinteisten koulutusväylien rinnalle muita mahdollisuuksia koulutukseen ja aikaisemmin hankitun osaamisen tunnustamiseen osaksi opintoja. Nykyisin eri koulutusasteilla on valmentavaa koulutusta. (Isoaho 2012; Opetushallitus 2011.) Ammattikorkeakoulut voivat järjestää maahanmuuttajille koulutusta, jonka tavoitteena on antaa opiskelijalle kielelliset ja muut tarvittavat valmiudet opintoja varten (Ammattikorkeakoululaki 2009). Kotoutumiskoulutuksen kehittäminen on ollut kotoutumispolitiikan keskeinen prioriteetti. ”Osallisena Suomessa” -hankkeen arviointiraportissa (Työ- ja elinkeinoministeriö 2013) todetaan, että vaikka hankkeessa kehitettiin erilaisia polkuja ja malleja, aikuisten maahanmuuttajien kotoutumispolut eivät välttämättä etene saumattomasti eivätkä tavoitteellisesti.

Tutkimusajankohtana Suomeen muuttaneiden on ollut vaikea päästä opiskelemaan keski- tai korkea-asteen koulutukseen. Valintakokeet osoittautuivat yhteiskunta- ja kulttuurisidonnaisiksi, eikä vaadittua suomen kielen osaamistasoa ollut helposti saavutettavissa (Hurskainen & Puukki 1998). Kieli- tai muutakaan valmentavaa koulutusta ei ole ollut riittävästi saatavilla. Nämä rakenteelliset tekijät toimivat edelleen välillisinä esteinä Suomessa kouluttautumiselle.

Vieraskielisten koulutustaso on keskimäärin selvästi alempi kuin kantaväestön. Korkeakouluopintoihin pääsevien vieraskielisten osuus on yli kaksi kertaa pienempi kuin suomen- ja ruotsinkielisillä. Ammatillisen tutkinnon, ammattikorkeakou-

lututkinnon ja yliopistotutkinnon suorittaneiden vieraskielisten työttömyys on moninkertainen kantaväestöön verrattuna. (Opetusministeriö 2009.) Ehdotuksessa valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012, 18–20) todetaan, että maahanmuuttajat ovat edelleen keski- ja korkea-asteen koulutuksessa aliedustettu ryhmä.

Kotoutumisesta on vaikea todeta, milloin se alkaa, mikä on yksilön oma tavoite ja milloin ihminen on kotoutunut. Kotoutuja voi kokea kotoutumisensa eri tavoin. Kotoutumisen tulos voi olla myös lohkoutunut eli segmentoitunut integraatio (Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kytäjä & Reuter 2004). Esimerkiksi maahanmuuttajat ja heidän jälkeläisensä integroituvat työmarkkinoille, mutta eivät muille yhteiskunnan alueille tai päinvastoin (Anthias 2009). Maahanmuuton jälkeistä elämää Suomessa koskevissa tutkimuksissa maahanmuuttajien elinolot, työllisyys ja kouluttautuminen olivat parantuneet maassalovuosien myötä (Forsander 2007; Linnamäki-Koskela 2010; Maahanmuutto ja maahanmuuttajat Helsingissä – tilastoja 2009; Perhoniemi & Jasinskaja-Lahti 2006; 2007; Söderling 2005).

Malinin ja Anisin (2013, 143) mukaan jatkuva oleskelulupa ja kansalaisuuden saaminen takaavat muodolliset vapaus- ja perusoikeudet, mutta todellinen vapaus, itsemääräämisoikeus ja kyky toimia yhteiskunnassa mahdollistuvat vasta silloin, kun muuttaja osaa riittävän hyvin maan kieltä ja on luku- ja kirjoitustaitoinen sekä sosiaalisesti riittävän toimintakykyinen. Lepola (2000) kuvaa maahanmuuttoa kolmen portin metaforan avulla: ensimmäinen portti on mahdollisuus päästä maahan, toinen portti on lupa oleskella maassa ja kolmas on kansalaisuuden saaminen. Saukkonen (2013b) lisää näihin vielä symbolisen kansalaisuuden neljänneksi portiksi.

Kuka sitten itse asiassa on maahanmuuttaja? Maahanmuuttajasta on tullut sateenvarjokäsite, jota käytetään kaikista maahan muuttaneista (Githens 2013, 37). Sitä pidetään yleisnimikkeenä, joka sisältää eri syistä kohdemaahan muuttaneet ihmiset. Käsite yleistyi 1990-luvulla maahanmuuton lisääntyessä. (Lepola 2000; Martikainen & Haikkola 2010, 10.)

Maahanmuuttajista on alettu yleisessä keskustelussa puhua ikään kuin olisi kyse yhtenäisestä ja helposti määriteltävissä olevasta, tunnistettavasta ja stereotyyppisestä ihmisryhmästä. Tällainen ajattelu peittää alleen erilaisia eroja ja toimii negatiivisena eronteon merkinä. (Githens 2013; Huttunen 2004, 138.) 'Maahanmuuttaja' näyttäytyy suomalaisessa keskustelussa hahmona, jonka kaikki tuntuvat tuntevan. Tämä oletettu hahmo peittää alleen valtavan kirjon ihmisiä. (Huttunen 2009.)

Olivatpa lähtömaan yhteiskunnalliset, poliittiset tai taloudelliset olosuhteet ja lähdön henkilökohtaiset syyt mitkä tahansa, muuttajia yhdistää se, että on muutettu pois jostakin ja muutettu jonnekin. Jo yksistään maahanmuuton syitä on monia: paluumuutto, pakolaisuus ja turvapaikan hakeminen, avioituminen ja muut per-

hesyyt (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002, 17; Jokisaari 2006). Eri maista muuttaneet ihmiset asuvat samassa maassa, mutta he eivät ole samanlaisia. He kantavat mukanaan erilaisia yhteiskunnallisia, etnisiä, kulttuurisia, uskontoonsa ja elämänkulkuunsa liittyviä sisäistämiänsä käsityksiä maailmasta, elämäkulustaan, itsestään ja identiteeteistään. Myöskään yhteinen kotimaa ei tee heistä samanlaisia. Ihmisiä on vaikea sovittaa yhteen homogeeniseen, universaaliin kategoriaan tai integraatiomalliin, joka kieltää yksilöllisyyden, aikaisemmat elämäkokemukset ja tulevaisuuden haaveet ja unohtaa samalla sukupuolen (Korac 2009, 10–11, 18).

”Maahan muuttaneista halutaan ja tarvitaan yhä enemmän tietoa, mutta aina ei tiedetä, keitä maahanmuuttajilla tarkoitetaan ja mistä väestöryhmästä tietoja toivotaan” (Myrskylä & Pyykkönen 2014). Suomeen muuttanut on maahanmuuttohetkellä maahanmuuttaja, mutta usein hän kantaa tätä nimeä vielä pitkään maahanmuuton jälkeen. Vaikka hän olisi Suomen kansalainen, hänet usein edelleen luokitellaan ensimmäisen tai toisen polven maahanmuuttajaksi. Käytän tässä tutkimuksessa sanaa *maahanmuuttajataustainen*.

Globaalit, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset vaikuttavat ihmisten elämään ja luovat uudenlaisia henkilökohtaisia haasteita. Tutkimukseni liittyy maahanmuuttoon ja Suomeen 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa muuttaneiden elämään. He ovat muuttaneet Suomeen yhteiskunnan muutosten, maahanmuuttopolitiikan kehittämisen ja heihin kohdistuvien kielteisten asenteiden keskelle. Nämä tekijät ovat olleet osaltaan työntämässä työiässä olevia aikuisia ja erityisesti naisia marginaaliin. Wreden, Nordbergin ja Forsanderin (2010, 276) mukaan maahanmuuttoa, uuteen asuinpaikkaan asettumista ja yhteiskuntaan kiinnittymistä tulisi tarkastella elämäkulun näkökulmasta, yksilöllisenä prosessina. Tarkoituksenani on saada tietoa maahanmuuton jälkeisestä elämästä ja integroitumisesta suomalaisen yhteiskuntaan maahanmuuttajataustaisten naisten kokemana.

2.2 Maahanmuuttajien kouluttautuminen ja opiskelu

Maahanmuuttajien koulutustausta vaihtelee paljon. Heidän koulutuksestaan ei ole riittävästi tietoa tilastojen puutteellisuuden ja koulutusten vertailtavuuden vaikeuksien vuoksi. (Kyhä 2011, 35–37.) Maahanmuuttajat ovat myös opiskelijoina heterogeeninen ryhmä. Kouluttautumisen tarpeet saattavat vaihdella luku- ja kirjoitustaidon oppimisesta toisessa maassa hankitun korkeakoulututkinnon vastaavuutta tuottavaan pätevyitysmiskoulutukseen.

Useat tutkinnot ovat yhteiskunta- ja kulttuurisidonnaisia eivätkä sellaisenaan siirrettävissä toiseen maahan. Tutkintojen tunnustamisella tai rinnastamisella on ollut rakenteellisia esteitä (Kyhä 2011, 48). Ne ovat osaltaan heikentäneet koulutettujen maahanmuuttajien pääsyä työmarkkinoille koulutustaan vastaavaan työhön.

Peruskoulun, ammatillisen ja korkea-asteen koulutuksen rinnalla on ollut vaihtelevasti maahanmuuttajille suunnattuja omia koulutuspolkuja, mm. valmentavaa koulutusta eri koulutusasteille ja kotoutumiskoulutusta. Maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on tarjota

aikuiselle maahanmuuttajalle sellaiset kielelliset, yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja elämänhallintaan liittyvät valmiudet, joiden avulla hän pystyy selviytymään jokapäiväisen elämän tilanteissa uudessa ympäristössään, toimimaan työelämässä ja hakeutumaan jatko-opintoihin (Opetushallitus 2001; 2007).

Kotoutumiskoulutuksen sisältöjä ovat kielen opetus, valmentava perus- ja ammatillinen koulutus sekä työharjoittelu. Vuodesta 2007 lähtien kotoutumiskoulutus on laajentunut koskemaan kaikkia Suomeen muuttaneita aikuisia. Kotoutumiskoulutuksessa on todettu olevan edelleen kehitettävää ja se ei ole pystynyt takaamaan kaikille halukkaille mahdollisuutta päästä opiskelemaan tai töihin (Arajärvi 2009; Suokonautio 2008). Suomessa asuvista maahanmuuttajista kaikki eivät ole saaneet kotoutumiskoulutusta.

Valmentavaa koulutusta eri koulutusasteilla tai muuta koulutusta. Esimerkiksi työllistymiskursseja on ollut vaihtelevasti. Koulutukset eivät ole muodostaneet kiinteästi toisiinsa liittyvää jatkumoa, ja siksi niiden anti on osin valunut hukkaan. Ne ovat saattaneet sopia heikosti maahanmuuttajan senhetkiseen elämäntilanteeseen ja tarpeisiin, eivätkä koulutuksen sisällöt ole vastanneet koulutukselle asetettuja tavoitteita riittävän hyvin. (Matinheikki-Kokko, Koivumäki & Kuortti 2003; Suokonautio 2008; Työministeriö 2005b.) Vähitellen on kehitetty erilaisia vaihtoehtoisia kouluttautumisen väyliä, esimerkiksi sairaanhoitajien muutokoulutusta (Helminen & Ikävalko-Ratia 2006; Partanen-Ryttilähti 2008; Valjus & Nirvi 2005, 63). Tulevaisuuden kouluttautumista helpottanevat nykyistä monimuotoisemmat ja joustavammat opintopolut (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2013). Aikaisempien tutkintojen ja osaamisen tunnistamisen mahdollisuudet ovat parantuneet.

Rakenteellisten tekijöiden lisäksi opiskelun aloittamiseen ja opiskeluun liittyy taloudellisia, sosiaalisia ja henkilökohtaisia tekijöitä. Antikaisen (2006) mukaan aikaisemmat opiskelukokemukset vaikuttavat halukkuuteen osallistua koulutukseen aikuisena. Olemassa olevien koulutusten lisäksi lähtömaan poliittiset, taloudelliset, uskonnolliset ja muut tekijät muokkaavat käsityksiä opiskelumahdollisuuksista. Koulutus ja opiskelu vieraalla kielellä uudessa koulutusympäristössä haastavat maahanmuuttajaopiskelijan luomaan uudenlaisia oppimisen strategioita. Uuden kielen oppiminen tarkoittaa astumista uuteen kulttuuriin, asenteisiin ja normeihin. Kielen oppimisessa ei ole kyse pelkästään kielen merkityksestä selviämisen kannalta, vaan tärkeästä askeleesta hallita olemassaoloa ja rakentaa uudelleen

identiteettejä. (Bron 2003; 2006, 96). Nisula (2010, 280) toteaa työllistymisvalmennusta koskevassa tutkimuksessaan, että

vaikka koulutuksen tavoitteena on koulutus tai työllistyminen, joudutaan valmennuksessa kohtaamaan myös maahanmuuttajan elämään sisältyviä muita ulottuvuuksia. Erilaiset valmennukset ja koulutukset voisivatkin parhaimmillaan tarjota tilan maahanmuuttajien itseilmaisuun, oman identiteetin ja elämäkokemusten reflektointiin sekä omien kokemusten jakamiseen ja toisilta saatuun tukeen.

Kouluttautuminen on siirtymistä institutionaaliseen formaaliin koulutukseen. Samalla se on astumista suomalaisen yhteiskunnan arvoihin symbolisella tasolla. Suomalainen länsimaalainen, individualistinen yhteiskunta tarjoaa valinnanmahdollisuuksia ja itsenäisyyttä, mutta myös enemmän tai vähemmän näkyviä muita puolia yhteiskunnasta: kouluttautumisen ”pakkoa”, yhteiskunnan ja työmarkkinoiden sisältämiä hierarkioita, oletuksia tasa-arvosta ja sukupuolesta. Näiden tekijöiden keskellä neuvotellaan inkluusion ja osallisuuden mahdollisuuksista yhteiskunnassa. Suomalaisessa yhteiskunnassa koulutus on merkittävä yhteiskuntaan kiinnittävä tekijä. Tutkinnon suorittaminen voi toimia osana kotoutumisen ketjua kohti osallisuuden kokemusta yhteiskunnassa.

Opiskelu pakottaa vertaamaan yhteiskuntien ja kulttuurien välisiä arvoja ja niihin sisältyviä odotuksia. Korhonen (2010) käyttää termiä *kulttuurinen oppiminen* kuvaamaan maahanmuutossa alkavaa uudelleen käynnistynyttä osallisuuden prosessia muuttuneessa kontekstissa. Konkreettisen, maahanmuuttohetkellä tapahtuneen rajan ylityksen jälkeen maahan muuttanut on myöhemminkin kulkenut monen ”rajan” yli. Väitöstutkimukseni yhtenä tarkastelukohteena on, miten näitä rajoja työstetään koulutuksessa. Koulutus voi toimia kulttuurien välisenä rajavyöhykkeenä ja paikkana uuden oppimiselle (Teräs 2009, 70).

Maahanmuuttajataustaisista opiskelijoista ei ole tilastotietoa, mutta ulkomalaisista opiskelijoista on. Esimerkiksi ammattikorkeakoulututkintoon johtavassa koulutuksessa sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalla opiskeli vuonna 2003 yhteensä 524 ulkomaalaista opiskelijaa. Eniten heitä oli Euroopasta, sen jälkeen Afrikasta ja kolmanneksi eniten Aasiasta. (Ammattikorkeakoulut 2003.) Vuonna 2007 ulkomaalaista 37,9 % oli suorittanut korkea-asteen tai keskiasteen tutkinnon Suomessa (Tilastokeskus 2007). Vuonna 2014 ulkomaalaisten suorittamia ammattikorkeakoulututkintoja oli suoritetuista tutkinnoista 6,1 % (Suomen virallinen tilasto (SVT): Ammattikorkeakoulukoulutus 2014).

Tässä tutkimuksessa keskitytään Suomeen muusta syystä kuin opiskelun perusteella muuttaneisiin ammattikorkeakoulussa opiskeleviin maahanmuuttajiin. Tutkimukseen osallistuneiden muuttaessa Suomeen koulutus- ja opiskelumahdollisuudet olivat vähäisiä.

2.3 Maahanmuutto yksilöllisenä prosessina

Maahanmuutto käsittää yksinkertaisimmillaan kolme vaihetta: elämä ennen muuttoa lähtömaassa, maastamuutto ja muuton jälkeinen elämä toisessa maassa. Nämä vaiheet eivät kuitenkaan kerro vielä mitään siitä, minkälainen prosessi maahanmuutto on ihmisen elämänkulussa ja mitä muutos merkitsee yksittäisen ihmisen elämässä ja sen eri alueilla. Maahanmuuton eri vaiheisiin liittyy haasteita, joita tulisi ymmärtää paremmin (Sedky, Nazir, Parlapalli & Lippmann 2010).

Maahanmuutossa tapahtuvia muutoksia ja niiden aiheuttamaa painetta sopeutua uuteen ympäristöön on kuvattu kriisinä ja kulttuurishokkina, jonka vaiheita ovat kuherruskuukausi, torjunta, tasapainon haku ja useamman kulttuurin hallinta. Kuherruskuukausivaiheessa muuttaja suuntautuu kiinnostuneesti uuteen ympäristöön ja suhtautuu kaikkeen uuteen uteliaasti. Torjuntavaiheessa hän on tietoisempi kulttuurieroista, mutta niiden käsittely on vaikeaa. Hän näkee ympärillään uhkakuvia, ja oma tuttu kulttuuri arvoineen ja tapoineen tuntuu paremmalta. Tasapainonhakuvaiheessa hän alkaa hyväksyä uuden kulttuurin mukaisia tapoja ja löytää keinoja selviytyä. Useamman kulttuurin hallintavaiheessa hän on oppinut toimimaan uuden kulttuurin mukaisesti ja löytänyt oman ja uuden kulttuurin välille tasapainon. (Forsander, Ekholm & Saleh 1994; Kim 2001; Oberg 1960; Rättyä 2002.)

Obergin (1960) kulttuurishokin käsitettä on myös kritisoitu, koska siihen sisältyy ongelmallinen käsitys muuttajasta passiivisena uuteen ympäristöön sopeutujana ja ulkoapäin annetusta sopeutumistavoitteesta, assimilaatiosta, välttämättömyyden päämääränä. Kaikki muuttajat eivät välttämättä koe kriisiä tai kulttuurishokkia tai aseta tavoitteeksi uuteen maahan sopeutumista (Berry 1997; Kim 2001, 18–25.) Ward, Bochner & Furnham (2001) tuovat kulttuurishokin ABC-mallissaan tärkeän lisän Obergin malliin ja korostavat muutosta aktiivisena prosessina, jossa sopeutumiseen sisältyy emotionaalisten ja käyttäytymiseen liittyvien ulottuvuuksien lisäksi tietoisuus prosessista. Maahanmuuttoon liittyviä prosesseja on selitetty myös tietoisena tai tiedostamattomana identiteettivalintana, muutuskriisinä ja oppimisena (Kim 2001, 18–25).

Maahanmuuttajaryhmien sopeutumista uuteen kulttuuriin on tutkittu akkulturaationa, jossa maahanmuuttaja luo suhdetta valtakulttuurin ja oman kulttuurin välillä erilaisten akkulturaatiostrategioiden avulla. Näitä strategioita ovat assimilaatio, separaatio, marginalisaatio ja integraatio. Assimilaatio tarkoittaa uuteen kulttuuriin sulautumista ja sen omaksumista siten, että oma aikaisempi kulttuuri väistyy taka-alalle tai hylätään kokonaan. Toinen ääripää on separaatio eli eristäytyminen. Ihminen asuu fyysisesti uudessa maassa, mutta elää oman kulttuurinsa mukaisesti eristäytyen ympäröivästä kulttuurista vetäytymällä vain oman kulttuurinsa piiriin. Marginalisaatiossa eli vieraantumisessa sekä oma että uusi kulttuuri torjutaan, ja vaarana on putoaminen kahden eri kulttuurin välille. Integraatiota

pidetään suotuisimpana asenteena. Siinä pyritään säilyttämään oma kulttuuri ja samalla pitämään yhteyksiä valtaväestöön. (Berry 1997; Berry et al. 2011.)

Berryn akkulturaatiomalliin on kohdistunut myös kritiikkiä (esim. Varjonen 2013, 22). Akkulturaatio tulisi nähdä sekä valtakulttuurin että vähemmistökulttuurin kahdensuuntaisena prosessina. Akkulturaatioasenteita ja -strategioita ei voi ajatella suoraviivaisesti, vaan ihminen voi eri elämänalueilla olla eri kohdassa neli-kenttää ja myös siirtyä paikasta toiseen elämäntilanteen muutosten myötä ja ajan kuluessa. Verkuytenin (2014, 102–103, 106) mukaan akkulturaatio voidaan ymmärtää identifikaatioina ja muuttuvina identiteettipositioina. Integraatiota tulisikin tarkastella vaihtelevana kulttuurisena, sosiaalisena ja psykologisena integraationa.

Marjetan (1998) selvityksessä maahanmuuttajien kotoutumisesta Suomeen todetaan, että inkerinsuomalainen, vietnamilainen, bosnialainen ja somalialainen perhe ovat kotoutuneet eri tavoilla ja että syitä tähän on monia. Lisäksi vastaanottavan maan vastaanotto, sen tarjoamat mahdollisuudet ja asenteet vaikuttivat kotoutumiseen. (Marjeta 1998, 46–49.) Eri maahanmuuttajaryhmät ovat kotoutuneet vaihtelevasti, mihin on erilaisia syitä (Jokisaari 2006; Mammon 2010; Marjeta 1998; Pentikäinen 2005). Eri aikaan Suomeen muuttaneilla on myös erilainen historiallinen positio Suomessa. (Huttunen 2005.) Venäläis-, somalialais- ja kurdi-taustaisten maahanmuuttajien terveyttä, hyvinvointia ja palveluiden käyttöä sekä elinoloja Suomessa koskevassa MAAMU-tutkimuksessa elämänlaatu koettiin näis-sä tutkituissa maahanmuuttajaryhmissä eri tavoin: somalialaiset arvioivat elämän-laatunsa huomattavasti muita ryhmiä korkeammalle, kun taas venäläistaustaisten koettu elämänlaatu vastasi koko saman ikäisen väestön arvioita elämänlaadustaan. Kurdi-taustaiset arvioivat elämänlaatunsa yhtä hyväksi kuin koko saman ikäinen väestö. (Rask, Luoma, Solovieva & Koskinen 2012, 213–218.)

Yuval-Davis (2006) käyttää sanaa *kuuluminen* kuvaamaan niitä monitasoisia prosesseja, joiden avulla tai kautta ihminen tuntee kuuluvansa johonkin. Ward & .Styles (2003) kuvaavat uuteen maahan asettumista ja kiinnittymistä erilaisina mahdollisina kuulumisen vaiheina ja prosesseina. Kokemukset ja tunteet kuulu-misesta voivat vaihdella negatiivisesta positiiviseen. Toisilla on heti tunne kuu-lumisesta, kun taas toisilla se kehittyy hitaammin. Maassaolovuosien lukumäärä ei ennakoisi prosessin kestoa. Siihen saattavat vaikuttaa maahanmuuton motiivit, maahanmuuttoprosessi ja kokemukset kohtelusta uudessa maassa. Maahanmuu-ton jälkeisessä itsensä uudelleenarvioinnissa on kyse sekä itsensä menettämisestä että uudelleen löytämisestä. Kaikki eivät tunne kuuluvansa uuteen paikkaan. Anti-kainen (2010) tarkasteli tutkimuksessaan tätä kuulumista matkana suomalaiseksi ja hoiva-alan ammattilaiseksi venäläis- ja virolaistaustaisten naisten ja suomalai-suuden kohtaamisina.

Pakolaisuus saattaa muuttua monista syistä elinikäiseksi ilman mahdollisuutta palata takaisin tai saada pysyvää uutta kotia. Pakolaisuudesta tulee uusi ei-toivottu toisten määrittelemä identiteetti, jonka rinnalla arki kuitenkin jatkuu elämän pe-

rusedellytysten vajavaisuudesta huolimatta uudessa maassa. Vaikka elämä olisikin alkanut rakentua uudelleen toisessa maassa, uuden ympäristön vieraus, juuret-tomuus, hätä ja suru vaikeuttavat yhdessä muiden tekijöiden kanssa asettumista uuteen maahan. Annetusta pakolaisen statuksesta voi tulla objektivoiva, mikä osaltaan estää toimijuutta ja kokemusta äänen kuuluviin saamisesta ihmisen omista tarpeista käsin. (Korac 2009, 10–12.)

Pentikäisen (2005) tutkimuksessa vietnamilaisten ja somalialaisten pakolaisten ”pakolaisuuden elämäntarinoista” rakentui muutosprosessi, jonka vaiheita olivat irtaantuminen, välivaihe, liittyminen ja asettuminen. Irtantumisessa ihmiset pakenivat kotimaastaan ja hakivat turvaa. Tästä tilanteesta alkoi pitkä tapahtumien ketju, jonka loppupäätä ihminen ei lähdön hetkellä ole voinut tietää. Ulkoisten uhkien lisäksi kyse on ollut myös psyykkisestä elämänhallinnan menettämisestä (emt., 242). Irtantuminen omasta maasta, kulttuurista, kielestä ja perheestä on ollut vahvoja tunteita herättävä prosessi. Irtantuminen määrittyi pakolaisten kertomuksissa irrallisuudeksi – ollaan irti kaikesta, niin perheestä, kodista kuin kotimaastakin. (Emt., 111.)

Väli-tilassa oli käynnistynyt turvapaikanhakuprosessi. Väli-tilaa kuvaa oleminen sosiaalisten järjestysten ja normien ulkopuolella. Turvaan pääsyn kääntöpuolena koettiin turvattomuutta ja odottamista. Tämän jälkeen ”uusi elämä” mahdollistui turvapaikkapäätöksen saamisen jälkeen, ja alkoi liittyminen uuteen yhteiskuntaan. Aluksi kaikki näytti hyvältä, ja elämä tuntui kääntyvän vihdoin paremmaksi. Edessä olivat kuitenkin monet muut konkreettiseen arkeen liittyvät haasteet yhdessä psyykkisten prosessien kanssa. Pakolaisuus tuntui leimaavan monella tavalla yksilön asemaa ja paikkaa Suomessa. Oma paikka määrittivät muut ihmiset eron-teen ja toiseuden rakentumisen kautta. Pakolaisstatus siirtyi Suomessa syntyneisiin lapsiin. (Pentikäinen 2005, 243–244.) Viimeisenä vaiheena oli asettuminen. Alkoi uuden elämän opettelu, eikä se tapahtunut hetkessä. Asettumisessa oma elämäntilanne ja asuminen Suomessa punnittiin uudelleen. ”Yhteistä kertojille on arkielämässään kokema toiseuden tunne suhteessa Suomessa asumiseen, omaan asemaansa, kulttuurin mukaiseen perheyhteisöönsä, suomalaisiin ja suomalaiseen yhteiskuntaan” (emt., 245).

Maahanmuuttaja luo suhdetta entiseen ja nykyiseen monitasoisena ja jatkuvana prosessina usein läpi elämän (Ahmed, Castañeda, Fortier, & Sheller 2003; Espín 1999; Huttunen 2002, 28, 32; Miettinen 2006). Tässä kaksisuuntaisessa prosessissa hän pohtii, mitä säilyttää entisestä ja mitä ottaa ympärillä olevan yhteiskunnan kulttuurista itselleen. Tähän prosessiin vaikuttavat sosiokulttuuriset ja psykologiset tekijät, joiden keskellä yksilö luo sekä sisäistä että ulkoista kulttuuriaan monella tavalla.

Nykyään on kyse jatkuvasti muuttuvista kulttuureista, joiden välillä yksilö liikkuu ja luo omaa paikkaansa globaalissa ja jälkikolonialistisessa muuttovirtojen maailmassa (mm. Fox 2009, 48). Maahanmuuttaja ei ole myöskään välttämättä

tietyn yhden kulttuurin kantaja tai edustaja, josta käsin hänet tulisi yksiselitteisesti määritellä. Yhteiskunnallisten, kulttuuristen, kielellisten ja symbolisten kehysten keskellä maahanmuuttaja luo omaa fyysistä, sosiaalista ja psyykkistä paikkaansa nykyisessä asuinmaassaan. ”Kulttuurinen” määrittyy neuvottelevana ja yksilöllisenä suhteena ja itsemäärittelynä koettujen ja oletettujen kulttuuristen kehysten välillä. Merkitysten neuvottelu on jatkuva prosessi (Wenger 1998, 52–55).

Yksilö liittyy eri tavoin nykyiseen yhteiskuntaan, joka ei ole homogeeninen vaan moninainen. Hän rakentaa suhdetta entisen ja nykyisen asuinmaan, yhteiskunnan, kulttuurin ja identiteetin eri puolien välillä muuttuvana prosessina, jossa raja entisen ja nykyisen välillä rakentuu irrottautumisen ja kiinnittymisen välisenä liikkeenä. Tämä väitöstutkimus tarkastelee maahanmuuttoa yksilöllisenä kokemuksena.

2.4 Nainen maahanmuuttajana

Maailmanlaajuisesti tarkasteltuna maahanmuuttajista suurin osa on naisia. Maahanmuutossa miehiä kohdellaan yhä usein pääasiallisina muuttajina, kun taas naiset ja lapset on usein nähty ainoastaan huollettavia. Lisäksi naiset ovat edelleen yliedustettuina kaikkein vähiten halutuissa ammateissa, vaikka siirtyminen toisenlaisiin töihin onkin lisääntynyt. (Castles, de Haas & Miller 2014, 61; Forsander 2007, 312; Githens 2013.) Naiset tekevät nykyisessä taloudellisessa tilanteessa usein epäsäännöllistä, suojaamatonta ja dokumentoitumatonta työtä (Trimikliniotis & Fulias-Souroulla 2013).

Naisiin kohdistuva epätasa-arvo on tosiasia. Sukupuoli, sukupuoleen kasvamisen ja sen esittämisen tavat ovat sidoksissa vallitseviin globaaleihin yhteiskunnallisiin, taloudellisiin ja poliittisiin tekijöihin. (Segal & Chow 2011; Walby 2011.) Ei liene sattumaa, että suurin osa maailman köyhistä ja pakolaisista sekä ihmiskaupan uhreista on naisia. Ihmisoikeuksien puuttuminen ja loukkaukset kohdistuvat rajuimmin naisiin. Eri maiden ja yhteiskuntien käytännöt eivät ole aina naisystävällisiä eivätkä itsestään selvästi tue naisten terveyttä, kouluttautumista ja työssäkäyntiä. (Mm. Bagilhole 2008; Gorman & Mojab 2009; Leonard 2006.) Maahanmuuttajanaisten kotimaassa kouluttautumisen esteinä ovat saattaneet olla mm. lukutaidottomuus, naisten vastuulla oleva perhe ja lapset, työ (esim. toisessa maassa kotiapulaisena) sekä yhteiskunnassa vallitseva epätasa-arvo, epävakaus tai pakolaisuus.

Naisten tosiasiallista ja koettua epätasa-arvoa on käsitteellistetty ja selitetty naisten alisteisena suhteena patriarkalisessa yhteiskuntajärjestyksessä tai yhteiskunnan ylläpitämänä sukupuolisopimuksena, josta naisen tulisi tulla tietoiseksi ja vapautua (mm. Hirdman 2002). Kuitenkaan asia ei ole näin yksinkertainen. Patriarkalaisuuden ylläpitämä alistettu asema ja siitä vapautuminen eivät selitä eivätkä takaa vapautunutta elämää, jos patriarkalaisuutta tuottavat rakenteet eivät

muutu. Näkyvän sukupuolen alle kätkeytyvät monet näkymättömät sukupuolen tekemisen ja tuottamisen tavat, joita vasten oma sukupuoli-identiteetti rakentuu. Naiset rakentavat ja ylläpitävät vallitsevaa sukupuolirakennetta tai sukupuolen tuottamisen instituutiota joka päivä, ja siten he osallistuvat tahtomattaan epätasa-arvoa tuottavaan yhteiskunnan läpäisevään sukupuolistamisen koreografiaan (Lorber 2008).

Kaikki naiset eivät koe olevansa ja elävänsä patriarkalisissa rakenteissa alistettuina, sorrettiina ja marginaalissa. Patriarkalaisuus liitetään useimmiten yleisesti ei-länsimaalaisiin yhteiskuntiin yhdessä vastakohtana demokratialle, valinnanvapaudelle ja individualistisille arvoille. Se näyttäytyy ei-toivottavana staattisena ja stereotyyppisenä asiantilana, jolloin se rakentuu hävettävänä, poisopittavana, ei-hyväksyttävänä ja toisena. Samalla unohtuu, että patriarkalaisuus voi tarkoittaa yhteiskunnan oloista riippumatta tai juuri siksi yhteisöllisyyttä, perhekeskeyttä, positiivista keskinäistä riippuvuutta ja huolenpitoa, jossa ihmiset aktiivisina toimijoina rakentavat elämäkokonaisuutta. Maahanmuuttaja joutuu vastaamaan tällaisiin mielikuviin ja käsityksiin. Patriarkaalinen järjestys tulisi ymmärtää monin tavoin yhteiskunnasta ja ihmisten kokemuksesta riippuen. Kadiyoti (1991) huomauttaa, että patriarkalaisuutta tulisi lähestyä monipuolisemmin sukupuolten välisenä neuvotteluna tutkimalla naisten strategioita ja selviytymistä erilaisissa patriarkalaisuuden muodoissa. Maskuliinisuus ja feminiinisyys voisivat toimia myös positiivisina itsemäärittelykategorioina.

Suomi edustaa länsimaista yhteiskuntaa länsimaisine arvoineen – demokrati-aa, tasa-arvoa, valinnanvapautta ja individualistista ihmiskäsitystä. Pohjoismaista hyvinvointivaltiota ja sen muutosta on tarkasteltu naisten näkökulmasta ja luonnehdittu naisystävälliseksi (Anttonen 1994; 1997; Eräranta 2013; Julkunen 2009; Lister 2008). Siitä huolimatta suomalaisessa yhteiskunnassa on epätasa-arvoa: esimerkiksi naisten palkkauksessa ja naisjohtajuuden vähäisyydessä sekä useissa sukupuoleen ja ikään sidottuja rakenteissa ja käytännöissä, jotka ovat tulkittavissa osittain näkymättömäksi patriarkaliseksi sukupuolisopimukseksi (esim. ammat- tien vahva sukupuolisidonnaisuus). Suomalainen sukupuolisopimus tai patriarkalaisuus eivät siten ole jotakin kaukana olevaa ja suomalaiseen yhteiskuntaan kuulumatonta. Länsimaiset arvot eivät välttämättä tarjoutu ainoiksi oikeiksi ja hyväksytyiksi arvoiksi tähän yhteiskuntaan muuttaneen elämässä.

Maahanmuuttotutkimuksissa sukupuolinäkökulma on usein sivuutettu. Maahanmuuttoa ja sitä säätelevää politiikkaa ei ole tarkasteltu sukupuolen näkökulmasta, mutta maahanmuuton naisistumisen vuoksi tätä tarkastelua tulisi tehdä uudelleen. (Githens 2013, 8; Saarinen & Calloni 2012.) ”Kansainvälinen muutoliike, etnisyys, maahanmuutto ja niihin liittyvät ilmiöt ovat sukupuolituneita. Miesten ja naisten muuttosyyt, kotoutuminen ja uuden elämän aloittaminen kulkevat usein eri ratoja.” (Martikainen & Tiilikainen 2007, 15.) Sukupuoli määrittää monin tavoin etnistä itseymmärrystä ja paikkaa uudessa yhteiskunnassa (Säävälä

2007b). Monet yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja henkilökohtaiset tekijät vaikuttavat naisten maahanmuuttoon ja maahanmuuton jälkeiseen elämään uudessa maassa (Hyvönen 2009, 30–31; Säävälä 2009, 20).

Suomessa naisten maahanmuutto on lisääntynyt 1990-luvun puolivälistä lähtien erityisesti perheenyhdistämisen, avioliittojen ja paluumuuton vuoksi (Martiainen & Tiilikainen 2007, 15). Suomeen muuttaneita naisia on lähes yhtä monta kuin miehiä. Eroja on kuitenkin eri maahanmuuttajaryhmien välillä. Vuonna 2006 Venäjältä, Virosta ja Thaimaasta muuttaneissa vakituisesti Suomessa asuvista ulkomaalaisista enemmistö oli naisia, kun taas Isosta-Britanniasta, Turkista ja Intiasta tulleista enemmistö oli miehiä (Taskutieto 2007). Vuodenvaihteessa 2012–2013 tilanne oli samansuuntainen: Virosta, Venäjältä ja Thaimaasta muuttaneista enemmistö oli naisia, ja Ison-Britannian, Turkin ja Intian lisäksi Ruotsista, Somaliasta ja Irakista muuttaneista, vakinaisesti Suomessa asuvista ulkomaalaisista enemmistö oli miehiä (Taskutieto 2013).

Suomessa maahanmuuttajanaisia koskevissa tutkimuksissa on käsitelty muun muassa kotoutumista, perhettä ja työllistymistä mutta myös arkea ja uskonnon merkitystä elämässä (Hyvönen 2009; Janhonen-Adruquah 2010; Joronen 2007; Marjeta 2001; Säävälä 2007a; Säävälä 2007b; Säävälä 2009; Tiilikainen 2003; Tiilikainen 2008). Maahan muuttaneiden naisten lähtötilanteet ja kotoutumisen polut ovat erilaisia. Yksilöiden välisistä eroista huolimatta koskivatpa ne sitten koulutusta, ikää tai perhetilannetta, heidät saatetaan määritellä ja tulkita kapeasti stereotyyppiseksi monilapsisen perheen lukutaidottomaksi kotiäidiksi. Erilaisuuksien kirjo on kuitenkin laaja: esimerkiksi kotonaolo saattaa tarkoittaa yhtä hyvin kotiäitiyttä, työttömyyttä, kielikoulutukseen pääsemisen odottamista kuin yksin olemista ja yksinäisyyttä ilman sosiaalisia kontakteja.

Maahanmuuttajien työllistymiseen vaikuttavat yksilölliset, välilliset ja rakenteelliset tekijät (Forsander 2002, 86). Valtioneuvoston selonteossa eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta 2002 kiinnitettiin huomiota maahanmuuttajanaisten erityistarpeisiin ja naisten miehiä korkeampaan työttömyyteen. Lisäksi selonteossa todettiin, että naisten koulutustausta voi olla heikko ja luku- ja kirjoitustaidottomuus yleistä. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta 2002). Osittain naiset voivat olla hyvin heikossa asemassa ja heidän pääsyä kotouttamislain piiriin vaikeaa (Eronen et al. 2014, 17). Yhteiskunnan marginaalista on vaikea siirtyä keskelle (Antikainen 2010).

Maahanmuuttajanaisten ja -miesten asema on työmarkkinoilla erilainen. Maahanmuuttajanaisten työllisyys on sekä suomalaisia naisia että maahanmuuttajamiehiä heikompi. (Eronen et al. 2014, 17; Fågel, Säävälä & Salonen 2012; Joronen 2007, 292–293; Säävälä 2007a, 25–27; Väänänen et al. 2009.) Maahanmuuttajanaisisissa on paljon kotimaassa kouluttautuneita naisia, joiden mahdollisuudet saada työtä ovat olleet huonot (Chang 2014; Forsander 2002; Fågel, Säävälä & Salonen 2012; Kyhä 2011; Säävälä 2007a, 30). Esimerkiksi Ngin ja Shanin (2010)

ja Mannin (2004) tutkimuksissa koulutetut kiinalaiset naiset tulivat kohdelluiksi työmarkkinoilla stereotyyppisten käsitysten mukaisesti.

Suomalaisnaisiin verrattuna maahanmuuttajanaisten työttömyys on kolminkertainen, ja korkeakoulutuksen saaneilla vieläkin suurempi (Vanhanen et al. 2013, 177). 2000-luvulla etenkin venäjänkieliset ja erityisesti naiset ovat suorittaneet tutkintoja Suomessa (Myrskylä & Pyykkönen 2014, 34). Harakkamäen (2007; 2008) tutkimusten mukaan maahanmuuttajanaisten työllistymisen ovat mahdollistaneet muun muassa motivaatio ja aktiivinen hakeutuminen työhön.

Maahanmuuttajanaisten sopeutuminen on yhtäaikaista sopeutumisesta sukupuolisidonnaisille työmarkkinoille ja suomalaiseen ydinperheajatteluun. Sukupuoliroolit on neuvoteltava uudelleen (Crisan 2012; Davydova 2012; Marjeta 2001; Säävälä 2007a, 8). Sukupuoliroolien erot lähtömaan ja uuden asuinmaan välillä vaikuttavat sopeutumiseen uudessa yhteiskunnallisessa kontekstissa (Jamarani 2012; Sugimura 2007, 130; 138–139). Lähtömaan olosuhteet saattavat olla kolonialismin ja ei-demokraattisten käytäntöjen läpäisemiä ja elinolosuhteita kaventavia. Näiden tekijöiden lisäksi vähemmistöasema yhteiskunnassa ja patriarkaalinen perhejärjestys ylläpitävät moninkertaista marginaalista positiota naisen elämässä. (Gorman & Mojab 2009; Mojab 2006.)

Vaikka ulkoiset uhat, sota tai muut tekijät ovat muuton myötä jääneet taakse, naisen elämä uudessa maassa saattaa entisestään hankaloitua. Naisen vastuulle saattaa jäädä perheen perinteisten arvojen ylläpitäminen, kunnian säilyttäminen ja lasten kasvatus entisen kotimaan kulttuuristen perinteisten arvojen mukaisesti, jotka saattavat olla ristiriidassa nykyisen yhteiskunnan kanssa. Säävälä (2007a, 7) toteaa: ”Naismaahanmuuttajat ovat alttiita joutumaan seksuaalisuuteen, lisääntymiseen ja perheeseen liittyvien roolien ja odotusten ristipaineeseen.”

Maahanmuutto elämänkulun muutoskohtana merkitsee uudenlaista oman elämän ja identiteetin määrittelyä. Maahanmuuttajanaiset voivat kokea menestyneensä, vaikka menestyminen ei tarkoita välttämättä objektiivisesti menestymistä työelämässä tai taloudellista tai sosiaalista menestymistä. Menestymisen avulla ilmaistaan, että on selviytynyt uudessa maassa ja haluttu luoda itselle myönteinen kuva selviytymisestä ja onnistumisesta elämässä. (Säävälä 2009, 21–22; Tiilikainen 2008, 95.) Maahanmuutto ja sen jälkeinen elämä voivatkin edesauttaa löytämään uudenlaisia myönteisiä selviytymisstrategioita. (Kulyasova 2006; Ojo 2009; Sadeghi 2008; Spitzer 2007.)

Sadeghin (2008) mukaan kokemukset uudesta maasta auttoivat naisia määrittelemään uudelleen roolejaan naisina, äiteinä, vaimoina, tyttärinä ja koulutettuina yksilöinä. Maahanmuutto voi sen haasteista huolimatta tai juuri niistä johtuen vahvistaa ja edistää nykyisessä yhteiskunnassa tarvittavia kompetensseja itsensä toteuttamiseen ja oman elämän rakentamiseen. Se otetaan haltuun rakentamalla toisenlainen toimijuus, mikä on saattanut tarkoittaa esimerkiksi opiskelun, oman yrityksen, yksin elämisen ja yksinhuoltajuuden mahdollistumista toisin kuin ennen.

Maahanmuutto mahdollistaa itsen näkemisen toisin ja entisen asuinmaan yhteiskunnan naisen elämänkulkuun ja identiteettiin liittämien odotuksien kyseenalaistamisen. Naiset suhteuttavat entistä ja nykyistä toisiinsa eri elämänalueilla. (Afshar 2012; Pessach-Ramati & Josselson 2007.) Aikaisemmat itsestään selvinä pidetyt elämisen tavat tulevat uudenlaisen ja kriittisen tarkastelun kohteeksi. Esimerkiksi rotuun, etnisyyteen ja uskontoon liittyvät asemat ja merkitykset ovat tällaisia tekijöitä, joiden välillä käydään identiteettineuvotteluja (Ajrouch & Kusow 2007).

Maahanmuutto voi olla uusi alku, jossa omaa sukupuolta ja seksuaalisuutta on mahdollista määritellä ja rakentaa uudelleen. Entisen kotimaan sukupuoliroolit ja niihin liittyvät stereotyyppiset odotukset ja käyttäytymismallit muuttuvat vastaamaan paremmin itselle sopivia sukupuolen tuottamisen ja esittämisen tapoja. (Espín 1999, 5–10.) Naiset venyttävät emotionaalisia ja käyttäytymiseen liittyviä rajojaan, joita he eivät osanneet ennakoida ja joita he kohtaavat yhteiskunnassa ja perheessä. He kokevat stressiä ja ristiriitaisia tilanteita, oppivat navigoimaan uudessa ympäristössä ja elämään muutosten keskellä läpi elämän. (Emt., 19–25.)

Tässä tutkimuksessa pääasiallisen tarkastelun kohteena on Suomeen muuttaneiden kouluttautuvien naisten maahanmuuton jälkeisen elämänkulun rakentamisen prosessi.

3 OPPIMINEN ELÄMÄNKULUSSA

Oppiminen on sidoksissa kunkin yhteiskunnan määrittämiin odotuksiin koulutuksesta ja kouluttautumisen vaatimuksista. Elinikäinen oppiminen on tullut osaksi myös suomalaisen yhteiskunnan koulutusdiskurssia ja vaikuttaa myös yhtenä kontekstina tässä tutkimuksessa. Ammattikorkeakoulujärjestelmää on kehitetty osana tällaista laajempaa kouluttautumisen ja osaamisen ketjua, jonka avulla taataan työelämässä tarvittava asiantuntijuus.

Tässä tutkimuksessa oppiminen ymmärretään laajasti ihmisen elämään kaikille ulottuvana asiana. Tällä viitataan sekä muodolliseen formaaliin että epämuodolliseen informaaliin koulutukseen ja näissä ja näiden lisäksi koko elämänaikana joko tietoisesti tai tiedostamattomasti tapahtuvaan oppimiseen. Ihminen oppii elämästä ja elämänsä aikana erilaisia asioita. Tällaista elämänkerrallista, arkielämän tai kokemuksellista oppimista voi lähestyä eri tavoin. Tässä tutkimuksessa oppimista kuvataan kokonaisvaltaisen, kokemuksellisen ja narratiivisen oppimisen avulla. Kertoessaan elämästään ihminen samalla tuottaa suhdetta eri elämäntapahtumien välille. Tätä suhdetta tarkastelen oppimisena ja oppimisprosessina.

3.1 Elinikäinen oppiminen

Elinikäisen oppimisen perusajatuksena on oppimisen ymmärtäminen laajasti, mikä kattaa sekä virallisen, epävirallisen että arkielämän oppimisen muodot. Tavotteena on mahdollistaa kouluttautuminen elämänsäajan eri vaiheissa joustavasti. (KOM 2001.) Edwardsin ja Usherin (2006) mukaan elinikäinen oppiminen voidaan ymmärtää metaforana, jonka avulla yksilöiden tulee elinikäisinä oppijoina olla enemmän vastuussa omista elämänsäajastaan samalla kun käsitykset koulutuksen rajoista ja oppimisesta muuttuvat. He esittävät, että se on olemassa oleva ja jatkuvasti uudelleen muovautuva käsite. (Edwards & Usher 2006). Joustavia oppimisen mahdollisuuksia on kuvattu myös elämänlevyisenä tai elämänsäajajaisena oppimisena. (Antikainen 2001).

Elinikäisestä oppimisesta on tullut laajasti käytetty käsite yhteiskunnassa ja koulutuksessa. Yhteiskunnan taholta tähän kytkeytyy poliittisia ja taloudellisia intressejä säädellä ja ohjata koulutusta haluttuun suuntaan ja luoda joustavasti liikkuvaa työvoimaa kulloisenkin työmarkkinatilanteen mukaan. (Burke & Jackson 2007, 3, 9; Hyyppä 1998.) Vaikka elinikäistä oppimista kuvataan neutraalina, se on samalla sidoksissa yhteiskunnan arvoihin ja politiikkaan sekä markkinoiden määrittelemiin osaamistarpeisiin. Tuomiston (2003, 71) mukaan elinikäisen oppimisen kehittämisen taustalla on pitkälti työelämän tarpeet. Mooren (2003, 27–28)

mukaan elinikäisestä oppimisesta on tullut ”iskulause”, jolla kuvataan oppimisen mahdollisuuksien tarjoamista kaikille ja jossa oppimisen vastuu on siirtynyt aikuiselle itselleen. Yksilöllisyys, omaehtoisuus, itseohjautuvuus ja yksilön valintoihin liittyvä käsitteistö ovat olleet suomalaisessa koulutuspoliittisessa retoriikassa tärkeitä (Silvennoinen 2009, 209).

Elinikäinen oppiminen on käsitteenä kaventunut pitkälti koskemaan muodollista koulutusta (Hager 2011). Koulutus on käynyt läpi monia muutoksia, joihin ovat vaikuttaneet maailmanlaajuiset ja yhteiskunnalliset tekijät (Jarvis, Holford & Griffin 2008, 1–12). Aikuiskoulutusta toteutetaan monella tavalla ja erilaisista filosofisista taustoista käsin ja näitä myös yhdistäen (Elias & Merriam 2005, 252).

Suomessa elinikäisen oppimisen välttämättömyyttä on perusteltu kansainvälisen kilpailukyvyyn ja työllisyyden mahdollistajana (Ammattikorkeakoululaki 2010; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011, 9; Leinonen 2009, 20; Opetusministeriö 2006, 12, 28–29). Koulutuksesta on tullut keskeinen yhteiskuntaan integroitumisen ja kuulumisen väylä. Elinikäisen oppimisen mahdollistamiseksi on kehitetty strategioita, joissa on painotettu neuvonnan, ohjauksen sekä urasuunnittelun merkitystä. Yksilön tulisi aina kulloisenkin elämäntilanteensa mukaan ohjata opiskeluaan ja liikkua joustavasti eri koulutusten välillä osaamistaan kehittäen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011; Opetusministeriö 1998; 2000.)

Elinikäisen oppimisen tavoitteena on mahdollistaa koulutus kaikille ikään, sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan tai etniseen taustaan katsomatta (Antikainen & Komonen 2009, 96–97; Burke & Jackson 2007, 11; Reay 2003; Reay, David & Ball 2005). Vähemmälle huomiolle on jäänyt, että monet yhteiskunnalliset, rakenteelliset ja henkilökohtaiset tekijät ovat kouluttautumisen esteinä. Koulutukseen pääsy ja sen suorittaminen eivät ole itsestäänselvyys erilaisista lähtökohdista tuleville. (Alfred 2005; Bron & Agélli 2000; Jackson 2004; Korhonen 2010, 20.)

Elinikäisen oppimisen ytimenä on valintoja tekevän yksilön kyky kehittää osaamistaan, mutta tämä ei välttämättä ole helppoa. Maahan muuttaneen luoviminen ihanteiden ja käytäntöjen välimaastossa saattaa olla hankalaa. Monet eri tekijät vaikuttavat koulutukseen hakeutumiseen ja opiskelumahdollisuuksiin. Koulutuspolulle hakeutuminen, sille pääseminen ja kouluttautuminen madaltavat kynnystä päästä työmarkkinoille. Tavoite tulla joksikin uudessa maassa on henkilökohtaisen prosessin lisäksi kotouttamis-, koulutus- ja työvoimapolitiittinen asia. Näiden käytäntöjen kautta voi mahdollistua osallisuus suomalaisessa yhteiskunnassa.

Elinikäisen oppimisen ideologia on unohtanut sukupuolen (Fenwick 2004; Rogers 2005). Sukupuoleen perustuva epätasa-arvo koskee sekä koulutukseen pääsyä että kokemuksia oppimismahdollisuuksista (Fenwick 2004). Naisten oppiminen on sidoksissa tilanteisiin, yhteiskunnallisiin ja historiallisiin olosuhteisiin, joiden keskellä uskomukset sukupuolesta ja sukupuolirooleista muokkaavat oppimista jatkuvana prosessina (Flannery & Hayes 2002; Hayes 2001; 2002). Stereotyyppiset

käsitykset luovat maailmanlaajuisesti tytöille ja naisille esteitä päästä koulutukseen ja vaikuttavat heidän opiskelu- ja uravalintoihinsa (Silberstang 2011). Esimerkiksi Kurjen (2008) tutkimuksessa maahanmuuttajataustaisten tyttöjen koulutusreitteihin vaikuttivat tulkinnat maahanmuuttajuudesta, etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta.

Suomeen muuttaneelle koulutuksen merkitys ja jatkuvan kouluttautumisen pakko saattavat olla vieraita, mikäli asuinmaassa koulutus ei ole ollut mahdollista kaikille yhteiskuntaluokille tai jos koulutus on ollut varhaisaikuisuuteen sidottua ja yhteiskunnan vahvasti ohjaamaa toimintaa tai vaatinut taloudellisesti paljon. Suomessa koulutukseen hakeutuminen ja opiskelu saattavat olla maahanmuuttajalle vaikeita, vaikka hänellä olisi koulutuspääomaa ja hän arvostaisi koulutusta. Koulutukseen hakeutuminen edellyttää tietoa koulutuksista ja työmarkkinoista, riittävää suomen kielen osaamista ja asettumista Suomeen.

3.2 Narratiivinen oppiminen

Narratiivisen oppimisen käsite tarjoaa mahdollisuuden tarkastella elettyä ja koettua elämänkulkua ja sen tämänhetkistä vaihetta oppimisprosessina. Perusajatuksena on, että oppimista tapahtuu kaikissa elämänkulun vaiheissa ja että koko elämää voi tarkastella jatkuvana oppimisena, elämänkulun tapahtumiin ja muutoksiin vastaamisena. Elämänkulun siirtymät ovat muutoskohtia, joissa ihmisen käsitykset omasta elämästä ja itsestä muuttuvat (Antikainen & Komonen 2009). Tässä tutkimuksessa maahanmuutto ja sen jälkeinen elämänvaihe ymmärretään tällaisena siirtymänä ja muutoskohtana elämässä. Elämästä kertominen on samalla kerrontaa oppimisesta, jossa yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja henkilökohtaiset tekijät leikkaavat toisensa.

Kokemuksista kertominen on sidoksissa tiettyyn ihmisen elämänpolun kohtaan osana ympäröivän yhteiskunnan tarjoamia elämisen ehtoja ja mahdollisuuksia. Rossiterin ja Clarkin (2007, 41–43) mukaan kerronnalla on sisäinen konteksti ja laajempia konteksteja, joiden avulla suhde kehitykseen voidaan ymmärtää. Oppiminen on sidoksissa kontekstin tarjoamiin mahdollisuuksiin, jotka vaikuttavat kokemuksen sisältöön ja siihen, miten tarjottuun tietoon on mahdollista vastata ja miten sitä voidaan prosessoida. Kokemuksille annetut merkitykset vaihtelevat ja muuttuvat konteksteista riippuen, ja samoin käsitykset itsestä ja identiteetin eri puolista muuttuvat. Kokemus ja kokemusten reflektointi ovat jatkuva ulkoistamisen ja sisäistämisen oppimisprosessi, joka on sidoksissa valtasuhteisiin, kieleen ja sosiaalisiin käytäntöihin. (Fenwick 2000.)

Kokemuksellisessa oppimisessa yksilölliset kokemukset toimivat oppimisen lähtökohtana, mutta ne eivät vielä sellaisenaan ole oppimista. Oppiminen edellyttää kykyä käsitellä ja reflektoida kokemuksia. Kokemukset yhdessä kokemusten

reflektion kanssa sysäävät oppimista eteenpäin. Tässä reflektioivassa oppimisprosessissa ovat mukana tunteet ja kokemusten uudelleen arviointi. Kokemusten käsittely edellyttää luottamusta omiin kokemuksiin ja halua oppia. (Boud, Keogh & Walker 1996; Kolb 1984; Kolb & Kolb 2009.)

Konstruktivistisesta näkökulmasta kokemukset ovat mielen sisäistä prosessointia, jossa aikaisemmat kokemukset suhteutetaan uuteen tietoon. Tässä prosessoinnissa kokemukset rakentuvat merkityksellisiksi ja sitä kautta merkittäviksi oppimiskokemuksiksi (Merriam, Caffarella & Baumgarten (2007, 291). Elias ja Merriamin (2005) mukaan konstruktivistinen ja postmoderni tietäminen mahdollistaa naisten, etnisten vähemmistöjen ja muiden ryhmien äänen ja erilaisten kokemusten ja havaintojen ilmaisemisen.

Merriam et al. (2007, 216) määrittelevät narratiivisen oppimisen kertomusten käyttönä: niiden avulla rakennetaan joko itseä, opetussisältöjä tai ympäröivää maailmaa koskevia merkityksiä. Goodsonin, Biestan, Tedderin ja Adairin (2010) mukaan se ei ole yksinkertaisesti vain oppimista kertomuksista, joita me kerromme elämästämme ja itsestämme. Se on oppimista, jota tapahtuu kertomisessa ja kerronnan kautta. Siten kertomukset, joita me kerromme elämästä ja itsestämme ovat tulosta tällaisesta oppimisprosessista. Koska kertominen on sisäistynyt osa sitä miten ohjaamme elämäämme, narratiivinen oppiminen ei ole ainakaan täysin tietoinen prosessi.

Narratiivisen oppimisen käsitteessä yhdistyvät kokemuksellinen ja konstruktivistinen oppiminen sekä oppimisen ymmärtäminen laajasti arkielämän, epämuodollisen ja muodollisen oppimisen kokonaisuutena. Kokemuksellinen ja konstruktivistinen oppimiskäsitys lähtevät tiedon relativistisuudesta ja oppijasta, mutta samalla oppimisen sosiaalinen ulottuvuus säätelee oppimisen sisältöjä ja arviointia.

Narratiivisen oppimisprosessin ajatus tulee lähelle biografisen oppimisen käsitettä. Biografisen oppiminen sisältää kokemukset, tiedon, reflektion ja itsereflektion ja yleisesti kaiken sen mitä olemme oppineet, mikä sisältyy meidän elämäntarinaamme (Bron 2005; Bron & Lönnheden 2005; Thunborg & Edström 2008). Narratiivista ja biografista oppimista yhdistää ajatus oppimisesta kokonaisvaltaisena ja koko elämää koskevana jatkuvana prosessina. Kyse on siis elinikäisestä oppimisesta. Merriam ja Kim (2008) ovat löytäneet näitä piirteitä ei-länsimaalaisista tietoa ja oppimista koskevasta maailmankatsomuksista, joiden mukaan oppiminen on yhteisöllistä, elinikäistä ja epämuodollista ja holistista. Koulutuksessa tulisi mahdollistua erilaisten oppimiskäsitysten ja oppimisprosessien välinen dialogi.

Oppiminen on prosessi, jossa jako epämuodollisen ja muodollisen oppimisen välillä ei ole tärkeä, eivätkä ne ole toistensa vastakohtia. Elämä, identiteetti ja oppiminen kietoutuvat toisiinsa ja ovat käsitteellisesti sidottavissa holistiseksi oppimiskäsitykseksi narratiivisen oppimisen käsitteen avulla. (Goodson, Biesta, Tedder & Adair 2010; Merriam, Caffarella & Baumgarten 2007; Rossiter & Clark

2007.) Clarkin ja Rossiterin (2008) mukaan oppiminen voidaan ymmärtää narratiivisena prosessina. Tutkimukseni keskiössä ovat kerronnan sisällöt ja sisältöjen tulkinta oppimisprosessina.

4 IDENTITEETTIEN RAKENTUMINEN

4.1 Muuttuvat identiteetit

Perinteisesti identiteetti on ymmärretty pysyvänä, omaksuttuna ja saavutettuna osana yksilön kehitykseen kuuluvaa identifikaatiota, socialisaatiota ja aikuistumista. Kunkin ikäkauden ja elämänvaiheen haasteissa yksilö on pyrkinyt identiteettinsä avulla vastaamaan kysymykseen siitä, kuka hän on. Perusajatuksena on tasapainon saavuttaminen ja itsensä toteuttaminen. (Kroger 2004; 2007.) Maahanmuuttajien sopeutumista, akkulturaatiota ja etnisen identiteetin kehittymistä on tutkittu paljon tällaisena vaiheittaisena kaikille yhteisenä prosessina (Berry & Sam 1997; Berry, Phinney, Sam & Vedder 2006; Kasworm 2005; Phinney 1989; 1990; 2003; Syed, Azmitia & Phinney 2007).

Universaali, lineaarinen ja staattinen identiteettikäsite on tämän päivän muuttuvassa maailmassa liian yksinkertaistava. (Mm. Gergen 1999, 4–13, 29; Gergen & Gergen 2003, 603; Hermans, Kempen & van Loon 1992; Sugiman, Gergen, Wagner & Yamada 2008, 9–11; Zielke & Straub 2008, 53.) Käsitteet identiteeteistä ovat muuttuneet vastaamaan postmodernia maailmankuvaa moninaisemmiksi, mutta myös pirstaleisemmiksi.

Identiteetti ei ole enää pelkästään vastaus kysymykseen kuka minä olen, vaan myös kysymyksiin milloin, missä ja miten minä olen (Côté & Levine 2002; Holstein & Gubrium 2000, 105). Identiteetti määrittyy jatkuvasti rakentuvana ja neuvottelevana identiteetin esittämisenä tiettyinä aikoina ja tietyissä paikoissa, suhteessa yksilön tulkinnallisiin tarpeisiin (Gergen 2001; 2003b; Holstein & Gubrium 2000, 106). Ihminen muokkaa identiteettejään yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja henkilökohtaisten tapahtumien ja muutosten myötä läpi elämän (Gergen 2001; Côté & Levine 2002; Holstein & Gubrium 2000).

Sosiaalinen konstruktionismi on painottanut tiedon siirtymistä yksilöiden päältä sosiaaliin suhteisiin ja kontekstiin, mikä on merkinnyt siirtymistä psykologisesta kohti sosiologista minäkäsitystä. Burrin (2003, 2–5) mukaan se on näkökulma, jossa erilaiset ymmärrykset maailmasta ovat kulttuurisesti ja historiallisesti suhteellisia ja jossa ne rakentuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Gergenin (1999, 132–138; 2003b, 15) mukaan ymmärtämisen prosessi on seurausta ihmisten aktiivisesta yhteistoiminnasta. Sosiaalinen konstruktionismi tuo minän ja identiteetin rakentumiseen moniulotteisemman käsityksen hybridistä ja relationaalisesta sekä yhteistoiminnallisesta minästä, joka on samanaikaisesti sidoksissa sosiaalisesti rakentuneisiin käytäntöihin, joita ylläpidetään vuorovaikutuksessa ja kielessä. (Gergen 2009b.) Monikulttuurisuuden, moninaisuuden ja vähemmistö-

jen näkökulmasta näiden käytäntöjen olemassaoloon liittyviä vuorovaikutuksen ja kielen haasteita ei kuitenkaan käsitellä.

Feministinen tutkimus on purkanut yhtenäisenä pidettyä identiteettikäsitystä ja siihen liitettyjä luonnollisina pidettyjä ominaisuuksia moninaisemmiksi (esim. Grimshaw'n (1988) identiteettikäsitteeseen sisältyvän autonomian kriittinen tarkastelu). Perinteiseen käsitykseen tiedosta ja identiteetistä on suhtauduttu kriittisesti kyseenalaistamalla sukupuoli ja siihen liittyvät oletukset kiinnittämällä huomiota sukupuoleen ja naisten kokemusten, itsemäärittelyiden ja identiteettien erilaisuuteen. (Mm. Belenky et al. 1986; Code 1991a; Gergen 2001, 9–42; Gilligan 1982; Harding 1991; Josselson 1987; Liebllich & Josselson 1994.) Identiteetin käsitettä on purettu subjektin, subjektiviteetin ja toimijuuden käsitteiden avulla. Sukupuolen näkökulmaa on laajennettu tutkimalla identiteettien erilaisuutta ja monitasoisuutta sekä eri identiteettien kietoutumista valtaan esimerkiksi postkolonialistisista lähtökohdista käsin. Intersektionaalisuuden käsitteen avulla on pyritty selvittämään, mitä eri identiteetit ovat ja mitä niiden välillä voi olla. (La Barbera 2009, Lykke 2005; Singh 2012; Staunaes 2003.)

Alcoff (2006, 146–151) käsitteellistää naisen positionaalisuutena, perspektiivinä, josta käsin naiseuden merkitys on löydettävissä ja jossa hän liikkuu historiallisissa ja relationaalisissa muuttuvissa olosuhteissa. Tässä tutkimuksessa käsitän sukupuolen yhteiskuntaan, kulttuuriin ja paikkaan sidoksissa olevana muuttuvana konstruktiona. Puhun sukupuolesta kuitenkin tietoisena siitä, että sukupuolia on monia. (Alcoff 2006; Lorber 2008.)

Globaalissa, postmodernissa ja postkolonialistisessa maailmassa liikkuvuus, epävarmuus ja muutokset haastavat määrittelemään identiteettejä toisin (Bauman 2003; Hall 2003b, 1–17; Talib & Lipponen 2008, 54–56). Tällaiset postmodernit identiteetit ovat jatkuvasti liikkeessä olevia konstruktioita. Identiteettejä voidaan loputtomasti nimetä: muun muassa kulttuuriin, rotuun, etnisyyteen, uskontoon ja sukupuoleen liittyvät identiteettimäärittelyt sosiaalisista ja hybrideistä identiteeteistä – tai puhe jopa identiteetin mahdottomuudesta. Identiteetti määrittyy paikallisena, kontekstissaan tunnistettavana, dialogisena ja relationaalisena jatkuvana uudelleenrakentamisen prosessina. (Gergen 1997; 2003a, 149, 153–154; Holstein & Gubrium 2000, 103–106; Ropo 2015b)

Hallin (1999, 250) mukaan identiteetit ovat yhä pirstoutuneempia, ja ne muodostuvat yhä moninaisemmista, vastakohtaisista ja risteävistä diskursseista, käytännöistä ja positioista. Hall (2005) kuvaa identiteetin moninaisuutta hybridinä, sekoittuneena identiteettinä. Siten esimerkiksi etninen identiteetti on vain yksi identiteetin puolista, eikä sitäkään tulisi ajatella staattisena, pysyvänä kokonaisuutena. Ihmisellä on monia etnisiä ja muita identiteettejä samanaikaisesti. Niiden tutkiminen yhdessä henkilökohtaisten, yhteiskunnallisten ja historiallisten muutosten kanssa on haasteellista. (Phinney 2000.)

Hall (2005, 19) käsittää identiteetin eri puolet (etninen, kielellinen, uskonnollinen tai kansallinen identiteetti) kulttuurisina identiteetteinä. Identiteetti on jotain tuotettua, kerrottua. Se rakentuu eron kautta ja on opittua. (Hall 1999, 11–13, 71; 2005, 13, 19.) Hall (2003a, 85) viittaa yhteiseen merkityskarttaan puhuessaan siitä, mitä kulttuuri tarkoittaa: ”kyetessämme asemoimaan itsemme jossakin yhteisten merkitysten kentässä tunnemme ”keitä me olemme”, ”mihin me kuulumme” – tunnemme oman identiteettimme”. Yhden kulttuurin sijaan on monia kulttuureja, joiden avulla ja joita vasten identiteettiä on mahdollista määritellä ja rakentaa itselle ja muille ymmärrettäväksi. Kulttuuri ei määrity selvärajaiseksi kokonaisuudeksi vaan yksilöllisesti muokkautuvaksi koodistoksi, kartaksi. Kiinnostavaa on, miten maahan muuttanut rakentaa itselleen sellaista kulttuurista merkityskarttaa – kulttuurista identiteettiä, jonka avulla hän kykenee toimimaan suomalaisessa yhteiskunnassa – unohtamatta, että suhde menneeseen rakentuu tässä prosessissa yhä uudestaan. Identiteettejä luodaan ja rakennetaan moneen suuntaan entisen ja nykyisen välisenä prosessina. (Korac 2009, 23.) Kulttuurinen identiteetti määrittänyt ihmisen ja kulttuurin välisenä kohtaamisena (Bhatia & Ram 2001a).

Hermans ja Kempen (1998) puhuvat akkulturaation ja identiteetin välisestä suhteesta jatkuvana neuvotteluna ja dialogisena prosessina, jossa identiteetit ovat sekoittuneita ja liikkuvia. Alcoff (2006, ix) liittää rodun, etnisyyden ja sukupuolen sosiaaliin identiteetteihin ja kykyyn liikkua identiteettien välillä yhtä aikaa hyödyllisenä ja epämiellyttävänä kokemuksena. Hallin (2005) ja Alcoffin (2006) mukaan identiteetin nimeäminen on sekä poliittinen että henkilökohtainen prosessi, jossa opitaan ero myös konkreettisen rajan ylittämisen kautta. Identiteetit voivat siten olla yhtä aikaa moninaisia, virtaavia, vastakkaisia ja strategisia (Afshar 2012; Alfred 2005).

Identiteetin käsitteellistäminen on perustunut länsimaiseen käsitykseen yksilöstä itsenäisenä ja valintoja tekevänä ydinminänä, mikä ei ole antanut tilaa moninaisille identiteettikäsitteille. Tätä perusolettamusta on kritisoitu juuri siksi, ettei se ota riittävästi huomioon toisenlaisia käsityksiä minuudesta ja identiteetistä eikä muuttuvia olosuhteita ja eri kulttuureja. (Kagitcibasi 1996b, 66; Phinney 2000, 27; Zielke & Straub 2008; Yoder 2000.) Erilaiset individualistiset, yhteisölliset, kulttuuriset ja muutkin tekijät muovaavat autonomian ja liittymisen prosesseja monimuotoisemmiksi (Kagitcibasi 1996a; 2003; 2005). Itsenäisyys ja yhteisöllisyys ovat itsen rakentamisen kaksi ääripäätä, joiden välille sukupuoli, uskonto ja etnisyyset asettuvat eriasteisesti (Côté & Levine 2002, 84–87; Markus & Kitayama 1991).

Miten muuttuvia identiteettejä tulisi lähestyä ja ymmärtää? Mitä maahanmuutto tarkoittaa identiteeteille? Maahanmuuttaja ei vain muuta maasta toiseen ja sopeudu, vaan maahanmuuttokokemukseen liittyvät prosessit ovat paljon monisyisempiä. Hän tuo mukanaan aikaisemman elämänhistoriansa muovaaman käsityksen itsestään ja myös resurssinsa. Yhteiskunnalliset, taloudelliset, poliittiset ja kulttuuriset tekijät sekä muutokset elämänolosuhteissa vaikuttavat mahdollisuuks-

siin rakentaa omaa elämää ja käsitystä itsestä itselle ja muille ymmärrettäväksi. Maahanmuuton myötä elämän kehykset ja identiteetit ovat muiden elämisen haasteiden lisäksi uudelleenmäärittelyn ja uudelleenrakentamisen kohteina. Aiempi opittu, sisäistetty, omaksuttu ja rakennettu käsitys itsestä ja identiteetin eri puolista ei välttämättä enää ole mahdollinen. Elämänkulun mallit ja elämän käsikirjoitus saattavat muuttua toisenlaisiksi. Identiteetti on samanaikaisesti jotakin pysyvää, ohimenevää ja tässä prosessissa muuttuvaa. (Zielke & Straub 2008, 65–67.)

Maahanmuutto estää ja mahdollistaa asioita. Konkreettisen rajanylityksen lisäksi maahanmuuton jälkeinen elämä saattaa edelleen jatkua psyykkisessä ja sosiaalisessa välitilassa. Se ei välttämättä ole tavoiteltu eikä tyytyväisyyttä lisäävä olotila. Tällaisella vyöhykkeellä oleminen muovaa identiteettejä jatkuvana neuvotteluna erilaisten muuttuvien ja sekoittuvien positioden välillä, ja näitä muovaavat rotu, sukupuoli, seksuaalisuus ja valta. (Bhabha 2003; Bhatia & Ram 2001a; 2001b; Bhatia 2002.) Esimerkiksi pakolaiskategorian alle peittyvät entinen eletty ja koettu ja moninaiset identiteetit, ja ihmisen toimijuus unohdetaan (Hajdukowski-Ahmed, Khanlou & Moussa 2009, 1).

Bhatian (2002) mukaan minäpositio on mahdollista määritellä samanaikaisesti assimiloituneena, eristäytyneenä ja marginalisoituneena, välissä olevina identiteetteinä. Identiteetti määrittyy dialogisena ja neuvottelevana prosessina identiteettipaikkojen välillä. Tässä prosessissa raja itsen ja toisen välillä muovautuu eroksi ja samanaikaisesti jatkuvuutta luovaksi kategoriaksi. Identiteetti on yhtäaikaista olemista, jatkuvuuden tunnetta ja tulevan itsen määrittelyä (Hall 1990, 52). Kulyasovan (2006) tutkimuksessa maahanmuutto lisäsi venäläisten naisten uskoa omiin sisäisiin voimiinsa, ja he tunsivat itsensä itsenäisemmiksi.

Käytän sanaa identiteetti, mutta teen eron perinteiseen moderniin käsitykseen minästä ja identiteetistä. Itse, minä, minuus ja identiteetti ovat läheisiä käsitteitä, ja käytän niitä toistensa synonyymeinä. Itsen ja identiteetin välistä eroa on vaikea määritellä, ja usein niistä puhutaan yhtä aikaa ja toistensa synonyymeinä. Samoin identiteetistä puhutaan yleensä yksikössä ja identiteetin eri puoliin viitataan esimerkiksi roolien tai positioden avulla. Käsitän position ja paikan synonyymeinä, joissa ja joista käsin identiteettien määrittelyä tehdään.

Tämän tutkimuksen kannalta olennaista on identiteettikäsitys, jonka mukaan identiteettejä on monia. Ne ovat rinnakkaisia, päällekkäisiä ja risteäviä, eikä niiden rajoja ja eroja ole helppo määritellä. Aina ne eivät ole edes tunnistettavia eivätkä näkyviä. (Ramazanoğlu & Holland 2002, 106.) Identiteettejä luodaan ja rakennetaan paikkana, liikkeenä, kohtaamisina ja risteytyminä. Käytän identiteettejä monikossa ja käsitän identiteetit muuttuvina. Niitä luodaan ja rakennetaan sosiaalisissa käytännöissä erilaisina erontekoina.

Tutkimukseeni osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset liikkuvat identiteettipaikasta toiseen ja näiden rajapinnoilla erilaisissa identiteettipaikoissa ja paikkojen välillä, rajavyöhykkeellä, jonne identiteettejä asetetaan, rakennetaan,

positioidaan irrottautumisen ja kiinnittymisen välisenä neuvotteluna. Tästä rakentuu liike, jossa identiteettien rajat muuttuvat ja vaihtuvat elämäntilanteiden ja kontekstien mukaan. He tunnustelevat, tunnistavat, sovittavat, kuljettavat rinnakkain, asettavat vastakkain elettyä ja koettua nykyhetken vaatimusten keskellä. Yksilölliset elämänpolut muovautuvat maahanmuutossa erilaisten yhteiskunnallisten ja kulttuuristen kehysten välisenä prosessina. Tässä prosessissa sekä entinen että uusi tulevat tarkastelun kohteiksi, ja tätä kohtaa tarkastelen identiteettien rakentumisena.

Maahanmuuton jälkeisessä elämässä on kyse erilaisten kulttuuristen kehysten välisestä oppimisprosessista, jota voi kuvata myös kulttuurisena oppimisena.

4.2 Kontekstissa rakentuva narratiivinen identiteetti

Narratiivinen lähestymistapa tarjoaa välineen ymmärtää yksilöitä muuttuvissa sosiohistoriallisissa konteksteissa (Phinney 2000, 28–30). Rossiter (1999) ja Rossiter ja Clark (2007) tarkastelevat narratiivisuutta perspektiivinä ymmärtää ja tulkita aikuisen elämänculun ja identiteetin kehitystä. Elämänculun muutokset ymmärretään ihmisen itsensä määrittelemänä merkityksinä ja kehityksenä, jonka perustana ovat ihmisen omat elämäncokemukset (Rossiter & Clark 2007, 31, 35.) Merkitykset ovat sidoksissa arvoihin ja uskomuksiin, kontekstiin sekä tulkintaan (Rossiter & Clark 2007, 13–14). Löyttyniemen (2004, 49) mukaan elämän murrosten ja jatkuvuuksien kertominen välittää tapahtumat elämästä identiteetiksi.

Narratiivinen viittaa elämän näkemiseen kertomuksena, ja siten myös narratiivinen identiteetti viittaa kertomuksiin, joita ihmiset rakentavat ja kertovat itsestään määritelläkseen itselleen ja muille, keitä he ovat (Bruner 2002, 64; Bruner 2004; McAdams 1993; McAdams, Josselson & Lieblich 2006, 4; McAdams 2008; Mishler 1986). Narratiivinen identiteetti tarkoittaa yksilön sisäistynyttä, kehittyvää ja kokoavaa kertomusta itsestään. Kertomusten avulla rakentuu ymmärrys itsestä sosiaalisissa konteksteissa (perhe, yhteisö, työpaikka, etnisuus, uskonto, yhteiskuntaluokka ja kulttuuri). (McAdams 2008, 242.) Kertomusten avulla ihmiset merkityksellistävät elämäänsä ja tuottavat kertomuksia omista kokemuksistaan (Squire 2008).

Phoenixin (2008) mukaan kertomuksella ymmärretään kokemusten organisointia erilaisissa konteksteissa ja huomio kiinnittyy siihen, miten kertomusta kerrotaan ja siten kertomusten näkemiseen neuvotteluna suhteessa erilaisiin kertomuksiin. Kertomisen ajallisella ja paikallisella kontekstilla, ja sen tarjoamilla mahdollisuuksilla (tai rajoituksilla) on merkitystä. (McAdams, Josselson & Lieblich 2006, 6–7.) Identiteetit määrittyvät aina suhteessa johonkin, eivätkä ne ole neutraaleja.

Kertoessaan elämästään, elämäntapahtumistaan ja identiteettinsä eri puolista yksilö prosessoi, esittää ja kertoo tarinaansa oman elämänsä hallitsemiseen tarjolla olevien resurssien avulla. (McAdams & Bowman 2001.) Status, resurssit ja olosuhteet eivät ole kaikille avoimia, ja ne sisältävät käytäntöjä, jotka sulkevat toisia ulkopuolelle. Nämä jaot eivät välttämättä ole näkyviä: ne opitaan kohtaamisissa, ja ne muovaavat identiteetin relationaalisia ja positionaalisia ulottuvuuksia. Kertoja rakentaa aktiivisesti kertomusta, jonka avulla hän erottelee identiteettipositioita ja kiinnittyy sellaisiin positioihin, joita hän pitää tavoiteltavina. Todelliset, oletetut ja koetut mahdollisuudet erilaisissa konteksteissa muovaavat käsityksiä kyvykkyydestä, vaikka ne saattavat jäädä näkymättömiksi (Thomson 2007, 45). Identiteetissä on kyse itsestä toimijana, ja siihen vaikuttaa toiminnan kehys, johon identiteetit voivat kiinnittyä (Lachicotte 2009, 228–229).

Kertomisen avulla ihminen luo jatkuvuutta menneen ja nykyhetken välille ja siten vahvistaa koherenssin tunnetta omassa elämässään (Linde 1993, 3,19). Identiteetti kehittyy suhteessa kokemuksiimme, joita saamme sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja niiden avulla yksilö paikallistaa itsensä ja kertoja voi säilyttää koherenssin tunteen muutoksista huolimatta (Järviluoma, Moisala & Vilkkio 2003, 17–18, 47, 65). Hyvärinen, Hydén, Saarenheimo ja Tamboukou (2010) kyseenalaistavat narratiiviseen tutkimukseen liitetyn oletuksen koherenssista ja pitävät ajatusta yhdestä lineaarisesta kertomuksesta ongelmallisena. Yhden lineaarisen kertomuksen sijaan kerronnassa tuotetaan monia juonia ja säikeitä. Kertomisen voi ymmärtää tasapainon rakentamisena, kokoavana työnä ja reflektoituna sisäisenä tarinana (Bruner 2002, 72; Holstein & Gubrium 2000; Hänninen 1999, 62). Kerronnassa luodaan jatkuvuutta muutoksessa ja muutoksen jatkuvuutta.

Squiren, Andrews ja Tamboukoun (2008, 1) mukaan tutkimuksen näkeminen narratiivisessa kehityksessä auttaa näkemään joskus jopa vastakkaisia merkityksiä ja saattaa ne hyödylliseen dialogiin keskenään. Samalla se auttaa ymmärtämään paremmin yksilöllisiä ja sosiaalisia muutoksia. Worthamin (2001, xii) mukaan kertoja luo ja esittää menneestä itsestään erilaisia kertomuksia sosiaalisissa, kulttuurisissa ja relationaalisissa konteksteissa. Kerronnassa erityiset itset, moninaiset, osittain ristiriitaiset itset ja kokemukset tulevat esille, ja näin kertoja rakentaa ja joskus myös muuttaa itseään (Wortham 2001, 7, 17). Hermans, Kempen ja van Loon (1992) esittävät, että itse tulisi käsittää dialogisena kertojana, joka muokautuu dialogisissa prosesseissa erilaisten ja jopa vastakkaisten positioiden välillä.

Eri elämänalueilla tarvitaan erilaisia identiteettejä tai identiteetin eri puolia. Yhden identiteetin sijaan identiteetit määrittyvät relationaalisiksi ja kontekstissaan tunnistettaviksi paikoiksi. Anthiaksen (2009) mukaan ihmiset ylläpitävät erilaisia identiteettejä samanaikaisesti ja kuuluvat erilaisiin kategorioihin kontekstista, tilanteesta ja merkityksestä riippuen. Maahanmuutto, maahanmuutto- ja kotoutumisprosessin vaihe sekä nykyinen elämäntilanne haastavat rakentamaan itselle ja muille käyttökelpoista ja hyväksyttävää identiteettiä. Maahanmuuton jälkeisessä

elämässä identiteettiä sovitetaan ja rakennetaan vastaamaan muuttunutta elämäntilannetta. (Andrews 2000, 191.) Väitöstutkimukseni fyysisenä kontekstina vaikuttaa suomalainen ammattikorkeakoulu. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan tarkastele ammattikorkeakoulutusta sinänsä, vaan keskityn yksilölliseen kokemukseen elämästä ja koulutuksesta sellaisena kuin tähän tutkimukseen osallistuneet naiset näitä sanoittavat.

5 TUTKIMUKSEN TIETEENFILOSOFISET NÄKÖKULMAT

Tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa tietoa tutkimukseen osallistuneiden maahanmuuttajataustaisten naisten elämästä ammattikorkeakoulun opiskelijoina. Tutkimuksessa on tutkimuskysymysten luonteen myötä hyödynnetty laadullista lähestymistapaa tutkittavien ilmiöiden tarkasteluun. Taustalla on relativistinen käsitys tiedosta. Tutkimus kiinnittyy lisäksi väljästi sosiaaliseen konstruktionismiin ja feministiseen tutkimukseen. Keskeistä on tiedon rakentumisen ajatus.

Relativistinen käsitys tiedosta näkee tiedon suhteellisena, paikallisena ja arvosidonnaisena vastakohtana objektiiviselle ja universaalille tietokäsitykselle. Tiedon suhteellisuus ei tarkoita sitä, että kaikki tieto ikään kuin sulaisi yhdentekeväksi ja merkityksettömäksi. Suhteellinen tieto ei sulje pois tosiasioita, jotka vaikuttavat ihmisen olemassaolon ehtoihin ja elämänkulun muotoutumiseen. (Code 1991a; Gergen 1995; 1999; 2001, 16; 2009a.) Globaalissa, postmodernissa ja jälkikolonialistisessa maailmassa elämisen perusedellytykset eivät jakaudu tasan ihmisten kesken. Monet tekijät vaikuttavat eri tavoin ihmisten elämään ja ovat myös tutkimukseen osallistuneiden elämän tosiasioita, vaikkei tutkimukseni kohdistukaan näihin tekijöihin.

Tieto tulee ymmärrettäväksi suhteessa aikaan ja paikkaan, josta käsin tietoa tarkastellaan. Relativistinen käsitys tiedosta tarkoittaa tiedon kontekstisidonnaisesta rakentumisesta, ymmärtämisestä ja tunnistamisesta. Relativistisen tietokäsityksen mukainen tieto on paikallista tietoa. Paikallisuus ei ole ainoastaan konkreettinen fyysinen elinympäristö, jossa eläminen voi yksinomaan tarjota pääsyn tietoon ja sen ymmärtämiseen tutkittavien näkökulmasta. Paikka on myös suhde paikkaan. Maahanmuutossa irtaudutaan entisestä konkreettisesti, sosiaalisesti ja psyykkisesti. Mennyttä häivytetään taka-alalle samalla kun rakennetaan uutta elämisen paikkaa uudessa asuinmaassa. Tiedon paikallisuuteen ei automaattisesti sisälly asettuminen ja kotoutuminen jonnekin, vaan ihminen liikkuu erilaisissa paikoissa ja niiden välillä. Maahanmuuttoon liittyvien elämän erilaisten jäsenyyksien ja positioiden tunnistaminen on tutkimuskohteena haastava. Taakse jäänyt elämä on maahanmuuttajalle tuttu, mutta saattaa olla vieras vastaanottavan maan ihmisille.

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan merkitykset rakentuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa kielessä ja tiettyssä kontekstissa. Tiedon rakentuminen on ihmisten välisen toiminnan ja neuvottelun tulosta. (Bruner 2003; 2006a; Burr 1995, 2–5; Gergen 1995; 2003a; 2003b.) Käsitys eroaa yksilökonstruktivismista, jossa tieto ja merkitykset rakentuvat yksilön sisäisenä prosessina, ja ajattelun alkuperä on ihmisen mielessä (Piaget 2002) tai sosiaalinen tai kulttuurinen (Vygotsky

1982). Shotter ja Billig (1998) esittävät, että mentaaliset prosessit luodaan kieleen kietoutuneissa sosiaalisissa käytännöissä tiettyssä kulttuurissa ja historiassa eikä sen perusteella, mitä yksilöiden päässä oletetaan tapahtuvan. Kyse on ainutkertaisesta, yksilöllisestä, sosiaalisesta ja ideologisesta dialogisesta prosessista ihmisten välillä. (Shotter 1993.)

Sosiaalinen konstruktionismi auttaa ymmärtämään tiedon suhteellisuutta: ei ole olemassa vain yhtä totuutta eikä yhtä positiota, josta käsin tieto rakentuu ja tulee ymmärrettäväksi. Tieto rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämä tulee samalla lähelle ajatusta todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta (Berger & Luckmann 1994) ja tiedon rakentumista käytännön tilanteissa (Lave 2009; Wenger 2009). Myös ihmisten elämänkulun eri vaiheiden muutoskohdissa elämiseen vaikuttavat ja elämisen ehtoja rakentavat yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja henkilökohtaiset kontekstit muuttuvat usein. Brunerin (2006b) mukaan ihmisten osallistuminen kulttuuriin ja sen erityispiirteiden tunnistamiseen tapahtuu kertomusten kautta. Tähän tutkimukseen osallistuneiden yksilöllistä elämäntulkua tarkastellaan kerronnan kautta.

Koulutus on yksi tutkimukseni konteksteista, mutta se ei kuitenkaan tarkoita tiedon rajoittumista vain koulutuksen tuottamaan näkökulmaan ja haluttuun päämäärään. En tarkastele tutkimuksessa koulutuksen opetussuunnitelmaa ja sen toteutumista enkä myöskään koulutuksen tuottamaa pätevyyttä tai työelämään sijoittumista. Tutkimukseeni osallistuneet sijoittavat itsensä ammattikorkeakoulun kontekstiin ja merkityksellistävät kouluttautumistaan eri tavoin.

Sosiaalisen konstruktionismin perusoletuksena on kriittinen suhtautuminen itsestään selvänä pidettyyn tietoon. Ylihistoriallinen ja ylikulttuurinen objektiivinen tieto on mahdotonta, koska käsitykset rakentuvat tiettyssä historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa ymmärrettäviksi tuotteiksi. Kriittisyys tarkoittaa myös kriittisyyttä suhteessa moderniin ja postmoderniin tietokäsitykseen sekä kriittisyyttä suhteessa länsimaiseen tietoon ja sen sisältämään, binaaristen oppositioiden varaan rakentuvaan tietoon ja essentialistisiin oletuksiin individualismista. (Gergen 1995; 1999; 2009a.) Näitä oletuksia ovat purkaneet esimerkiksi postkolonialistiset vähemmistöihin ja monikulttuurisuuteen kohdistuvat tutkimukset. Esimerkiksi länttä ja itää on tuotettu historiassa, ja edelleen niiden välistä eroa ylläpidetään luonnollisena rajana. (Said 2007.) Myös kulttuurisia identiteettejä on luonnollistettu ja ajateltu pysyvinä (Hall 1999).

Sosiaalinen konstruktionismi ei pohdi sukupuolta ja sukupuolen merkitystä. Tietoa tarkastellaan sukupuolineutraalista näkökulmasta, irrallaan siihen vaikuttavista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista tekijöistä. Feministinen tutkimus ottaa tutkimuksen lähtökohdaksi ja tutkimuksen kohteeksi sukupuolen. Se on tarkoittanut sukupuolen rakentumisen tarkastelua yhteiskunnallisena ja historiallisena prosessina, jossa naisten ja miesten välinen hierarkkinen ero on ollut tutkimuksen kohteena; esimerkiksi naisten työssäkäynnin, palkkaerojen ja naisten kouluttau-

tumisen esteiden tutkimista. Se on tarkoittanut myös naisten sukupuoleen kasvamisen, sukupuolisuuden ja sukupuolistamisen käytäntöjen tutkimista.

Feministisen tutkimuksen perusajatuksena on, että luonnollisena pidetty sukupuoli, sen tuottamisen tavat ja ehdot asettuvat kyseenalaisiksi. Se kyseenalaistaa essentialistisen ja universalistisen tietokäsityksen ja sen tuottamisen ehdot. ”Tosi-asiat” ovat aina sidoksissa valtaan, arvoihin ja vallitsevaan tietokäsitykseen. Tieto rakentuu yhteisössä, vuorovaikutuksessa, ja on siten aina paikallista ja sidoksissa kontekstiin. (Alcoff & Potter 1993; Code 1995; Longino 1987.) Tieto on sukupuolittunutta, ja se tuotetaan sosiaalisissa ja kulttuurisissa suhteissa, ja se tukeutuu taloudellisiin ja institutionaalisiin järjestyksiin (Liljeström 2004, 9).

Feministisen tutkimuksen lähtökohtana on ottaa sukupuoli vakavasti ja paljastaa universaaliksi oletetun tiedon mieskeskeisyys ja naisiin kohdistuva epätasa-arvo. Tutkimuksen tulisi paljastaa olemassa olevaan tietokäsitykseen kätkeytyviä tekijöitä ja lopettaa naisten alistaminen myös episteemisellä tasolla (Code 1991a, 318–324). Feministinen tutkimus on samalla ollut myös feminististä politiikkaa, joka ei ole neutraalia eikä arvovapaata. Tämä tarkoittaa sukupuolen ja sukupuolieron tuottamisen ehtojen kyseenalaistamista ja kriittistä suhtautumista sukupuolieroja ja eriarvoisuutta tuottaviin käytäntöihin. (Liljeström 2004, 11, 13; Rolin 2005, 154).

Feministisessä tutkimuksessa sukupuoli on ymmärretty ja käsitteellistetty eri aikoina eri tavoin esimerkiksi biologisena, sosiaalisena, kategoriana, konstruktiona, paikkana tai sosiaalisena instituutiona (mm. Code 1991b, 8; Julkunen 2009; Lorber 2006, 471; West & Zimmerman 1991). Yhteistä on ollut tuoda esille naisen kokemus (Harding 1991; Saresma 2010). Naisen kokemus on keinotekoinen konstruktio (mm. Code 1988, 188), eikä se sellaisenaan kerro tai paljasta naisten kokemusten erilaisuutta tai marginaalisten ryhmien kokemusten kirjoa.

Feministisen tutkimuksen lähtökohtana ei voi enää olla vain länsimainen valkoihoisen keskiluokkainen nainen ja hänen kokemuksensa, josta käsin kaikki muut naiset asettuvat reunalle ja marginaaliin toisina (mm. Benhabib 1992; Butler 1990; Collins 1986; Hooks 1981; 1984; Trinh 1989). Yhden kokemuksen ja yhden naissukupuolen sijaan sukupuolia ja sukupuolien tuottamisen tapoja on monia. Sukupuoli (*gender*) on sosiaalinen konstruktio ja sellaisena muuttuva (Marshall 2008; Lorber 2010). Käsitän sukupuolen muuttuvana ja kaiken läpäisevänä konstruktiona.

Feministisessä tutkimuksessa on tiedostettu yhä selvemmin, että sukupuolen lisäksi on myös muita eroja (esimerkiksi ikä, etnisyys, seksuaalisuus) ja että näiden erojen tunnistamista ja toisiinsa sekoittumista tulee tutkia. Tätä moniulotteisuutta on käsitteellistetty muun muassa eroina ja intersektionaalisuutena. (Brah & Phoenix 2004; Code 2002; Lorber 2008; Lykke 2005; McCann & Seung-Kyung 2003, 148–150; Reay, David & Ball 2005; Valovirta 2010.)

Erojen tunnistaminen tai nimeäminen auttaa ymmärtämään sitä, että sukupuolen lisäksi on muitakin eroja ja että erot kietoutuvat toisiinsa ja ilmenevät

monin tavoin. Erot ovat muuttuvia ja sidoksissa kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin konteksteihin ja ylläpidettyihin näkyviin ja näkymättömiin eroja tuottaviin käytäntöihin. Erot voivat peittyä muun muassa valtakulttuurin tuottaman ja ylläpitämän samanlaisuuden perusoletuksen alle ja jäädä näkymättömiksi esimerkiksi koulutuksessa. (Nisula 2010.) Esimerkiksi pakolaisuutta saatetaan tulkita pelkääjän uhrikokemuksena ja unohtaa pakolaisten väliset erot, toimijuus ja erilaiset prosessit, joiden avulla elämän, paikan ja identiteetin uudelleen rakentaminen on mahdollista erilaisista konteksteista riippuen (Korac 2009.) Maahanmuutto saattaa olla yksi erojen ja niiden välisten suhteiden ja käytäntöjen uudelleenmäärittelyyn vaikuttava tekijä. Oletetut kulttuuriset käsitykset kulttuureista ja kulttuurin sisältämisestä sukupuolirooleista ja sukupuolen tuottamisen tavoista tulevat uudenlaisen tarkastelun kohteiksi.

Intersektionaalisuuden kehys auttaa tutkimaan erilaisia identiteetin, erojen ja epäoikeudenmukaisuuden kategorioita (Cole 2009). Intersektionaalisuuden avulla pyritään ilmaisemaan erilaisten erojen ja eroja luovien käytäntöjen yhtäaikaista olemassaoloa ja sekoittumista toisiinsa ja ilmenemistä eri tilanteissa. Erot määrittyvät suhteessa annettuihin ja oletettuihin odotuksiin, joita subjekti on aktiivisesti luomassa (Brah & Phoenix 2004; Staunaes 2003). Intersektionaalisuus tuo käsitteellisesti yhteen eri tekijöitä ja niiden leikkaamista tai sekoittumista toisiinsa. Moninaiset makro- ja mikrotason tekijät, joista käsin ymmärrys ja tulkinta ihmisen elämäntilanteesta on mahdollinen ja jotka sekoittuvat toisiinsa ja kytkeytyvät valtaan ja resursseihin, saattavat silti jäädä tavoittamatta. Käsitteen avulla pystytään kuitenkin sanoittamaan erilaisten asioiden yhtäaikaista olemassaoloa. Sitä mitä näissä leikkauskohdissa tapahtuu, miten ja kenen näkökulmasta ja kenen ehdoilla ne määrittyvät ja rakentuvat, saattaa olla vaikeaa hahmottaa, koska yhtäaikaista eri suuntiin ja toisiinsa kietoutuvia ja vaikuttavia tekijöitä on niin monia. McCall (2005) toteaaakin, että intersektionaalisuuden käsite on kompleksinen.

Feministiselle tutkimukselle tiedon suhteellisuus ei sellaisenaan riitä, vaan olemassa olevaa tietoa ja tiedon tuottamisen tapoja tulee tarkastella kriittisesti (Code 1988; 1991a). Tämä kriittisyys voisi antaa uusia aineksia monikulttuurisuuden, moninaisuuden ja vähemmistöjen tutkimiseen ja esimerkiksi tiedon ja vallan välisen suhteen kriittiseen tarkasteluun.

Relativistiseen tietokäsitykseen sisältyvässä tiedon arvosidonnaisuudessa on kysymys tiedon näkemisestä tietyistä perspektiivistä ja sen subjektiivisen tiedon hyväksymisestä ja merkityksestä tutkimuksessa. Yhden tiedon sijaan on erilaisia käsityksiä tiedosta tai itse asiassa tiedoista, joiden avulla voidaan tehdä ymmärrettäväksi tutkittavaa ilmiötä ja tutkimuskohdetta. Arvot, olivat ne sitten tunnistettuja tai näkymättömissä, vaikuttavat tapaan lukea uutta ympäristöä ja tulkita siihen sisältyviä normeja ja käyttäytymismalleja, jotka konkretisoituvat arjen kohtaamisissa. (Esimerkiksi Ahmed 2000.) Tieto suhteutuu näkökulmiksi, jotka asettuvat

dialogiin ja rinnakkain toistensa kanssa tai erilaisiin valtapositiioihin ja suhteessa ympäristön odotuksiin.

Arvosidonnaisuus tarkoittaa tutkittavien ihmisten oman näkökulman arvos-
tamisen lisäksi sitä, että tutkijana en katso ulkopuolisena tarkkailijana tutkimuk-
seen vaikuttavia tekijöitä vaan olen osa tutkimusprosessia ja vaikutan aktiivisesti
tutkimuksen kulkuun ja tutkimustuloksiin. Herkkyys nähdä, kuulla ja oivaltaa
moninaisuutta ja samalla olla lähellä meissä kaikissa olevaa ihmisyyttä asetta-
vat tutkittavat ja tutkijan erilaisiin paikkoihin suhteessa toisiinsa – toivottavasti
johonkin muunlaiseen kuin pelkästään hierarkkiseen suhteeseen, vaikka siltä ei
voikaan täysin välttyä.

Edustan suomalaisena ja suomea puhuvana valkoisena valtaväestön edustajana
itse hierarkkista positiota suhteessa Suomessa asuviin vähemmistöihin. Opettajan
positioni lisäksi esimerkiksi ikäni ja sukupuoleni tuovat tähän vielä lisää toisiinsa
kietoutuvia hierarkkisia tasoja. Tutkijana otan erilaisia asioita tarkasteluun, teen
tulkintoja ja esitän asioita viime kädessä omasta näkökulmastani. Toisen koke-
muksesta piirtyy tulkittu ja välittynyt kuva, jota pyrin refleктоimaan tutkimuksen
eri vaiheissa. Tiedon subjektiivisuus asettaa samalla tiedon tuottamiselle eettisiä
haasteita.

Tutkimukseeni osallistuneiden naisten kokemukset ovat merkityksellisiä, ja
heidän kokemuksiinsa sekoittuvat monet tekijät. Ne ovat naisten tuottamassa ker-
ronnassa läsnä toisiinsa kietoutuen, vaikkei kaikkia näitä eri puolia ole mahdollista
tiedostaa ja tutkia. Keskeistä on maahanmuuttajataustaisten tutkimukseen osal-
listuneiden naisopiskelijoiden kokemusten ja äänen kuuleminen ja esiintuominen
heidän kerrontansa kautta.

6 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämä tutkimus tarkastelee maahanmuuttoa, erityisesti maahanmuuton jälkeistä elämää ja kouluttautumista Suomessa. Koulutus nähdään keskeisenä yhteiskuntaan ja työelämään kiinnittävänä tekijänä. Laajemmin on kyse osallisuuden mahdollisuuksista.

Tarkoitus on saada tietoa maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden elämästä Suomessa. Tarkastelun lähtökohtana ovat yksilölliset elämänkulun vaiheet ja elämän eri osa-alueet, joiden avulla rakentuu tämän hetkinen elämänpolun kohta. Tutkimuksessa tarkastellaan elämänkulkua ja sen vaiheita ja tämän hetkistä elämää koulutuksen kontekstissa.

Tutkimus on rajattu yhteen ammattikorkeakouluun ja siellä opiskeleviin maahanmuuttajataustaisiin opiskelijoihin. Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat ja heidän elämäntilanteensa opiskelijoina.

Tutkimustehtävänäni on tarkastella koulutuksen kontekstissa rakentuvia identiteettejä ja oppimisprosesseja.

Tutkimustehtävää lähestytään seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

1. Minkälaisia identiteettejä maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat rakentavat kerronnassaan?
2. Minkälaisia oppimisprosesseja maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat rakentavat kerronnassaan?
3. Minkälainen oppimisprosessi kerronnasta on käsitteellistettävissä?

Elämänkulkuun vaikuttavat yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset tekijät ovat läsnä elämänkulun kerronnassa. Tämä tutkimus tarkastelee yksilöllistä elämänkulkua identiteetin ja oppimisen käsitteiden avulla. Identiteetit ja oppiminen ymmärtään prosesseina. Kiinnostavaa on, minkälaisia ne ovat ja miten ne rakentuvat tutkimukseen osallistuneiden haastatteluhetkellä tuotetussa kerronnassa.

Yhden identiteetin sijaan käytän rinnakkain sanoja identiteetin eri puolet, identiteettiapaikat ja identiteetit. Identiteettien rakentumista tarkastellaan kontekstiin sidoksissa olevina, muuttuvina ja kerronnassa rakentuvina identiteetteinä.

Oppimisen ymmärrän laajana kaikkialle ihmisen elämään ulottuvana ja kuuluvana kokonaisvaltaisena asiana. Oppiminen on siten läsnä joko tiedostamattomasti tai tietoisemmin ihmisen jokapäiväisessä elämässä. Koulutus on institutionaalista, muodollista oppimista, jossa kohtaavat arjen ja koulutuksen oppimisympäristöt. Oppimista tarkastellaan elinikäisenä ja narratiivisena oppimisena.

Elämänkulun teemoja tarkastellaan kerronnassa identiteetteinä ja oppimisena sekä prosesseina. Tutkimukseen osallistuneiden tuottamaa kerrontaa käsitellään maahanmuuton, opiskelun ja sukupuolen teemojen avulla.

Yksilöllisiä elämänsätkuja tarkastellaan ja käsitteellistetään myös yleisemmällä tasolla, jotta saadaan laajempaa ymmärrystä ja käsitystä identiteettien ja oppimisprosessien rakentumisesta koulutuksessa.

7 AINEISTO JA AINEISTON ANALYYSI

7.1 Haastattelut

Tutkimuksen aineisto on kerätty haastattelemalla. Haastattelussa tutkija ei ole neutraali vaan muodostaa suhteen, jossa tutkijan empaattisuus ja sensitiivisyys ovat tärkeitä työkaluja. Tutkijan tulee olla sensitiivinen omille ennakkoluuloilleen (Rubin & Rubin 1995, 12–14). Pyrin olemaan avoin ja sensitiivinen ja pyrin välttämään kaikkea romantisointia, eksotisointia ja turistin asennetta tavassani lähestyä ja olla läsnä haastattelutilanteessa (Dunbar, Rodriguez & Parker 2001, 294; Silverman 2001, 5–9).

Haastattelumenetelmääni luonnehdin laadulliseksi ja narratiiviseksi ja vielä tarkemmin kerronnalliseksi haastatteluksi. Narratiivisuudella viittaa ajatukseen elämän näkemisestä kertomuksena ja kertomisen prosessina, jossa kertomisen sisältö ja näkökulma muuttuvat ympäröivien kehysten ja mahdollisuuksien mukaan. Kertominen on siten aktiivista rakentamista ja paikallisesti rakentuvaa vuorovaikutteista toimintaa. (Bruner 2002, 93; Holstein & Gubrium 2000, 103; Hollway & Jefferson 2000.) Tutkimukseen osallistuneiden haastattelujen lähtökohtana on ollut elämänkerrallisuus ja kerronta. Kerronnallinen haastattelu luonnehtii siten parhaiten käyttämäni haastattelumenetelmää (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005; Kujala 2007, 18). Ajattelen haastattelussa tuotettua kerrontaa kertomuksena elämästä sellaisena kuin haastateltava sen haluaa kertoa (Huotelin 1992, 17–18). Tämä ei tarkoita pelkästään suullista kerrottua elämänkulun ja sen tapahtumien, elämänhistorian, passiivista toistamista tai kuvaamista sellaisenaan, vaan oman elämänkerran aktiivista muokkaamista, rakentamista ja reflektointia tämän hetken elämänperspektiivistä käsin (Chase 2008; Clandinin & Connelly, 1998, 246–247; Huotelin 1992, 69–73; McLeod & Thomson 2009; Nilsen 1996; Rosenthal 1993).

Haastattelu ei ole vain tiedon hankkimista, jossa haastateltava passiivisena vastaa haastattelijan tekemiin kysymyksiin, vaan aktiivista vuorovaikutuksessa tapahtuvaa tiedon rakentamista. Haastattelun fokuksessa ovat haastateltavan kokemuksilleen antamat merkitykset ja niiden konstruointi haastattelutilanteessa. Haastatteluaineiston arvo on sekä sen merkityksissä että siinä miten merkitykset rakennetaan. (Holstein & Gubrium 1995; Gubrium & Holstein 2002; Rubin & Rubin 1995.) Tutkimukseen osallistuneiden naisten haastatteluiden lähtökohtana on ollut ajatus siitä, että he aktiivisina toimijoina ja subjekteina rakentavat elämänsä ja sen tapahtumia itselleen merkityksellisiksi (Davies & Esseveld 1989, 11; DeVault 1999).

Haastattelu ei tapahdu tyhjiössä, vaan monet kulttuuriset ja materiaaliset tekijät vaikuttavat siihen (Gubrium & Holstein 2002; Huotelin 1992, 63–65, 88),

Haastattelussa on aina kyse vuorovaikutustilanteesta tietyssä kontekstissa, jossa haastattelija ja haastateltava toimivat suhteessa toisiinsa ja luovat haastattelussa merkitykset, jotta haastattelu voi edetä (Mishler 1986, 53–54, 142–143; Rubin & Rubin 1995, 10–11). Näin ollen monet tekijät risteilevät ja sekoittuvat haastattelutilanteen vuorovaikutuksessa toisiinsa ja vaikuttavat siihen, minkälaisia tulkintoja haastattelija ja haastateltava tekevät ja miten he voivat ymmärtää toisiaan (DeVault 1990, 97; Doucet & Mauthner 2008; Reinharz & Chase 2003, 82–86).

Haastattelun lähtöoletuksena on, että haastattelu onnistuu vain jos haastattelija ja haastateltava ymmärtävät toisiaan (Rastas 2005, 79). Haastattelutilanteeseen vaikuttavat yhtä aikaa lukuisat tekijät, jotka asettavat haasteita sille, mitä ja miten me voimme ymmärtää toisiamme. Esimerkiksi yhden kerran tai kaksi kertaa opetuksessa tapaaminen (havainnoiden, opettaen tai tutkimukseeni osallistumispyyntöni esittäen) ei tarkoittanut vielä sitä, että tuntisimme toisemme tai että kokemuksemme olisivat samanlaisia ja asettaisivat meidät tarkastelemaan asioita samalla tavalla. Haastatteluista muodostui ymmärtämiseen ja vuorovaikutukseen tähtäävä neuvottelu yhteisistä merkityksistä, joille suomen kieli asetti omat vaatimuksensa. Olimme oppimassa yhteistä ymmärtämistä.

Rastaan (2005, 102) mukaan kulttuurierojen mahdollisuus on aina olemassa, ja niiden merkitys tulkinnoissa tulisi tunnistaa, mutta jokaiseen kohtaamiseen sisältyy mahdollisuus ymmärtää toista osapuolta. Edustimme erilaisia yhteiskunta, kulttuuri-, perhe- ja identiteettikäsitteitä. Olin tietoinen erilaisista kulttuurisista käsityksistä ja niiden merkityksestä haastattelutilanteesta. Tämä tarkoitti sitä, että pyrin olemaan sensitiivinen tutkimukseen osallistuvien kerronnan näkökulmille.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemukset maahanmuutosta, sen eri vaiheista ja siihen liittyvistä prosesseista ovat minulle vieraita. Olen tietoinen siitä, että he ovat suomalaisen yhteiskuntaan kiinnittymisessään eri vaiheissa ja että heidän juurensa ja lähtökohtansa ovat toisessa maassa. Meitä yhdistää suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri, mutta silti meidän kokemuksemme niistä ovat erilaisia. Minä olen syntynyt Suomessa, ja he ovat asuneet täällä joitakin vuosia. Minä en tiedä heidän kotimaastaan, yhteiskunnastaan, kulttuuristaan tai uskonnostaan kovinkaan paljon. Meitä yhdistää suomen kieli, mutta silti olemme tuon kielen kanssa eri tilanteessa, koska suomi on minun äidinkieleni ja heille se on toinen tai kolmas kieli. Itse en osaa puhua mitään heidän äidinkielellään. Olen tehnyt haastattelut suomen kielellä.

Tutkimukseen osallistuvia ja minua opettajana ja tutkijana yhdistää koulutus, mutta katsomme sitä eri puolilta. Tutkijana olen halunnut irrottautua opettajan roolistani, mutta tutkimukseen osallistuvina myös heidän on pitänyt asettua suhteessa minuun toisella tavalla. Olen tutkijana ja haastattelijana halunnut asettua heidän rinnalleen kuuntelemaan heidän kertomustaan heidän omasta elämästään sellaisena kuin he ovat halunneet minulle siitä kertoa. Vaikka kuinka haluaisinkin luottamuksellista ja avointa haastattelutilannetta, kyse on kuitenkin aina valta-

suhteesta (Kvale & Brinkmann 2009, 33–34). Pyrin madaltamaan kynnystä keskustelemalla aluksi tutkimuksen tarkoituksesta ja haastattelurungon herättämistä kysymyksistä ja luomaan välittävää ilmapiiriä ja vuorovaikutusta.

Tutkimukseen osallistuneita ja minua yhdistää sama biologinen sukupuoli. Kaikki haastatellut puhuivat itsestään naisina. Reinharz ja Chase (2003) esittävät, että vaikka sukupuoli muovaa kokemuksia ja kaikkien naisten kokemukset ovat sukupuolittuneita, kenenkään kahden naisen kokemukset eivät ole samanlaisia. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka ajattelisin, että me olemme samaa sukupuolta ja siten ikään kuin samalla puolella ja ymmärtäisimme toisiamme ja tuottaisimme naisten väliseen keskinäiseen ymmärtämiseen perustuvaa puhetta, näin ei kuitenkaan välttämättä ole. Sukupuoli antaa meille väljän yhteisen perspektiivin, jonka sisällä kokemukset sukupuolesta ovat kuitenkin yksilöllisiä ja ainutkertaisia.

Valitsin haastatteluajankohdaksi maahanmuuttajien orientoivien opintojen päättymisen. Ajattelin sen muodostavan taitekohdan opinnoissa ennen mahdollisesti toteutuvaa siirtymistä opiskelemaan muiden tutkinto-opiskelijoiden kanssa. Opinnot päättyivät tutkimuksen tekemistä käsittelevään opintokokonaisuuteen, ja siten tutkimista koskevat asiat olivat tulleet heille tutuiksi. Esitin pyynnön osallistua opiskelijoille opetuksen yhteydessä, jolloin he pystyivät kysymään tutkimuksesta ja kertomaan mahdollisesta kiinnostuksestaan osallistua tutkimukseen. Sain ha lukkaiden yhteystiedot ja sovin haastatteluajat puhelimitse.

Olen toteuttanut kaksitoista haastattelua kolmessa vaiheessa vuosina 2004–2008: seitsemän vuonna 2004, kaksi vuonna 2005 ja vielä kolme vuonna 2008 kolmesta eri opiskelijaryhmästä (N=45). Olin kiinnostunut siitä, missä määrin ensimmäisten haastattelujen ja analyysin teemat toistuisivat seuraavissa haastatteluissa tutkimukseen osallistujien erilaisista taustoista huolimatta. Pyrin saamaan aineistostani tällä tavalla riittävän ja monipuolisen (Eskola & Suoranta 1998, 63–65). Tein haastattelut oppilaitoksen tiloissa ja ne kestivät 1,5–2,5 tuntia. Nauhoitin ne. Tein jälkikäteen lyhyitä muistiinpanoja tilanteesta ja sen herättämistä ajatuksista. Ensimmäiset haastattelut olivat haparoivampia, kun taas viimeiset kolme sujuivat huomattavasti paremmin. Ensimmäisten haastattelujen jälkeen saamani kokemus haastattelemisesta, haastattelujen litterointi ja aineiston analyysin aloittaminen auttoivat minua suuntaamaan seuraavia haastatteluja. Kahdentoista haastattelun lisäksi yksi tutkimukseen osallistuva ei halunnut jatkaa haastattelua eikä osallistua tutkimukseen.

Olen rakentanut haastattelun kolmen pääteeman (elämänkulku, kuka olen ja oppiminen) ympärille (Liite 1). Olen muokannut aikaisemmin käyttämäni haastattelurunkoa tähän tutkimukseen sopivaksi (Pehkonen 2003). Haastattelun ensimmäisessä vaiheessa pyysin tutkimukseen osallistuvaa kertomaan elämänkulustaan sellaisena kuin hän sen halusi kertoa. Kerronnassa lähtökohtana olivat ennen kaikkea aikuisena eletty ja koettu elämä ja sen tapahtumat. Pyrin kuuntelemaan kerrontaa, ja oma roolini oli pikemminkin kerronnan etenemisen tukeminen eri-

laisin minimipalautteen keinoin (Kvale & Brinkmann 2009, 138–140; Ruusuvuori & Tiittula 2005, 26). Tämä vaihe orientoi ja taustoitti etenemistä seuraaviin identiteettiä ja oppimista käsitteleviin teemoihin. Samalla se toimi lämmittelyvaiheena meille molemmille. Tutkimukseen osallistuneiden yksilölliset elämänkulun vaiheet rakentuivat elämästä ennen muuttoa Suomeen, maahanmuutosta ja sen jälkeisestä elämästä Suomessa.

Koin siirtymisen teemoihin ”kuka olen” ja ”oppiminen” vaikeaksi: Miten foku- soida elämänkulun vaiheita identiteetin rakentumisena, kysymyksiä identiteetistä sekä näiden lisäksi vielä kaikkea kerrottua oppimisena ja myös nykyisen opiskelun tuottamia kokemuksia? En pystynyt sisäistämään nopeasti kaikkea kuulemaani enkä sitä miten tämä kaikki liittyi tutkimukseeni tarkoitukseen. Otin kuitenkin tarkasteltavaksi tutkimukseen osallistujien tuottamia aiheita ja pääsin eteenpäin. Pyrin selventämään teemoja myös itselleni kuulemani elämänkulun kerrontaa vasten. Tein haastattelun kuluessa tarkentavia kysymyksiä varmistuakseni, että olin ymmärtänyt kerronnan sisällön siten kuin osallistuja oli sen tarkoittanut. Tein näin myös siksi, että osallistujien suomen kielellä tuottama kerronta tulisi paremmin ymmärrettäväksi. Esitin omia yhteenvetoja ja tulkintoja haastattelun edetessä. Huomasin puhuvani paikoitellen paljon yrittäessäni saada otetta siitä, mitä osallistuja oli tarkoittanut ja mihin suuntaan pitäisi edetä. Tavallaan ajattelin ääneen. Haastattelijana opettelini kysymysten muotoilemista yhä uudelleen (Rubin & Rubin 1995, 46–47; Ruusuvuori & Tiittula 2005, 29). Olen aktiivisesti osallistunut haastattelusisällön rakentumiseen ja etenemiseen säilyttämällä kuitenkin koko ajan haastattelun fokuksessa osallistujan tuottaman kerronnan.

Haastattelujen jälkeen aloitetun analyysin edetessä olin tietoisempi roolista- ni ja haastatteluteemojen mahdollisista sisällöistä, joita kuunnella ja nostaa tar- kempaan keskusteluun. Haastattelutilanteet vaativat sekä minulta haastattelijana että osallistujalta paljon keskittymistä ja sensitiivistä kuuntelemista. Tunnistin itsessäni erilaisia tunteita ja rooleja haastattelujen aikana. Haastattelijan roolini on vaihdellut kerronnan sisältöjen ja tilanteiden mukaan (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 36). Toimin aktiivisena kuuntelijana, kerronnan mahdollistajana, kysyjänä ja keskustelijana. Paikoitellen otteeni on saattanut olla myös terapeutin. Olen saattanut olla osallistujan toiminnan vahvistaja ja oppimisen mahdollistaja, kun hän kertoo elämästään ja vastaa kysymyksiin hänen elämäntilanteistaan merki- tyksistä käsin (Mishler 1986, 132–135).

Tutkimukseen osallistujiksi valikoitui sellaisia opiskelijoita, jotka halusivat ker- toa elämästään, itsestään ja oppimisestaan. Heillä oli tarve tulla kuulluksi, ja sen kautta heillä oli mahdollista vahvistua ja saada kokemus itsestään arvokkaina ja merkityksellisinä ihmisinä. Tunsin itse kehittyväni haastattelijana haastattelujen edetessä. Olin pystynyt herättämään luottamusta, osoittamaan myötätunnetta välit- tämistä ja toimimaan vastuullisesti heitä kohtaan, koska he kokivat tutkimukseen

osallistumisensa myönteisesti. (Hollway & Jefferson 2000; Kvale & Brinkmann 2009.)

Fischerin ja Rosenthalin (2000) mukaan me rakennamme elämäämme uudelleen itseemme viittaavalla asenteella, katsomalla taaksepäin sitä mitä olemme käyneet läpi ja menettäneet, katsomalla eteenpäin kohti sitä mitä tavoittelemme, ja laittamalla ne yhteen tämän hetkisten tarkoituksien mukaan. Tutkimusta varten toteutettu haastattelu on osaltaan saattanut mahdollistaa sellaista identiteettiä, joka on yhteensopivampi sen muuttuneen maailman kanssa, jossa he nyt toisessa yhteiskunnassa elävät (Andrews 2000.) Tarkoituksenani on ymmärtää maahanmuuttajataustaisten naisten elämänkulun kerrontaa kokonaisuutena. Mennyt, nykyisyys ja tulevaisuus ovat yhtä aikaa läsnä kerrontahetkellä. Aktiivisina toimijoina naiset rakentavat kerrontaa ja itselleen ymmärrettävää uutta kertomusta elämästään ja identiteettiensä eri puolia toisiinsa sovittaen ja reflektoiden.

7.2 Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat

Tutkimuksessa mukana olevassa ammattikorkeakoulussa järjestettiin vuosina 1996–2011 maahanmuuttajien ammattikorkeakouluopintoihin orientoivat opinnot. Ne mahdollistivat väylän ammattikorkeakoulututkinnon suorittamiseen maahanmuuttajaopiskelijoille, joiden muuten olisi ollut vaikea päästä opiskelemaan. Orientoivat opinnot kestivät vuoden, kun tutkinto-opiskelijoiden vastaavat opinnot kestivät yhden lukukauden. Opintojen sisällöt noudattivat opetussuunnitelmaa, mutta pidempi aika antoi mahdollisuuksia opetussisältöjen tarkempaan käsitteelyyn, suomen kielen opintoihin ja opintojen tukemiseen eri keinoin. Ammattikorkeakoulututkintoon jatkamisen edellytyksenä oli orientoivien opintojen suorittaminen hyväksytysti sekä kielikokeen ja sosiaali- ja terveysalan soveltuvuustestien läpäiseminen. Orientoivat opinnot hyväksyttiin osaksi tutkintoa kyseisessä ammattikorkeakoulussa.

Vuosina 2003–2007 maahanmuuttajille tarkoitettun orientoivan koulutuksen aloittaneita opiskelijoita oli yhteensä 81, joista naisia oli 65 ja miehiä 16. Suurin osa opiskelijoista oli kotoisin Venäjältä ja Virosta. Lähi-idästä ja Afrikasta tulleet opiskelijat olivat seuraavaksi suurimmat ryhmät. Aasiasta, Amerikasta ja muista Euroopan maista oli tullut yksittäisiä opiskelijoita. Aluksi pyrin ylipäättään saamaan opiskelijoita osallistumaan tutkimukseeni, mutta tutkimuksen edetessä pidin tärkeänä saada eri maista tulleita opiskelijoita mukaan.

Tutkimukseen osallistui kaksitoista maahanmuuttajataustaista naisopiskelijaa. Suurin osa heistä oli kotoisin entisen Neuvostoliiton alueelta, ja heidän elämänhistoriaansa kietoutui Neuvostoliiton hajoaminen seurauksineen. Joillakuilla Suo-

meen muuttamisen perusteena olivat suomalaiset sukujuuret ja siten mahdollisuus muuttaa Suomeen paluumuuttajana.

Taulukko 1. Tutkimukseen osallistuneiden taustatietoja

Nimi	Suomessa asuttu aika vuosina	Aikaisempi koulutus ennen Suomeen muutttoa (opisto- tai korkeakoulututkinto)	Lähtömaa	Muuttoperuste	Nykyinen koulutus
Julia	13	sairaanhoitaja	Venäjä	paluumuutto **)	terveydenhoitaja
Sveta	13	opettaja	Viro	paluumuutto	sosionomi
Mare	12	merkonomi	Viro	paluumuutto	sosionomi
Viktoria	2	ekonomi	Venäjä	avioliitto	terveydenhoitaja
Nina	7	lääkäri	Viro	paluumuutto	terveydenhoitaja
Tatjana	9	insinööri	Viro	avioliitto	sosionomi
June	3	opettaja	*)	avioliitto	sosionomi
Anna	5	diplomi-insinööri	Venäjä	avioliitto	sosionomi
Zahra	12		*)	pakolaisuus	sairaanhoitaja
Maria	12		*)	avioliitto	terveydenhoitaja
Sofia	6		*)	pakolaisuus	terveydenhoitaja
Lena	3	psykologi	*)	paluumuutto	sosionomi

*) Lähtömaata ei ole ilmoitettu tunnistettavuuden vuoksi. Samasta syystä kaikkien tutkimukseen osallistuneiden nimet on muutettu.

**) Itsellä tai perheenjäsenellä suomalaiset sukujuuret, joiden perusteella muutto entisen Neuvostoliiton alueelta tai Neuvostoliiton hajottua Venäjältä tai Virostai tai muusta maasta on ollut mahdollista.

Tutkimukseen osallistuneista viisi oli muuttanut Suomeen avioliiton, viisi paluumuuton ja kaksi pakolaisuuden perusteella. He olivat haastatteluhetkellä asuneet Suomessa 2–12 vuotta. Heistä suurimmalla osalla (kahdeksalla) oli ennen Suomeen muuttoa suoritettuna korkeakoulututkinto. Ennen maahanmuuttoa hankitun koulutuksen mukainen työura on useimmilla vaihtunut toiseksi. Sosionomiopiskelijoita oli kuusi, terveydenhoitajaopiskelijoita viisi ja lisäksi yksi sairaanhoitajaopiskelija. (Taulukko 1.) Heidän keski-ikä oli 35 vuotta. Maahanmuutto näyttää pitkittävän kouluttautumista Suomessa.

Seuraavassa tutkimukseen osallistuneiden kerronnasta kuvataan tiivistelmät. Ne ovat muotoutuneet aineiston analyysin aikana, mutta on luontevaa esitellä heidät tässä yhteydessä:

June, Anna, Viktoria, Tatjana ja Maria ovat muuttaneet Suomeen avioliiton vuoksi. June on Aasiassa syntynyt nainen ja asunut Suomessa kolme vuotta. Hän oli kotimaassaan suorittanut yliopistotutkinnon ja ollut pitkään töissä. Vapaa-

aikana hän teki vapaaehtoistyötä. Kotimaassaan hän eli lähellä vanhempiaan ja siskonsa perhettä. Nykyisen suomalaisen aviomiehensä hän tapasi Euroopassa. Avioiduttuaan he muuttivat miehen kotimaahan Suomeen. Avioliitto ja muutto Suomeen ovat olleet Junen elämän käännekohdat. Muutettuaan Suomeen hän aloitti suomen kielen opinnot. Hän oli onnistunut saamaan tilapäistä vaatimatonta työtä ja oli siitä tyytyväinen, koska hän tunsi tällä tavalla olevansa mukana tässä yhteiskunnassa. Aviomiehen työttömyys varjostaa Junen elämää, ja hän tuntee yksinäisyyttä ja avuttomuutta: ”minä en tiedä mitä tehdä tässä tilanteessa.” Kotimaassaan hän tunsi, että apu oli aina lähellä, ja hän voi ennen paremmin. Hän kaipaava perhettään ja muita ihmissuhteita. Opiskelu uuteen ammattiin tuntuu jäävän koti-ikävän ja huolien alle. Hänen elämässään usko on ollut ja on merkittävä asia ja tuo elämään turvaa ja lohdutusta.

Anna on Venäjällä syntynyt nainen ja asunut Suomessa viisi vuotta. Hän opiskeli ja asui vanhempiensa luona. Opiskeluaikana Anna oli tutustunut Suomessa asuvaan mieheen. He menivät naimisiin, kun Anna valmistui korkeakoulusta, ja hän muutti sen jälkeen Suomeen. He aloittivat yhteisen elämän ja saivat lapsen. Lapsi yhdessä uuden elämäntilanteen kanssa tuntui raskaalta. Anna tunsi itsensä yksinäiseksi aviomieheltä saamastaan tuesta huolimatta. Hän kaipasi muita ihmisiä, ja tunsi kielitaidottomana itsensä avuttomaksi ja masentui. Uusia asioita tuntui olevan yhtäkkiä liikaa, ja hän tunsi itsensä niiden keskellä neuvottomaksi. Vähitellen hänen suomen kielen taitonsa kehittyi, ja hän löysi omaa verkostoa ympärilleen. Hän oli saanut jonkin verran työkokemusta Suomessa omalta alaltaan ja miehensä yrityksessä. Annalla on toiveena saada lisää lapsia aikaisemmista vaikeuksista huolimatta. Opiskelu uuteen ammattiin on auttanut häntä suuntautumaan tulevaisuuteen toiveikkaana, ja hän tuntee voivansa nyt paremmin: ”Kotona olisin tullut hulluksi.”

Viktoria on Venäjällä syntynyt nainen ja asunut Suomessa kaksi vuotta. Hän on opiskellut korkeakoulututkinnon ja avioitunut Venäjällä tapaamansa suomalaisen miehen kanssa. Viktoria kuvaa muuttoa Suomeen shokkina, koska hän oli muuttanut vilkkaasta suurkaupungista keskelle verkkaista maalaismaisemaa. Hän tunsi olevansa kuin parantolassa. Hän muuttaa toiselle paikkakunnalle, hakeutuu töihin ja koulutukseen ja eroaa miehestään. Vaikka Viktorialla oli koti-ikävä, hän pysyi täällä, kävi töissä ja opiskeli yhtä aikaa. Sitten hän tapasi nykyisen aviomiehensä ja odottaa nyt lasta. Viktoria on tyytyväinen nykyiseen elämäntilanteeseensa ja mahdollisuuteen opiskella rauhassa uuteen ammattiin. Opiskelu tuntuu kuitenkin ristiriitaiselta. Lyhyessä ajassa on tapahtunut niin paljon sen jälkeen, kun hän on muuttanut Suomeen: ”Jotakin on siinä elämänketjussa rikki.”

Tatjana on Venäjällä syntynyt nainen ja asunut Suomessa yhdeksän vuotta. Hänellä on korkeakoulututkinto, ja hän oli valmistuttuaan töissä nykyisessä Virossa. Hän avioitui virolaisen miehen kanssa, ja he saivat lapsen. Viron itsenäistyttyä hänestä tuli miehensä kautta virolainen. Heille tuli kuitenkin ero. Tatjana muutti

lapsensa kanssa Suomeen. Hän pääsi yrittäjäkurssille, mutta ei työllistynyt sen avulla. Hän avioitui suomalaisen miehen kanssa, mutta tämä toinenkin avioliitto kariutui. Tatjana oli nyt yksin lapsensa kanssa ja elätti heidät matalapalkkaisella työllä. Hän alkoi kiinnostua itämaisista filosofioista ja tuns saavansa niistä itselleen uusia voimia. Vähitellen hän rohkaistui hakeutumaan nykyiseen koulutukseen. Hän tuntee pärjäävänsä, on rauhallisempi ja on löytänyt itsensä: ”Sä tiedät ja tunnet itses.” Hänen mielestään Suomi on kuin paratiisi, jota kaikki eivät osaa arvostaa.

Maria on toisesta Euroopan maasta kotoisin oleva nainen ja asunut Suomessa kaksitoista vuotta. Hän avioitui kotimaassaan suomalaisen miehen kanssa, ja he saivat kaksi lasta. Aluksi he asuivat Marian kotimaassa, mutta muuttivat myöhemmin Suomeen. Suomeen muutto käynnisti Marian elämässä ison muutosprosessin. Hän opiskeli suomen kieltä ja hankki itselleen toisen asteen tutkinnon. Hän erosi miehestään ja alkoi elää lastensa kanssa Suomessa yksinhuoltajana. Terapia auttoi toipumaan vaikeasta avioliitosta ja masennuksesta. Hän keskeytti aloittamansa opinnot, koska hänestä tuntui, että hänellä ei ollut riittävästi voimia opiskella. Hän piti yhden välivuoden, jonka jälkeen opiskelu on alkanut sujua paremmin. Hän tuntee voivansa vähitellen paremmin, vaikka välillä hänellä on ulkopuolinen olo ”kuin olisi sirkuksessa leikkimässä”.

Nina, Sveta, Mare, Julia ja Lena ovat muuttaneet Suomeen paluumuuttajina. Nina on Venäjällä syntynyt nainen ja asunut seitsemän vuotta Suomessa. Hän opiskeli yliopistotutkintonsa Virossa. Hänen valmistumisensa kynnyksellä Viro itsenäistyi, eikä hän saanut töitä. Vähitellen hän kypsyi päätökseen muuttaa Suomeen äitinsä kanssa. Hän olisi halunnut pätevöityä Suomessa, mutta se ei onnistunut. Hän sai muita töitä ja tapasi tulevan suomalaisen aviomiehensä samassa työpaikassa. Hän hakeutui opiskelemaan päästäkseen pois yksitoikkoisesta vuosia jatkuneesta työstä ja opiskellakseen jotakin alaansa sivuavia opintoja: ”Musta tuntu, että mä yritin tappaa itsessäni jotakin.” Orientoivien opintojen aikana hänelle oli avautunut mahdollisuus pätevöityä yliopistossa omaan ammattiinsa, ja hän oli jo aloittanut opiskelun. Hän on tästä iloinen ja tyytyväinen. Nykyiset opinnot saavat ainakin toistaiseksi jäädä.

Sveta on Virossa kotoisin oleva nainen ja asunut Suomessa kolmetoista vuotta. Hänellä on korkeakoulututkinto ja työkokemusta alalta. Hän avioitui, ja he saivat lapsen. Avioliitto rakoili, ja he ajautuivat muuttamaan Suomeen, aviomies ensin ja Sveta lapsen kanssa myöhemmin. Myöhemmin he erosivat. Sveta yritti opiskella yliopistossa ja kävi samalla töissä, ja hän joutui pakoilemaan lapsensa kanssa entistä miestänsä. Sveta elätti itsensä ja lapsensa matalapalkkaisen työn avulla monta vuotta. Hän ei kuitenkaan halunnut jäädä siihen vaan hakeutui opiskelemaan. Hänen elämänsä muuttui, kun hän tapasi nykyisen aviomiehensä, jolta tuntee saavansa tukea. Heille syntyi lapsi. Nykyinen elämä on tasapainoista ja rauhallista: ”Olen oppinut arvostamaan itseäni.” Sveta opiskelee tyytyväisenä uutta ja itselleen mielekästä ammattia.

Mare on Venäjällä syntynyt nainen ja asunut Suomessa kaksitoista vuotta. Hänellä on opistotasoinen koulutus ja pitkä työkokemus oman alansa töistä. Hän on naimissa virolaisen miehen kanssa, ja heillä on kaksi lasta. Mare on muuttanut yksin Suomeen muun perheen asuessa edelleen Virossa. Hän on tehnyt vuosia töitä matalapalkkaisella alalla ja pystynyt sen avulla kouluttamaan lapsensa Virossa. Nyt on vihdoinkin tullut hänen vuoronsa opiskella, ja hän voi toteuttaa nuoruuden haaveensa korkeakouluopinnoista näiden opintojen avulla. Hän on koko ikänsä tuntenut juurettomuutta. Hänelle muutos entisestä suljetusta yhteiskunnasta avoimeen yhteiskuntaan on ollut henkisesti vaikea prosessi. Hiljaisesta, varovaisesta ja kiltistä työstä on vaikea oppia toisenlaiseksi, mielipiteitä avoimesti ilmaisevaksi ja kriittiseksi ihmiseksi.

Julia on Venäjällä syntynyt nainen ja naimisissa inkeriläisen miehen kanssa. Hänellä on opistotasoinen tutkinto, ja hän ehti tehdä oman alansa töitä usean vuoden ajan ennen perheen muuttoa Suomeen. Hänellä on miehensä kanssa kaksi lasta, joista toinen on syntynyt Venäjällä ja toinen Suomessa. He ovat asuneet Suomessa kolmetoista vuotta. Muutto Suomeen oli aviomiehen päätös, johon Julian oli aluksi vaikea sopeutua: ”Kaikki oli ihan outoa.” Vähitellen hän tuntee kasvaneensa toisenlaiseksi ihmiseksi, eikä hänellä ”ole ikävä takaisin”. Matkalaukku ei enää odota eteisen nurkassa valmiiksi pakattuna. Hän kokee silti edelleen olevansa täällä ulkomaalainen. Äitiysloman jälkeen hän hakeutui ja pääsi opiskelemaan omaa alaansa. Nykyinen elämä on tasapainoilua perheen ja opiskelun välillä.

Lena on asunut Suomessa kolme vuotta. Hänellä on yliopistotutkinto ja pitkä työkokemus omalta alaltaan kotimaassaan. Paluumuuttopäätöksen tekeminen oli pitkä prosessi. Hänen siskonsa muutti perheensä kanssa ensin, ja lopulta hänkin uskaltautui muuttamaan Suomeen. Alku tuntui vaikealta, ja hän masentui. Vähitellen hän pääsi kiinni tähän yhteiskuntaan suomen kielen kurssin avulla ja hakeutui opiskelemaan tutkintoaan lähellä olevaa alaa. Suomessa hänellä ei ole mahdollisuutta päteviytyä omalla alallaan. Hän tuntee nykyiset opintonsa mielekkäiksi ja on muutenkin elämäänsä tyytyväinen. Suomalainen poikaystäväkin on löytynyt, eikä elämä tunnu enää niin yksinäiseltä. Paluumuutto on tuntunut oikealta ratkaisulta: ”Nyt minulla on Elämä isolla kirjaimella.”

Zahra ja Sofia ovat tulleet Suomeen pakolaisina. Zahra on muuttanut vanhempiensa kanssa Suomeen kaksitoista vuotta sitten. Hän aloitti täällä peruskoulun ja suoritti sen jälkeen lukion. Lukion jälkeen nykyinen ammattiala tuntui sekä kulttuurin että uskonnon kannalta oikealta ratkaisulta. Hän tuntee aikuistuneensa opintojen aikana. Nuoruusvuosien riidat vanhempien kanssa huivin käytöstä ovat rauhoittuneet, ja Zahran suhde vanhempiinsa on muuttunut hyväksyvämmäksi. Hän alkoi lopulta vapaasta tahdostaan käyttää huivia ja hametta. Kahden kulttuurin välillä eläminen ei ole edelleenkaan helppoa. Hän tuntee yksinäisyyttä, vaikka hänellä on ystäviä ja ”vaikka täällä on viisi miljoonaa ihmistä”. Hänellä ei ole sisaruksia eikä muita sukulaisia Suomessa.

Sofia on asunut Suomessa kuusi vuotta. Hän on kotimaassaan suorittanut lukion, mutta pakeni sen jälkeen sieltä. Pakomatalla hän on avioitunut miehensä kanssa. He olivat monta vuotta toisessa maassa ennen kuin pääsivät muuttamaan pakolaisina Suomeen ”kuin maasta taivaaseen”. Pakolaisuudessa eletyt vuodet ja kokemukset naisen heikosta asemasta ovat jättäneet jälkensä Sofian mieleen. Heille on syntynyt täällä yksi lapsi, ja nyt hän odottaa toista lasta. Tämän syntyneen lapsen ja tulevan lapsen välissä hän on opiskellut haluamaansa alaa. Hän haaveilee lääkärin ammatista, muttei tiedä jaksaisiko kuitenkaan enää näiden opintojen jälkeen. Perhe-elämän ja opiskelun yhteensovittaminen ovat vieneet voimia täysipainoiselta opiskelemiselta.

7.3 Aineiston analyysi

Litteroin nauhoitetut haastattelut. Litterointi palautti mieleen tilanteet, ja useaan kertaan kuuntelu auttoi tutustumaan aineistoon. Kieli, eleet, äänen sävyt ja ruumiinkieli häviävät, kun haastattelussa tuotetusta nauhoitetusta puheesta tulee kirjoitettua tekstiä (Kvale & Brinkmann 2009, 178). Nauhoitettu puhe ”kääntyi” tekstiksi hitaasti. Jouduin usein toistamaan kuulemaani päästäkseni selville siitä, mitä sanaa haastatteluun osallistuvat olivat käyttäneet tai mitä he olivat yrittäneet sanoa. Välillä heidän käyttämänsä suomen kieli oli vaikeaselkoista, mutta säilytin litteroinnissa suomen kielen mahdollisimman paljon sellaisenaan. En litteroinut usein toistettuja ilmaisuja, äänen sävyjä, taukoja ja äännähdyksiä. Litteroin kaikki yksityiskohdat, esimerkiksi ajat, paikat ja ihmisten nimet, mutta aineistonäytteissä olen häivyttänyt tällaiset viittaukset ja myös antanut heille uudet nimet anonyymiyden turvaamiseksi. Litteroitua tekstiä oli 287 sivua.

Aineiston analyysissä on kyse aineiston kuvauksesta, luokittelusta ja kytkemisestä laajempiin yhteyksiin (Dey 1993, 53). Yksinkertaisimmillaan analyysiä voisi kuvata kolmena vaiheena, joita ovat aineistoon perehtyminen, aineiston analysointi ja tulkintojen tekeminen aineistosta (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 11). Laadullisen aineiston analyysiprosessissa analyysin vaiheet ovat käytännössä rinnakkaisia ja päällekkäisiä. Aineistoon perehtyminen, analysointi ja tulkinnat limittyvät toisiinsa. Aineiston analyysin tulee olla systemaattinen, muttei jäykkä, eikä laadullisessa tutkimuksessa tutkimusmetodologiaa voi erottaa selvästi erilliseksi tutkimusprosessin osaksi, vaan tutkimustehtävä, aineiston analyysi ja tulkinnat muotoutuvat ja kehittyvät koko tutkimuksen ajan. (Cohen, Manion & Morrison 2007, 462, 470; Crossley 2007; Ely et al. 1997.)

Josselsonin ja Lieblin (2003, 261) mukaan kvalitatiivinen analyysi perustuu induktiiviseen etenemiseen hermeneuttisina keinoina sitä mukaa kuin taustatieto laajenee. Aineiston kuvaus, analyysi ja tulkinnat muodostavat spiraalin, jossa tutkimukseen osallistuvien ja tutkijan ääni sekä teoreettinen ja käsitteellinen kehys

hakevat paikkaansa suhteessa tutkimustehtävään kokonaisuuden rakentumiseksi koko tutkimusprosessin ajan. Vähitellen aineiston analyysi fokusoituu tutkimusintressin mukaiseksi (Cohen, Manion & Morrison 2007, 461–462). Käsitteelliset ja teoreettiset kytkennät ja tutkimuskohde muotoutuvat täsmentyvän ja kehittyvän tutkimustehtävän myötä. (Holliday 2007, 9, 20, 32; Kvale & Brinkmann 2009, 8, 100; Rubin & Rubin 1995, 46–47.)

Aloitin aineistoon perehtymisen luokittelemalla sen (Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 11). Etenin haastattelu kerrallaan (Cohen, Manion & Morrison 2007, 467; Kujala 2007, 29; Tuomi & Sarajärvi 2009, 93). Luokittelun perusteena olivat aineistosta löytyvät yhteiset teemat. Työskentelytapaa voisi kuvata myös teemoitteluna. (Eskola & Suoranta 1998.) Yhteisten teemojen tunnistaminen muistuttaa piirteiltään temaattista analyysiä, jossa huomio kiinnitetään siihen, mitä aineistossa sanotaan, ja aineistoon kokonaisuutena (Riessman 2008, 53, 57). Useiden lukukierrosten tuloksena aineisto järjestyi teemoiksi ”kasvatus”, ”parisuhde”, ”oma paikka” ja ”verkot”. Teemoja yhdisti oman ja tämän kulttuurin välinen vertaaminen ja itsearviointi. Tarkistin, että aineisto sijoittui näihin teemoihin kattavasti. Lisäksi aineiston rasismia koskeva kerronta tuli selkeämmin näkyviin. (Ely et al. 1991, 167.)

Olin samalla löytänyt muita aineistoa yhdistäviä teemoja, rakentanut niistä kuvioita ja kirjoittanut kertomuksia sopeutumisesta irrottautumisesta ja kiinnittymisen välisenä prosessina tehden siten alustavia tulkintoja aineistosta (Richardson & Pierre 2005; Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 25–26). Aineiston lukutapa vuorotteli kokonaisuuksien ja osien välillä aineistosta nousevien teemojen ja tekemieni alustavien tulkintojen välillä. Olin muodostanut käsityksen kunkin tutkimukseen osallistuvan elämänkulun vaiheista ja tapahtumista. Aineiston sisältöjen lisäksi sain käsityksen kerronnan luonteesta, mutta en vielä riittävästi käsitystä aineiston sisällön merkityksistä. (Berg 2004, 269; Berg & Lune 2011, 376.)

Tämän jälkeen minusta tuntui kuitenkin siltä, että varsinainen aineiston analyysi oli vielä tekemättä ja että analyysiprosessi oli vasta käynnistymässä. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi tarjosi menetelmällisen kehikon, jonka avulla aineiston systemaattinen analyysi oli mahdollista. Tunsin epävarmuutta ja samalla halua edetä sisällönanalyysin mukaisesti. Olin opettelemassa, miten luottaa analyysiprosessiin ja itseensä tutkimusinstrumenttina. (Ely et al. 2003, 32.)

Kynkään ja Vanhasen (1999) mukaan sisällön analyysissä pyritään rakentamaan sellaisia malleja, jotka esittävät tutkittavaa ilmiötä tiivistetyssä muodossa ja joiden avulla tutkittava ilmiö voidaan käsitteellistää. Tutkimuksen tuloksena raportoidaan analyysissä muodostettu malli, käsitejärjestelmä tai kategoriat. Ennen analyysiä tulisi määritellä analyysiyksikkö, muodostaa pelkistettyjä ilmauksia tutkimustehtävän mukaisesti ja jättää tutkimustehtävän kannalta epäolennaiset asiat pois (Kyngäs & Vanhanen 1999; Tuomi & Sarajärvi 2002).

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheita ovat pelkistäminen, ryhmittely ja abstrahointi (Elo & Kyngäs 2008; Kyngäs & Vanhanen 1999; Tuomi & Sarajärvi 2002). Aineisto ikään kuin haravoidaan näiden vaiheiden avulla pää- ja alaluokkia ja kategorioita muodostaen ja yhdistävää luokkaa etsien. Pelkistämisen tarkoituksena on löytää aineistosta tutkimustehtävän kannalta oleellinen siten, että alkuperäisistä ilmauksista muodostetaan pelkistettyjä ilmauksia (Kyngäs & Vanhanen 1999; Tuomi & Sarajärvi 2002; 2009). Lähdin tekemään pelkistämistä tutkimukseen osallistuja ja teema kerrallaan edeten. Pelkistämisen perusajatus oli selkeä, mutten tiennyt, miten edetä. Minun oli vaikea nähdä, mitä pelkistää ja millä perusteella. Pelkistetyissä ilmauksissa kiinnitin huomioni yksinäisyyttä, pelkoja, epävarmuutta ja toisaalta luottamusta, omaa kyvykkyyttä, voimavaroja ja mahdollisuuksia luonnehtiviin ilmaisiin. Pelkistetyistä ilmauksista pääsin etenemään ryhmittelyyn tämän jäsenyyksen avulla.

Ryhmittelyssä etsitään pelkistettyjen ilmaisujen erilaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Samaa tarkoittavat ilmaisut yhdistetään samaan kategoriaan, jolle annetaan sen sisältöä kuvaava nimi. Analyysiä jatketaan yhdistämällä saman sisältöiset kategoriat toisiinsa yläkategorioiksi (Kyngäs & Vanhanen 1999; Tuomi & Sarajärvi 2002.) Minusta tuntui kuitenkin siltä, että en pääse lainkaan eteenpäin. Mitä ryhmittely tarkoittaa tämän aineiston analysoinnissa, miten tähän asti tekemäni oli itse asiassa jo alustavaa ryhmittelyä, ja miten se voisi ”kääntyä” ryhmittelyksi? Ryhmittelyn tuloksia kuvasin nelikenttänä, jonka ulottuvuuksia ovat ristiriita ja tasapaino sekä varmuus ja epävarmuus. Etenin nelikentän avulla teema ja osallistuja kerrallaan sijoittamalla pelkistetyt ilmaukset nelikenttään. Samalla täydensin pelkistettyjä ilmauksia ja jatkoin ryhmittelyä kunnes koko aineisto oli jälleen haravoitu. Kaikki aikaisemmin tekemäni sijoittui luontevasti yhteen. Olin itse asiassa tehnyt pelkistämistä, ryhmittelyä ja kategorioiden nimeämistä yhtä aikaa, aineistoa edestakaisin penkoen ja eri suunnilta tarkistaen, valitun analyysiperiaatteen mukaisesti edeten.

Sisällönanalyysin viimeisenä vaiheena on abstrahointi eli aineiston käsitteellistäminen. Abstrahoinnissa erotetaan tutkimuksen kannalta olennainen tieto, ja valikoidun tiedon perusteella muodostetaan teoreettisia käsitteitä. Abstrahointia jatketaan niin kauan kuin se on sisällön kannalta mielekästä ja mahdollista. Abstrahoinnissa muodostetaan yleiskäsitteiden avulla kuvaus tutkimuskohteesta. (Kyngäs & Vanhanen 1999; Tuomi & Sarajärvi 2002.) Olin tehnyt pelkistämistä, ryhmittelyä ja ehkä alustavaa abstrahointiakin, mutta se, mitä tekemistä tällä kaikella oli aineiston kerronnan, tutkimustehtävän ja -kysymysten ja käsitteiden kanssa, herätti paljon kysymyksiä. Minkälaisesta yleistämisestä ja käsitteellistämisestä abstrahoinnissa on kysymys?

Palasin tuohon nelikenttään ja kokosin teemoittain nelikentät päällekkäin. Kukaan haastatteluun osallistuja sijoittui nelikenttään eri tavoin. Tästä sijoittumisesta suhteessa nelikentän ulottuvuuksiin rakentui kussakin teemassa tyypittelyjä. Irrottauduin teemoista ja tarkastelin tyypittelyn avulla kerrontaa oppimisena. Tästä

tarkastelusta muotoutui oppimisprosessin vaiheet, joissa keskeistä olivat vertaaminen, eronteot ja valinnat. Jatkoin tyypittelyä rakentamani nelikentän avulla ja nimeämällä tyypit kuvioon. Tästä kaikesta rakensin oppimisprosessin mallin ja kirjoitin tyypikertomukset.

Olin nyt analysoinut aineiston aineistolähtöisen sisällönanalyysin vaiheiden avulla edeten. Sisällönanalyysi mahdollisti aineiston tutkimisen valitun periaatteen mukaisesti eri suunnilta yhä uudestaan. Tuomen ja Sarajärven (2009, 103–113) mukaan sisällönanalyysillä saadaan aineisto vain järjestetyksi johtopäätösten tekoa varten. Kategorioiden esittäminen aineistonäytteiden avulla ei vielä sellaisenaan käy tuloksista ja johtopäätöksistä. Haasteenani oli, miten luoda suhdetta eri osien välille ja rakentaa tulkintoja suhteessa tutkimustehtävään ja kirjoittaa tehdystä tutkimustulokset. Tulosten kirjoittaminen jatkoi analyysiä. Tarkensin ja otsikoin pää- ja alateemoja (kategorioita) ja kokosin niiden alle kuuluvat aineistokohdat samalla niitä aineistonäytteiksi editoiden. Tämä vaati uudelleen tarkkaa aineiston lähilukua ja sen pohtimista, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä kerronnassa tuotetaan ja miten. Tuloslukujen otsikoinneiksi valitsin aineiston keskeiset teemat.

Analyysiprosessin aikana olin jatkuvasti huolissani siitä, miten säilyttää suhde kokonaisuuteen. Sisällönanalyysi tuntui pilkkovan aineistoa liiaksi osiin ja vaikeuttavan kokonaisuuden hahmottamista ja palaamista alkuperäiseen aineistoon. Moniäänisen aineiston taipuminen sisällönanalyysin mukaiseen etenemiseen on ollut välillä haastavaa, eikä se olisi tämän aineiston kanssa sellaisenaan ja yksinomaista menetelmänä toiminut. Viime kädessä jokainen tutkija luo aineistoonsa sopivan analyysimenetelmän. Olen tarvinnut erilaisia työkaluja sekä intuitiivista ja aineistoa lähellä olevaa analyttistä otetta. Se on tarkoittanut aineistolähtöisen sisällönanalyysin käyttöä ja soveltamista, systemaattista aineiston analyysiä aineiston kerronnallista luonnetta ja kokonaisuutta unohtamatta. Sisällönanalyysi on toiminut jatkuvana aineiston tarkistamisen ja vertaamisen mahdollistajana. Lisäksi se on auttanut näkemään eroja ja yhtäläisyyksiä aineistossa mikrotasolla, paljastanut analyysin ja tutkimuksen tarkentamisen kohtia. Analyysiprosessin aikana muodostettuja kategorioita olen kuvannut hierarkkisen kuvaamisen sijasta tyypittelyinä ja kuvioina ja lopulta tämän aineiston kerronnan kokonaisuutta kuvaavana mallina. Mallin keskelle asetin kulttuuri-, identiteetti- ja sukupuolineuvottelut, joita kuvaan tuloksissa maahanmuuttajuutena, identiteettinä ja oppimisena. Alun oivallus aineiston ytimeistä oman ja nykyisen kulttuurin välisenä vertaamisena ja itsearviointina oli kulkenut pitkän matkan ja jäsentynyt erontekoina, joita käsitelin lopulta suhteena patriarkaalisen ja individualistien kulttuurisen kehityksen välisenä oppimisprosessina.

Olen aiemmin viittanut narratiivisuuteen lähtökohtana nähdä aineisto kokonaisuutena ja kerrontana. Olen lukenut aineistoa kerrontana tekemättä kuitenkaan narratiivista analyysiä. Narratiivinen tutkimus ja analyysi ottavat kertomuksen analyysin lähtökohdaksi (Chase 1995; Riessman 1993; 2002). Jouduin kysymään,

mikä on kertomus, mistä se alkaa ja miten sitä tulisi analysoida ja mitä se tarkoittaisi tässä aineistossa. Yrjänäinen ja Ropo (2013) toteavatkin kertomuksen määrittelyn olevan haasteellista. Mietin kulttuurin ja kielen merkitystä kertomusten rakentamisen mahdollistajina tai esteinä. Minua hämmensi se, että löysin kerronnasta monia ikään kuin yhtäaikaista, moneen suuntaan liikkuvia kertomuksia, jotka oli vaikea sijoittaa mielestäni staattiseen ja lineaariseen ajatukseen kertomuksesta. Yhden kertomuksen sijaan tutkimukseen osallistuneet ovat tuottaneet monia kertomuksia (McAdams, Josselson & Lieblich 2006, 4–7). Narratiivisuus on minulle siten lähestymistapa, väljä metafora, joka sitoo aineiston kertomukseksi elämästä. Aineiston analyysini tulee ehkä kuitenkin lähelle ja muistuttaa piirteiltään Lieblichin, Tuval-Mashiachin ja Zilberin (1998) kuvaamaa holistista ja kategorista analyysia. Rajanveto narratiiviseen analyysiin on ollut hankala. Yksinkertaisimmillaan olen tarkoittanut narratiivisuudella aineiston näkemistä kokonaisuutena. Olen tarkastellut, analysoinut, kuvannut ja tulkinnut haastatteluaineistoa kerrontana hyödyntämällä aineistonlähtöisen sisällönanalyysin systemaattisuutta.

Laadullisen tutkimuksen analyysin haasteena on kaiken aikaa kehittyvä ymmärrys tutkimuksesta, tutkimusprosessista ja sen kohteesta, mutta samanaikaisesti vaikeus kontrolloida koko prosessia, koska niin monet ovet ovat pitkään auki (Holliday 2007, 22). Laadullisen aineiston analyysi on ollut työlästä ja hidasta ja vaatinut epävarmuuden sietämistä. Analyysin lankojen koossapitäminen ja yhteenkutominen ovat vaatineet kypsyttelyä, lukemista ja kirjoittamista. Etenemisen sijaan minulla on ollut tunne edestakaisin vaeltamisesta, jolloin etenemisen suuntaa ei ole aina ollut helppoa nähdä. Samalla tämä vaeltaminen on ollut loputtomalta tuntuvaa aineiston luentaa, asioiden tarkistamista valitun periaatteen mukaan yhä uudelleen. DeVaultin (1990) mukaan on kyse aineiston jatkuvasta editoinnista. Itse puhuisin aineiston kääntymisestä eri asentoihin, millä tarkoitan aineiston analyysivaiheiden avulla muodostettujen tulkintojen tekemistä suhteessa tutkimustehtävään erilaisten kysymyksenasettelujen avulla ja samalla mahdollisimman lähellä aineistoa pysyen (Parr 1998). Tutkimuksen tarkoitus, tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset ovat täsmentyneet analyysiprosessin aikana (Clandinin & Connelly 2000, 48). Keskeiset käsitteet ovat tarkentuneet.

Olen raportoinut mahdollisimman tarkkaan analyysin etenemisen vaiheet, haasteet ja tulokset. Minulla on ollut ajoittain vaikeuksia luottaa analyysiprosessiin; mitä ja minkälaista tietoa olen rakentamassa. (Ely et al. 1991, 40.) Olen reflektoinut avoimesti prosessia. Maynardin (2004, 139–140) mukaan refleksiivisyyden ideaan kuuluu kriittinen tutkimusprosessin reflektointi. Pitkään jatkunut analyysiprosessi herätti paljon tunteita (Creswell 2016, 25–30). Haastatteluiden tekeminen ja näin saadun aineiston analyysi on ollut valtava oppimisprosessi (Crossley 2007, 139; Rubin & Rubin 1995, 38). Aineiston kerronnan merkitykset ovat auenneet vähitellen monitasoisena prosessina.

Analyysiprosessini aikana olen liikkunut mahdollisimman lähellä aineistoa. Omat lähtökohtani ihmisenä ja tutkijana ovat vaikuttaneet tutkimusaiheen valintaan, haastattelusisältöjen rakentumiseen sekä analyysiin. Olen kysynyt yhä uudelleen, miten tutkimukseen osallistuneet naiset ovat käyttäneet haastattelua heidän elämänsä rakentajina ja miten olen tavoittanut heidän kerrontansa heidän näkökulmastaan. (Holstein & Gubrium 2004, 267, 271; Munro 1998, 4.) Tutkimusetiikka ja luotettavuus kytkeytyvät vahvasti toisiinsa.

8 MAAHANMUUTTAJAKSI SUOMEEN

Tässä luvussa käsittelen tutkimukseen osallistuneiden maahanmuuttajataustaisten naisten maahanmuuttokokemusta. Maahanmuuton alkuvaiheen kerrontaa leimaa hämmennys, ulkopuolisuus ja yksinäisyys. Maahanmuuton mukanaan tuoma psyykkinen prosessi on ollut haastava.

Kokemus selviämisestä ja sopeutumisesta on tapahtunut vähitellen. Uudessa ympäristössä omaa paikkaa rakennetaan enemmän tai vähemmän tietoisena prosessina. Arjen kohtaamisissa on myös kokemuksia rasismista.

Suomalainen yhteiskunta avautuu ymmärrettävämmäksi vähitellen. Identiteettejä määritellään ja paikannetaan entisen ja nykyisen kulttuurisen kehyksen avulla omaan lähtökohtaan eri tavoin peilaten. Tätä rakentumista tulkitseen oppimisprosessina. Laajemmin on kyse matkasta kohti osallisuutta.

Kukin alaluku kuvaa kunkin teeman sisällöllisiä variaatioita aineistonäytteiden avulla näitä kommentoiden ja näistä yhteenvetoja tehden.

8.1 Ensikohtaamisia ja selviytymistä

Mä olin shokissa oikeesti. Nyt on vaikee edes muistaa kaikki, minkälaista oli, missä mä olin. Suomen kieli kuulosti niin kuin joku laulu, koska kaikki sanat olivat niin pitkiä. Kun mä asuin yksin yksiossää ja oli tosi outoa koko elämä ja talossa oli niin hiljaista. Ensimmäinen kuukausi mä olin shokissa. Kaikki on vaikeeta. Mä tunnen itseni niin kuin lapseksi. Mua sama kuin pieni lapsi, en osaa kieltä, en osaa elää itsenäisesti. Sitten toinen kuukausi, mä olin jo melkein masentunut, koska oli pelottavaa päästä kotoa johonkin ulos. Jos joku kysyy minulta jotakin, mä en osaa sanoa mitään. Mä yritin istua kotona niin pitkään kuin mahdollista, että päästä pois tästä todellisuudesta. Ja kun tapahtuu semmonen vaihto, että mun elämä kuin vakuumi. Ei mitään, ei tartte mihinkään herätä aamulla. Vapaus ahdistaa siinä mielessä. Sä oot yksin ja sinua ei tarvita enää. *Lena*

Lena kertoo tunnelmistaan monella tavalla. Hän on shokissa, ei muista. Hän on kerrostalon yksiossää ja yksin. On hiljaista. Kaikki on vaikeeta. Olo on kuin pienellä lapsella, ympärillä seinät, vieras kieli ja selviytymisen haasteet. Hän masentuu, pelkää eikä uskalla lähteä minnekään. Kokemukset ulkopuolisuudesta, vieraudesta ja yksinäisyydestä ovat vahvasti läsnä. Ero entisen aktiivisen ja nykyisen pysähtyneen elämäntilanteen välillä on valtava. Hän kuvaa tilannettaan välivaiheena, ”vaihtona”,

jossa on ”kuin vakuumissa” tarpeettomana. Kaikki entinen tuntuu pyyhkiytyvän pois, tunne pystyvistä ja osaavasta ihmisestä.

Lena ei ole kokemustensa kanssa yksin, vaan hänen kerrontaansa tiivistyvät muiden tähän tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemukset (käytän jatkossa ilmaisua nämä naiset). Viktoria kertoo tullessaan ”parantolaan” ja ”paratiisiin”, jossa kukaan ei odota, pyydä tai vaadi mitään. Elämä tuntuu oudolta, pysähtyneeltä. Itsensä näkeminen uudessa ympäristössä on ollut hämmäntävää. Ulkopuolisuuden tunteet ovat vahvoja. Ensimmäiset säikeet suomalaisen yhteiskuntaan ovat hauraita.

Sen voisi sanoa, että käännekohdaksi mun elämässä tuli se, kun muutin tänne Suomeen. Että olin kerran pakannut tai monenkin kertaa pakannut tavaroita, koska sellanen muutos tota oli semmonen, et jääksmä vai ei, oonks mä valmis lähtemään. Et kumminkin mun koko elämä oli siellä mun työpaikka, mun koti, kaikki. Mutta jäin tänne, mutta tosi vaikea aika se alku aika. Se alku aika tosi ankee, että menettää kaikki se ympäriltä, että se tuttu ja turvallinen, sitä ei enää oo. Mutta jossain vaiheessa, kun mä olin kumminkin jo vähän kotiutunut tänne ja ehkä jonkun paikan tiedostin, et tää on mun koti ...täällä Suomessa. Kun me tänne ruvettiin rakentamaan nollasta sitä uutta kotia, lapskin siinä samalla, sellanen epävarmuus siinä taustalla koko ajan joo, mutta kerran se koti kumminkin löydettiin ja mä tunsin, et tää on nyt se mun paikka. Elämäkin meni sen mukaan vähän varmemmaksi, mitä mä nyt teen. *Sveta*

Sveta pakkaa tavaroita moneen kertaan. Matkalaukku odottaa. Hän ei tiedä, lähteäkö vai jäädä. Taakse jäivät entinen elämä, työpaikka, koti, kaikki tuttu ja turvallinen. Nyt ei ole mitään, elämä on nollapisteessä ja epävarmaa. On päästy eteenpäin, mutta elämä ei ole vielä järjestynyt hyväksi. Ristiriitaiset tunteet ja ikävä entiseen elämään vaivaavat. Tunne selviytymisestä on haurasta. Vähitellen epävarmuus alkaa hellittää ja elämä muuttuu varmemmaksi. Hän hellittää jo otettaan tuosta matkalaukusta. Raskas konkreettinen ja psyykkinen edestakaisin vaeltaminen entisen ja nykyisen asuinmaan välillä on päättynyt. Hän tuntee asettuneensa elämään Suomessa. Maahanmuutto muodostaa elämässä vedenjakajan, jota vasten elämänkulku kerrotaan.

Maahanmuuton syyt ovat olleet erilaisia, mutta näitä naisia yhdistää uuden elämänvaiheen aloittaminen vieraassa yhteiskunnassa. June, Anna, Viktoria, Tatjana ja Maria ovat muuttaneet Suomeen avioliiton myötä. Yhtäkkiä saatetaan olla täysin uudessa tilanteessa yksin kotona, yksin lasten kanssa ja ilman muita verkostoja. Yhtäaikaista muutoksia on paljon. Kaksikulttuurinen avioliitto saattaa helpottaa integroitumista, mutta se voi olla myös haasteellista. Avioliitto on ollut heille ensimmäinen portti suomalaisen yhteiskuntaan.

Nina, Mare, Sveta, Julia ja Lena ovat muuttaneet Suomeen paluumuuttajina. Neuvostoliiton hajoaminen, valtioiden itsenäistyminen ja paluumuuton mahdollisuus ovat saaneet heidät hakemaan oikeutta muuttaa Suomeen. He ovat tulleet Suomeen suomalaisina, mutta he kokevat vierautta ja heitä kohdellaan vieraina. Suomalaisuus ei toimikaan itsestään selvästi integroitumista edistävänä tekijänä vaan jopa esteenä.

Sofia ja Zahra ovat tulleet Suomeen pakolaisina. Ensimmäiset tunnelmat ovat helpottuneita: on päästy turvaan, ja toisenlainen elämä voi alkaa. Paluun mahdollisuutta entiseen kotimaahan ei välttämättä ole. Pakolaisuuden varjot väistyvät kauemmaksi, mutta samalla kokemukset vieraudesta ja toiseudesta jatkuvat Suomessa. Maahanmuuton jälkeen olotila on silti toiveikas.

Maahanmuutto on muuttanut tai katkaissut siteitä entiseen ainakin tilapäisesti, eikä verkostoja ole vielä ehditty luoda. ”Ulkoisen passiivisuuden” tilassa ei välttämättä löydy vielä voimavaroja uusien ihmissuhteiden luomiseen. Yksinäisyyden kerronta antaa paikan surun, ikävän ja menetyksen kokemuksille. Ulkopuolisuuden ja yksinäisyyden tunteet ovat vahvoja.

Lähialueilta Suomeen muuttaneet ovat pystyneet useampaan otteeseen käymään kotimaassaan, ja sukulaiset ja ystävät ovat vierailleet Suomessa. Asioita on mahdollista käsitellä, verrata ja arvioida puolin ja toisin. Kauempaa muuttaneille tai pakolaisena tulleeille matkustaminen aikaisempaan asuinmaahan ei ole toteutunut. Konkreettinen matkustaminen entiseen asuinmaahan ja realistinen vertailu entisen ja nykyisen asuinmaan välillä ei ole kaikille mahdollista. Entiseen liittyvät kokemukset on rakennettava mielikuvissa uudestaan.

Tutkimukseen osallistuneet naiset yrittävät löytää verkostoja. He etsivät niitä omanmaalaistensa joukosta, vaikka eivät välttämättä haluaisikaan liittyä heihin. He yrittävät hakea ystäviä suomalaisista, vaikka eivät tunne olevansa suomalaisia tai pääsevänsä sisälle suomalaisten verkostoihin. He hakevat tukea muunmaalaisista ihmisistä, joita he pitävät kansainvälisinä ihmisinä ja joihin liittyminen antaa heille positiivisen ja neutraalin kategorian. He eivät aina tiedä, minne kuuluisivat tai liittyisivät. Joka paikassa he tuntevat olevansa vieraita. He käyvät keskustelua ja omasta paikastaan itseään suomalaisen yhteiskunnan tarjoamaan kehykseen sovittaen. Heillä on muita ihmisiä ympärillään, he ovat ehkä päässeet erilaisille kursseille ja ovat saattaneet työllistyäkin, mutta kaiken keskellä he tuntevat ulkopuolisuutta ja epävarmuutta. Suomalainen yhteiskunta näyttäytyy heille vapaana mutta jättää heidät ulkopuolelle ja yksin.

Maahanmuuton alkuvaihe on kokonaisvaltainen fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen pysähdys, välitila, jossa monenlaiset ja myös ristiriitaiset tunteet ovat läsnä. Monitasoisten yhtäaikaisten prosessien keskellä pyritään luomaan päivittäisen arjenhallinnan keinoja. Koko tähän asti eletty elämä sekä identiteetti ovat uudelleenarvioinnin kohteina ja etsivät uutta järjestystä maahanmuuton jälkeisen elämänvaiheen muotoutumisen prosessissa.

Ensikosketus uuteen ympäristöön on ollut monille näistä tutkimukseen osallistujista raskas. Alun hämmennyksen, shokin, jälkeen alkaa uudessa ympäristössä vaadittavien kompetenssien tiedostaminen ja hankkiminen. Ulkopuolisuuden kerronta muuttuu selviytymisen kerronnaksi. Elämänpolun vaiheet ja siten myös mahdollisuudet ja voimavarat ovat yksilöllisiä. Entisestä irrottautuminen ja nykyiseen yhteiskuntaan kiinnittyminen on saattanut kestää useita vuosia tai olla edelleenkin liikkeessä.

8.2 Oman paikan määrittelyä ja sopeutumista

Et suomalaisilla on vaikea kuvitella sitä, mitä on ihminen ilman juuria. Kun mä olen syntynyt syntymäpaikassani, mä en mitenkään, en koe, että mä kuulun sinne. Mä en ole koskaan käynyt siellä, mistä mun vanhemmat kotoisin. Mä en tiedä, mikä historia ja mikä se on. Ja sitten Virossa, mä olen suomalaisena, mitä ei ollu taas niinku hyväksytty, kukaan ei haukunnut, mutta silti sain kuulla, että olen inkeriläinen. Ja kun mä tuun tänne Suomeen, mä en ole suomalainen, mä olen virolainen tai ryssä. Siinä on sellanen hirveen ristiriitainen tilanne. *Mare*

Mare kertoo juurettomuudestaan. Oma suomalainen sukuhistoria on vieras. Aikaisemmassa kotimaassa passiin merkitty kansalaisuus on ollut taakka. Hän on kantanut ja kantaa elämässään suomalaisen ”merkkiä” negatiivisena kategoriana. Hän on joka paikassa vieras, ulkopuolinen, ei-hyväksytty. Etninen identiteettimäärittely on vaikeaa ja ristiriitaista. Kerronnasta välittyy surullisuus ja pettymys. Ehkä hänellä oli Suomeen muutettuaan odotuksia ja toiveita suhteessa suomalaiseen identiteettinsä, mutta juureton olo ei ole väistynyt maahanmuuton myötä vaan jopa vahvistunut. Oma tausta suomalaisena ei avaa hyväksynnän ovia eikä vahvista osallisuuden kokemuksia nykyisessä yhteiskunnassa. Positiivinen oman paikan määrittely tuntuu jopa mahdottomalta. Lopulta hän jotenkin alistuu tämän asian edessä toteamalla, ”et mä vaan olen itse niin kuin mä olen ja jos ei kelpaa, sit ei tarvii mun kans enää puhua”. Suhde omiin juuriin ja suomalaisuuteen on etäännytettävä merkityksettömäksi.

Että tulevat tänne ja vievät meidän työpaikat ja sitten lopuksi käyvät sossun luukulla... Et sen takia en ole ennenkään hakenut mitään kysymässä, vaikka olisi maahanmuuttajana oikeus siihen. Että tiedän, että kaikki, jotka ovat tulleet maahanmuuttajana, ovat saaneet kaupungilta asunnon. Ja asunnot on sitten ja että siinä on tukia ja jotain neuvontaa ja koulutuksia ja tällasia... Et ilmeisesti mä olen sellanen, että haluan pärjätä itse tai sitten en osannut ehkä pyytää sitä tai apua tai jotain tai semmosta. *Mare*

Mare tekee eron suomalaisten lisäksi maahanmuuttajiin. Maahanmuuttaja tarkoittaa hänelle yhteiskunnan apua saaneita ihmisiä, joita hän ei katso suopeasti. Se on vierasta, ehkä suuttumusta ja jopa kateuttakin herättävä asia. Hän on tietoinen maahanmuuttajiin kohdistuvasta negatiivisesta leimasta ja irrottautuu siitä. Hän on yhtä aikaa ulkopuolinen sekä suomalaisena että maahanmuuttajana. Ne määrittävät ohitettaviksi, neutraaleiksi tai negatiivisiksi kategorioiksi. Hän määrittelee paikkaansa toisenlaiseksi. Hauraiden etnisten identiteettisäikeiden vastakohtaksi kerronnassa rakentuu itsenäinen, pärjäävä ja aktiivinen toimija. Hän haluaa olla omissa ja muiden silmissä hyväksytty omin voimin selviytyjä – siis suomalainen?

Mä oon tässä yksin, yksinäisyys. Vaikka täällä jokainen sen verran yksinäinen. Venäjällä ei ole yksinäisyyttä ... yksi oksa puusta. Tässä sä oot vain yks puu... Koska minä näen, että heillä (suomalaisilla) on suhteita heti vähän keskenään, sisaruksia keskenään, ei ole semmosta. Ne on erilaista, erikseen. Ne tulevat kylään. Ne hymyilevät ne kaikki. Ne ovat niin etäisiä. Mä en tajuu semmosta. Se on kyllä vaikeaa. *Viktoria*

Viktoria on yksin nykyisen perheensä ja sukulaistensa keskellä Suomessa. Ihmiset ovat kaukana toisistaan, hymyilevät ”erikseen”. Tällainen etäisyys ihmisten välillä on uutta, vaikeasti ymmärrettävää ja hämmentävää. Hän katsoo suomalaista perhekulttuuria voimatta samastua tai kiinnittyä tällaiseen ”puuhun”. Tarkkailijana hän jää kuin kotinsa kynnykselle katsomaan sen elämää vieraana ja ulkopuolisena. Tämä ”neutraali” oma paikka on turvallinen ja turvaton, vieraan ja ulkopuolisen paikka. Hän kaipaa syvempää suhdetta ihmisten välille, oman yhteisöllisen kulttuurinsa mukaista liittymistä toisiin. Hän ottaa etäisyyttä, vaikka haluaisi liittyä ja luoda paikkaansa vahvemmaksi. Hän sopeutuu ja on tyytymätön. Suomalainen yhteiskunta, kulttuuri, arvot ja ihmiset konkretisoituvat arjessa; ”ne ovat erilaisia”.

No kun minä en oikeastaan tunne, että minä olen maahanmuuttaja, koska minä olen sen verran kansainvälinen, että en minä oikeastaan ole sellainen. En minä tiedä kuka minä olen. En ole suomalainen, en venäläinen, mulle samantekevää. Tällä hetkellä en tiedä. Mä olen ehkä vähän suomalaisempi varmaan. *Viktoria*

Viktoria pohtii, kuka hän on. Hän ei tunne itseään maahanmuuttajaksi, koska hän ei ”ole sellainen”. Maahanmuuttaja on epämääräinen, ohitettava ja negatiivinen kategoria. Hän ei tunne itseään suomalaiseksi eikä venäläiseksi. Hetken hän ikään kuin kokeeksi tunnustelee vaihtoehtoa ”ehkä vähän suomalaisempi”, miten se sopisi hänelle. Kansainvälisyys tarjoaa positiivisen ja neutraalin paikan, jonka avulla voi erottautua maahanmuuttajista, irrottautua omasta taustasta ja suomalaisista. Nykyistä yhteiskuntaa on mahdollista katsoa etäämmältä ja kiinnittyä tai

mukautua sen mukaan kuin se on oman elämän kannalta oleellista. Kokemukset ulkopuolisuudesta ja vieraudesta kääntyvät positiivisiksi voimavaroiksi kansainvälisyyden avulla. Hän ei löydä tyydyttävää ja käyttökelpoista luonnehdintaa omasta paikastaan kovin helposti. Itse asiassa tällainen itsensä sijoittaminen johonkin kategoriaan on hänelle samantekevää. Hän tunnustelee paikkaansa erilaisten etnisten identiteettimäärittelyjen keskellä. Ulkoapäin annetut oletukset ja odotukset tuntuvat hänen elämässään tarpeettomilta.

Ja ensiksi ei tulla näin, et sä vaadit jotain tästä. Mut ensiksi pitää antaa jotain ja olla kiitollinen tästä, että sulla on tässä paikka ja sulla on tässä asunto. Osoittamaan että on ihan kiitollinen. Minä aina sanonut, että Suomi on kuin paratiisi. Vaikka mä oon matkustanut paljon monissa kauniissa paikoissa, mut silti mä sanon, et tää on ihmisiä varten. *Tatjana*

Tatjana vertaa suomalaista yhteiskuntaa muihin paikkoihin. Muualla asiat ovat olleet huonommin, ja siksi hän arvostaa elämisen mahdollisuuksia Suomessa. Kaikki eivät ajattele asiaa näin. Vaatimusten sijaan tulisi olla ”kiitollinen tästä” ja antaa jotakin tästä. Suomi on ”kuin paratiisi ihmisiä varten”. Miten voi itselle vieraassa yhteiskunnassa esittää kriittisempiä äänensävyjä, jos sen seuraukset ovat vakavia? Hän katsoo itseään vieraana nykyisessä yhteiskunnassa. June kuvaa tätä ulkopuolisuutta metsänä, jossa ”ei tiedä, mihin voi mennä”. Maria tuntee olevansa ”niin kuin sirkuksessa leikkimässä”. Oman paikan löytäminen, suomalaiseen yhteiskuntaan sisälle pääseminen tuntuu jopa mahdottomalta.

Niin en mä haluais yksin olla, koska mulla ei ole sukulaisia täälläpäin. Sen takia mulla on sellanen pelko. Niin mulla ei oo sisaruksii ei sukulaisia ei ketään. Ja mä en haluu lähtee pois vielä täältä. Mihin mä lähtisin. Jos mä lähden kotimaahani, niin mä oon yhtä ulkomaalainen, kun mä oon täälläkin. *Zahra*

Zahralla ei ole sukulaisia Suomessa. Hän asuu Suomessa eikä vielä halua pois. Hän ei tiedä, minne lähtee. Juuret kotimaahan ovat tärkeitä, mutta vieraat. Hän on ulkomaalainen, oli hän sitten Suomessa tai kotimaassaan. Hän kantaa mukanaan ulkopuolisuuden, toiseuden ja muukalaisuuden merkkiä. Tunne kuulumisesta jonnekin näiden hänelle tarjoutuvien etnisten identiteettipaikkojen keskellä on hauras. Vaihtoehtoja ja liikkumatilaa on vähän.

Se maahanmuuttajuus tulee mieleen viimestään oikeesti, kun menet hakemaan jotain virastoon johonkin työpaikkahaastatteluun. Sun pitää jotenkin antaa itsestäs enemmän kuin joku suomalainen tai siis mä ainakin näin ajattelen. Et se maahanmuuttajuus tulee juuri siinä vaiheessa. Sen lisäksi,

että kielitaito osaa siinä mielessä sataprosenttisesti puhuu äidinkielellä sitä. Sen lisäksi kumminkin todistaa, että pitää antaa tuplana kaiken sen. Et se on varmaankin sitä. *Sveta*

Maahanmuuttajuus vaikeuttaa työn saamista. Työnhakutilanteessa maahanmuuttajatausta ja suomen kielen täydellinen osaaminen nostetaan työssä vaadittavaa osaamista tärkeämmiksi ja esteiksi saada töitä. Maahanmuuttajuudesta on tullut perustelu, negatiivinen merkki, jolla suljetaan mahdollisuudet työllistyä. Ammatillisen ja suomen kielen täydellisen osaamisen lisäksi ”pitää antaa tuplana kaikki”. Svetasta vaatimukset tuntuvat kohtuuttomilta. Julia toteaa: ”mutta tarvitsevat ulkomaalaisia”. Huolimatta tästä työpaikkaa on vaikea saada. On kuin mikään ei riittäisi tässä asetelmassa.

Mä olen sisustanut mun kotia ihan mun maan oloiseksi. Ja ruoka mitä mä laitan, se on mun kotimaan ruokaa. Kieltä mitä mä puhun, vaatteet mitä mä kuljen, ne ovat. Mä olen tottunut, mä olen kasvanut siellä. Niissä tuli viihtyvyyksiä mulle... Vaikka mä pidän Suomen yhteiskunnasta, Suomen kulttuurista, se on lähellä mun ajatuksia, mutta se kotimaan kulttuuri vaikuttaa. *Sofia*

Sofia kertoo kodin merkityksestä. Koti mahdollistaa oman kulttuurin mukaisen elämän, ruoan, kielen ja tavat. Tuttu ympäristö rakentuu kotiin ja luo turvallisen rajan oman ja suomalaisen elämän välille. Oma kulttuuri ja sen mukainen elämä kodin seinien sisäpuolella perheen kanssa luovat jatkuvuutta menneen ja nykyisen välissä. Koti toimii myös muistojen paikkana. Hän kiinnittyy kotiin ja saa siitä voimia. Koti edustaa mennyttä ja sellaista paikkaa, jossa voi voida nyt hyvin. Pitkään jatkuneen pakolaisuuden jälkeen on päästy kotiin, ja sen merkitys on valtava. Ulkopuolella on toisenlaiset vaatteet.

Mä olen venäläinen. Ehkä välillä helpotuksella haluaisin kertoa, että mä olenkin jonkin verran suomalainen, kun mun sukulaiset on suomalaisia, koska se helpottaa mun omatunto. Kuitenkin mä tiedän mun mentaliteetista, että olen venäläinen. Ehkä jos tästä puhutaan nyt, kun mä käyn Venäjällä, mä en enää tunne, että mulla on sama mentaliteetti kuin Venäjällä. Mä tulen ihan vieraammaksi silloin, vaikka en ennen huomannut mitään sellaista. Joka vuosi vielä enemmän mä ihmettelen. Siellä ei ole muuttunut mitään, minä olen. *Anna*

Anna tunnistaa juurensa vahvasti: ”mä tunnen sen mun mentaliteetista, että mä olen venäläinen”. Oma mentaliteetti ja kotimaa ovat muuttuneet vuosien myötä vieraammiksi. Hän ihmettelee. Hän nimeää itsensä välttämättömyyden pakosta

suomalaiseksi. Omaa paikkaa määritellään venäläisen ja suomalaisen kategorioiden avulla. Ne ovat tuttuja ja vieraita yhtä aikaa. Hän ei sulje kumpaakaan etnistä identiteettimäärittelyä pois, vaikka niiden merkitykset ovat muuttuneet. Hän on muuttunut. Oman kulttuurisen ja entisen identiteettipaikan rajat asettuvat välitilaan, eri kulttuuristen kehysten välille.

Mä tutustuin silloin suomalaiseen systeemiin ja se on ihan erilainen kuin mun kotimaassani systeemi. Suhtautuminen ihmisiin on tosi erilainen, koska se on hellä. Ja mun mielestä täällä Suomessa enemmän arvostavat toisten ihmistä yksilöllisyyttä. Kukaan ei loukkaa, ei kiusaa. Ihmisten välillä on välimatka. Joskus se tuntuu siltä, että se on liian kylmä, kun on vaikea lähestyä, mutta toisaalta se on hienoa, koska sinulla on mahdollisuus elää omaa itsenäistä elämää. Kukaan ei torju sinun reviiri. Sinua arvostetaan sellaisena kuin sinä olet. *Lena*

Lena aloittaa suomalaisesta yhteiskunnasta ja kuvaa sitä erilaisena. Ihmisten tapoilla suhteessa toisiinsa on toisenlainen, ”hellä”. Ihmisten välillä on sekä lämpöä että etäisyyttä. ”Kukaan ei loukkaa, ei kiusaa”. Etäisyys luo myös rajaa ihmisten välille ja vaikeutta lähestyä muita, kylmiltä tuntuvia ihmisiä. Omat rajat ja oma reviiri ovat tärkeitä. Yksilöllisyys määrittyy arvostuksena, itsenäisyytenä, oman paikan mahdollistajana ja voimavarana. Hän on herkästi tarkkaillen oivaltanut suomalaisen individualistisen kulttuurisen kehysten merkityksen positiivisena kategoriana. ”Sinua arvostetaan sellaisena kuin olet”.

Nykyinen yhteiskunta avautuu vähitellen uutena sosiaalisena ja psyykkisenä maastona, jossa nämä naiset rakentavat omaa paikkaansa ja vertaavat sitä entiseen. Kulttuurista ja etnistä identiteettiä muokataan eri tavoin nykyiseen yhteiskuntaan ja sen tarjoamiin odotuksiin ja kategorioihin sovittaen. Omat juuret, kulttuuri ja tavat tulevat uudelleenarvioinnin kohteiksi. Silta entisen ja uuden välille on rakennettava uudelleen.

Konkreettisen maahanmuuton jälkeen tutkimukseen osallistuneet naiset tulevat tietoisiksi toiseudestaan ja rakentavat erontekoja omaan kulttuuriin, suomalaiseen ja maahanmuuttajakategorioihin. Uusien, todellisten ja oletettujen vaatimusten keskellä omat juuret, omat kulttuuriset ja etniset identiteetit on työnnettävä sivuun, häivyttävä tai mukautettava nykyiseen yhteiskuntaan tavalla, joka ei tunnu hyvältä eikä oikeutetulta. Toisten antamat ja itse koetut määrittelyt voivat tuntua liian ristiriitaisilta. Tässä irrottautumisen ja kiinnittymisen välisessä dynaamisessa prosessissa oma perhe ja koti antavat suojan ja mahdollisuuden elää omaa elämää oman kulttuurin mukaisesti suomalaisen individualistisen kulttuurin mahdollistamana.

Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset liikkuvat kulttuurien välillä. He luovat suhdetta ja neuvottelevat sopivaa paikkaa kahden kult-

tuurisen kehyksen välillä. Joillekin heistä näitä kehyksiä on monia. He sovittavat niitä toisiinsa eri tavoin. He vahvistavat omia juuriaan tai asettuvat välimaastoon tai luovat uutta. He poimivat kummastakin jotakin ja rakentavat eron ja rajan tai kokonaan uuden, kolmannen kulttuurisen paikan, jonka avulla oma paikka on mahdollinen. Julia toteaa tämän näin: ”Jotain omaa, erilaista ja mun mielestä ihan oikea suunta”.

Nämä tutkimukseen osallistujat luovat kulttuurisia ja etnisiä identiteettiapaikkojaan heille tarjottujen mallien avulla ja niitä itselleen käyttökelpoisiksi muokaten. He ottavat myös uusia paikkoja asettumalla määrittelyiden välille. He pyrkivät rakentamaan tunnistettavia, hyväksyttäviä ja joustavia kulttuurisia ja etnisiä identiteettejä, joihin kiinnittyä eri aikoina eri tavoin. Aina tämä jatkuvasti liikkeessä oleva prosessi ei ole helppo.

Tutkimukseen osallistujat joutuvat luomaan vastapuhetta negatiivisille käsityksille maahanmuuttajista itselle vieraana paikkana. He haluaisivat ohittaa tämän merkin negatiivisena kategoriana, liian kapeana heihin kohdistuvana määrittelynä ja annettuna paikkana. Työmarkkinoilla he haluavat olla muuta kuin maahanmuuttajaksi nimettyjä. Mieluummin he ovat ulkomaalaisia tai kansainvälisiä Suomessa asuvia ihmisiä.

Nämä naiset asuvat ja elävät Suomessa, mutta kokevat itsensä ulkopuolisiksi. He kokevat irrallisuutta ja vaikeutta kuulua tänne ja tuntevat, että heille annettu paikka ei ole heidän itsensä määrittelemä oma paikka. He tuntevat olevansa muiden katseen alla tavalla, josta he eivät pidä, ja paikassa, jossa he eivät halua olla. Omat juuret, oma kulttuurinen ja etninen identiteetti on edelleen olemassa, mutta täällä ne on työnnettävä syrjään, taustalle tai piiloon ja sovitettava muiden hyväksyttäväksi.

Suomalaisuus on yhteinen kategoria, johon tähän tutkimukseen osallistujat eivät kuitenkaan tunne täysin voivansa kiinnittyä. ”He ovat erilaisia”. Oma sopeutuminen on kamppailua näkyvien ja näkymättömien kulttuuristen ja etnisten identiteettiapaikkojen välillä. Usein tuo oma paikka on tarkkailijan paikka. ”Paratiisin sirkuksessa” ei ole aina niin hyvä olla.

Nämä naiset tekevät itselleen ymmärrettäväksi juuriaan, kulttuurista ja etnistä paikkaansa osana sopeutumistaan ja elämänsä kulkuaan Suomessa. He näkevät mahdollisuuksia mutta myös vaikeuksia sovittaa toisiinsa erilaisia kulttuurisia kehyksiä, joihin he itseään määrittelevät ja joihin heitä määritellään. He haluavat katsoa omaa paikkaansa monelta suunnalta ja laajentaa heihin kohdistuvia määrittelyitä monipuolisemmiksi.

8.3 Väistelyä ja ohittamista

Mutta minuun ei kohdistunut koskaan ... mä vain pari kertaa tapasin näin metrossa, miten joku vieras ihminen huutaa toiselle ulkomaalaiselle, että lähtekää täältä pois, tuntuu pahalta. *Anna*

Anna näkee ja kuulee ”lähtekää pois täältä” -huutoja ympärillään. Vaikka ne eivät ole kohdistuneet häneen, niitä on vaikea ohittaa. Tuntuu pahalta. Katsojana on vaikea olla. Ei tiedä, mitä tehdä. Hän itsekin on ulkomaalainen. Nimittelyt ja solvaukset aiheuttavat hämmennystä, suuttumusta ja voimattomuutta. Ehkä epäasiallisesta kohtelusta on helpompi puhua etäännyttämällä se pois itsestä, vaikka se olisikin kohdistunut itseen, tai vähätellä sitä yksittäistapauksena. Etäännyttämisen ja väistämisen avulla rasismista voi puhua.

Mun äidin kohdalla se ois vielä vaikeempi kysymys. Me ollaan monta kertaa nauretaan, sillähän on molemmat vanhemmat suomalaisia. Ja sitä naurattaa, et täällähän on monta kertaa ryssäksi sanottu. *Nina*

Ninan äiti ja äidin vanhemmat ovat suomalaisia, mutta siitä huolimatta heitä haukutaan ”ryssäksi”. Yhteinen nauru toimii vähättelyn ja väistämisen keinona. Nauru antaa suojan rasismia vastaan arjen tilanteissa. Se madaltaa ja helpottaa kanssakäymistä muiden ihmisten kanssa ja peittää alleen vaikeasti kohdattavia ja käsiteltäviä asioita. Hyväksytyksi tulemisen vaikeus ja poissulkemisen hämmennys purkautuvat nauruna. Virolaiseksi tai venäläiseksi oletetun henkilön ei ole helppoa kerta toisensa jälkeen kohdata epäluuloa, ryssäksi haukkumista. He joutuvat myös kuulemaan oletuksia siitä, että he ovat prostituoituja.

Se on ihan normaalia jos joku sanoo minulle jotain pahaa tässä Suomessa. Mä ymmärrän. Mä yritän ymmärtää ja jättää näin, kun se on, se on hänen mielipide. Jokainen voi sanoa, mitä hänelle tuntuu ja mitä hän tietää tästä asiasta. Ja minä en voi pakottaa ketään, pitäis rakastaa tai inhottaa tai jotain semmosta. *Julia*

Julia toteaa, että on ”ihan normaalia, että joku sanoo minulle jotain pahaa”. Tämän ”normaalin” keskellä hän yrittää ymmärtää epäasiallista puhetta toisen mielipiteenä, ei henkilökohtaisena loukkauksena. Jokainen voi ilmaista itseään. Hän ei ”voi pakottaa ketään”. Ne ovat vain mielipiteitä, joille hän ei voi mitään. Hänellä ei ole valtaa vaikuttaa asiaan. Epäasiallinen puhe etäännytetään ja ohitetaan – käännetään pois itsestä. Rasismi on selitettävä merkityksettömiksi omassa elämässä.

Vaikka minä olin maahanmuuttaja, vaikka muut niinku muut voivat puhua, että ryssä. Mä voin sanoa, et kyl sä voit miettiä mitä vaan, mutta mulle on samantekevää. Koska mä oon suvainnu niin, että mulle on samantekevää, mitä sä ajattelet minusta. Et mulla on oma polku ja oma päämäärä, et mä en huomata epäonnistuneita ja syrjäytyneitä ihmisiä, jotka epäonnistuneita ihmisiä, jotka sitten haukkuvat minua. *Viktoria*

Viktoria on kohdannut epäasiallista kohtelua. Hän vastaa itseensä kohdistuviin loukkauksiin ohittamalla ja mitätöimällä ne samantekevinä. Hän ei anna toisten negatiivisten puheiden koskettaa häntä. Häntä haukkuvat ihmiset ovat toisenlaisia kuin hän, epäonnistuneita ja syrjäytyneitä ihmisiä, joista hän ei välitä. Nämä muut projisoivat häneen sellaista, mikä on hänelle vierasta. Hänen elämänsä on toisenlainen. Hänen strategiansa on vastustaa, ohittaa ja mitätöidä. Hän selittää ja kääntää tilanteet toisinpäin. Hän on tässä se vahva osapuoli, joka tietää, minne on menossa. Vaikka todellista valtaa vastustaa, purkaa ja kääntää tilanteita toisenlaisiksi olisikin vähän, silti kyky nähdä tilanteita toisin, laajemmin ja itseensä luottaen, antaa voimia jatkaa eteenpäin.

Niin, että mitä mulla ois, sanotaan yleensä pitkään aikaan, ei tuntunu (rasismi). Mä oon tuntenu nyt itteni, että mä katon itte niitä alentuvasti, kun ne haukkuu. Ennen mun veri kiehu ja mun sisällä poltti, mutta nytten, kun joku sanoo, oli se mun väriä haukkunu, mistä minä tulen, ihan mitä vaan sieltä ottaa. Mä vaan katon hänet näin ja mä vaihdan paikkaa. Ja sit se ihminen se jatkaa ja jatkaa ja jatkaa, kunnes muut rupee sanoo, et voit sä lopettaa nyt. Sit se ihminen itse jää hetken päästä junasta pois. Nyt he lähtevät, kun mä siedän. Et mä rupeen jopa säälii välillä voi että. *Zahra*

Zahra on sulkenut joka päivä kohtaamansa rasismien pois. Hän ei enää jaksa kuunnella eikä kuulla. Ennen hän tunsu suuttumusta: ”veri kiehui ja mun sisällä poltti”. Nyt hän katsoo ”niitä alentuvasti” ja ohi, ”vaihtaa paikkaa”. Toiset ihmiset puuttuvat asiaan ja tulevat rinnalle, hän ei ole yksin – kaikki eivät ole rasisteja. Rasisti joutuu lähtemään pois. Zahra sietää ja jopa säälii. Toistuva rasismi ei hellitä, mutta hän on löytänyt uudenlaisen tavan toimia. Asetelma kääntyy toisenlaiseksi. Maahanmuuttajan ja suomalaisen vastakkainasettelu – ja myös suomalainen – saa toisenlaiset kasvot. Häneen kohdistuneet katseet ja epäasiallinen puhe kääntyvät toisinpäin. Hän pystyy väistämään ja ohittamaan mielessään ja kehossaan rasismien – ehkä. Hänen löytämänsä toimintastrategia helpottaa jollakin lailla päivittäistä arkea. Se ei sulje pois sitä tosiasiaa, että rasismi sattuu kehoon ja mieleen, vaikka sitä ei haluaisi kuulla eikä nähdä eikä olla sen kohteena. Hän on enemmän huolissaan vanhempiinsa kohdistuvasta rasismista. He pelkäävät liikkuu ja ovat joutuneet kokemaan myös fyysistä väkivaltaa.

Joskus tuntuu näin, että vaikka maahanmuuttaja yrittää lähestyä suomalaista yhteiskuntaa, joskus suomalaiset eivät halua tai joskus tilanne ei antaa hänelle lähestyä. Joskus uskonto tai kulttuuri vaikuttaa, ne ovat esteitä. *Sofia*

Sofia etsii selityksiä rasismille. Erilaisuuden kohtaaminen ei ole helppoa. Ihmiset yrittävät lähestyä toisiaan siinä onnistumatta. Syitä on monia. Hän yrittää oivaltaa, mistä rasismi kumpuaa, ja samalla se on hänen elämässään vahvasti totta. Hän kertoo siitä varovaisesti. Hänen Suomessa kokemansa epäasiallinen kohtelu on ”kuin pisara valtameressä” suhteessa siihen, mitä hän on kokenut. Hän on enemmän huolissaan lapseensa kohdistuvasta rasismista. Zahra ja Sofia häivyttävät heihin kohdistuvaa rasismia kauemmaksi, koska he asettavat toiset etusijalle ja haluavat suojella heitä.

Rasismien muotoja on monia. Nämä naiset ovat kohdanneet stereotyyppisiä asenteita, vähättelyä, kiusaamista ja ulossulkemista. Heihin on kohdistunut solvauksia, nimittelyä ja uhkailuja. Toiset kääntävät katseensa pois eivätkä ajattele rasismien koskevan heitä vaan maahanmuuttajia ja epäonnistuneita ihmisiä. Toisille naisille rasismi on päivittäistä arkea. Arjen keskellä on löydettävä voimavaroja kohdata ja ennakoida rasistisia kohtaamisia. Vaihtoehdoksi jää erilaisten ohittamisen ja väistämisen, usein kehollisten ja ei-sanallisten, strategioiden käyttö.

Tutkimukseen osallistuneet naiset eivät tunne voivansa samastua heidän ympärillään näkyvään tai kuuluvaan ja heihin kohdistuviin rasistisiin määrittelyihin. He kertovat itsensä toisenlaisiksi kuin se, millaiseksi heihin kohdistuva tai heidän näkemänsä rasismi heidät asettaa. He selittävät heihin kohdistetut negatiiviset, stereotyyppiset ja hierarkkiset oletukset pois itsestään. He väistävät, ohittavat, mitätoivivat ja yrittävät ymmärtää ja hakea selitystä. Rasistiset kokemukset ja niihin liittyvät tunteet etäännytetään ja siirretään pois itsestä neutraalimmalle alueelle.

Tämä toisinpäin kääntäminen ei ole helppoa tilanteissa, joissa ulkomaalaiseksi ”paljastuminen” riittää syrjinnän perusteeksi, kuten Maria on kokenut työpaikallaan. Erilaisuuden ”merkki” toimii negatiivisena kategoriana, esteenä saada töitä ja edetä työuralla. Tutkimukseen osallistujat eivät tule kohdatuiksi todellisina ihmisinä vaan stereotyyppisten mielikuvien kautta ulkomaalaisina, maahanmuuttajina -tai mikä milloinkin onkaan erottelun peruste, vastakohtana suomalaiselle, homogeeniselle kategorialle.

Rasismien kerronnassa maahanmuuttaja ja suomalainen eivät aina asetu vastakkaisiksi kategorioiksi. ”Me emme ole niin kilttejä”, Viktoria toteaa ja pohtii maahanmuuttajien negatiivisia asenteita. Viha, turhautuminen ja voimattomuuden tunteet kiertyvät toisiinsa.

Rasismi on epäoikeudenmukaista kohtelua, jota kenenkään ei tulisi kokea, ja silti nämä naiset kokevat sitä päivittäisessä elämässään joko itse tai muiden kautta. Tutkimukseen osallistuviin maahanmuuttajataustaisiin naisiin kohdistuu tekoja, joita ei voi hyväksyä ja joissa he eivät halua olla osallisina. Jokainen rasistinen

katse, ele ja sana on liikaa ja tekee kipeää, vaikka he oppisivat näennäisen tyynenä sulkemaan korvansa, väistämään katseellaan, sulkemaan suunsa ja miettimään kehonsa asennon ja pukeutumisensa erilaisten mahdollisesti uhkaavien tilanteiden edessä tai keskellä. Rasismi jättää jälkensä kehoon ja mieleen, tunkeutuu ihon läpi ja satuttaa. Kaiken muun elämän keskellä rasistiset asenteet ja teot ovat yhtä aikaa kuin äänetön ja äänekäs varjo, jota vasten tarvitaan erilaisia suodattimia. Tutkimukseen osallistuneet naiset luovat erilaisia strategioita vastustaa rasismia. He väistävät, ohittavat, vähättelevät ja katsovat toisin. Näiden avulla he voivat tuntea selviytyvänsä arjessaan ja elää elämäänsä rauhassa. He rakentavat suojaa identiteeteilleen. He yrittävät ohittaa itseensä kohdistuvan rasismin samalla kun he asettuvat suojelemaan lapsiaan ja vanhempiaan. Rasismiin on vaikea vastata. Se uuvuttaa, pelottaa ja pakottaa vetäytymään. Nämä naiset pyytävät, että heitä kohdeltaisiin omana itsenään.

8.4 Matkalla osallisuuteen

Maahanmuuttokokemuksen kerronta on paikannettavissa patriarkaaliseen ja individualistiseen kulttuuriseen kehykseen. Kulttuurinen kehys tarkoittaa tässä näiden naisten kerronnassa tuottamia oletuksia, käsityksiä ja kokemuksia erilaisista kulttuurisista kehyksistä, joiden avulla he rakentavat omaa elämäänsä Suomessa. Kulttuuristen kehysten välillä vertaaminen on keskeistä. Tutkimukseen osallistujien suhde kulttuuriin kehyksiin on esitetty kuviossa 1. He kiinnipitävät aikaisemmasta, käyvät keskusteluja ja neuvotteluja entisen ja nykyisen välillä, tuntevat kasvukipuja, tekevät irtiottoja kehyksistä ja asettuvat eri tavoin suhteessa kehyksiin.

patriarkaalinen kehys			individualistinen kehys			
<i>kiinnipitämistä</i>			<i>kasvukipuja, irtiottoja, asettumista</i>			
June			Viktoria			
Sofia			Anna			
Mare			Nina			
Maria			Lena			
Tatjana			Julia			
			Sveta			

Kuvio 1. Tutkimukseen osallistuneiden naisten maahanmuuttokokemuksen kerronnassa tuottama suhde patriarkaaliseen ja individualistiseen kehykseen

June, Sofia, Tatjana, Mare ja Maria katsovat heitä ympäröivää suomalaista yhteiskuntaa vähän etäämmältä. Heidän katseensa on kuin vieraan, turistin katse. He tekevät havaintoja ja oivalluksia. He ihmettelevät nykyisen individualistisen kulttuurisen kehyksen mukaista tasa-arvoa ja valinnanvapautta toteuttaa itseään. Nyt he sovittavat näkemäänsä ja kokemaansa heidän aikaisemmassa asuinmaas-
saan vallitsevaan yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kehykseen. Tämä aiemmin

omaksuttu patriarkaalinen kehys antaa vertailukohdan, suuntaa havaintoja ja mahdollistaa keskustelun omasta paikasta Suomessa. He pitivät kiinni kulttuurisesta kehyksestään ja käyivät keskusteluja heille vieraan kulttuurisen kehyksen kanssa. Eteenpäin pääseminen nykyisessä yhteiskunnassa tuntuu heistä toisaalta helpolta ja toisaalta työläältä. He näkevät mahdollisuuksia, joita he haluavat käyttää. He ovat matkalla rajalta, yhteiskunnan reunalta, keskemmälle. Maria on vahvasti kulkemassa kohti sisäistämänsä nykyisen yhteiskunnan kulttuurisen kehyksen mukaiseen itsenäisyyttä ja vastuuta painottavaan elämään.

Viktoria ja Zahra käyvät neuvotteluja omasta paikastaan usein ristiriitaisin tuntein. Viktoria tarkastelee häntä ympäröivää kulttuurista kehystä etäämmältä. Vaikka Zahra on sisällä suomalaisessa elämänmenossa kodin ulkopuolella, perhe muistuttaa häntä elämästä toiseen, oman kulttuurin suuntaan. Hän käy neuvotteluja kulttuuristen kehysten tarjoamien identiteettiapaikkojen välillä. Molemmat naiset luovat suhdetta kulttuuriin kehyksiin ja niiden välille. He tunnistavat rajapintoja ja asettautuvat rajalle rakentaessaan paikkaansa nykyisessä yhteiskunnassa. Maren tavoin he tuntevat olevansa siinä sisällä, mutta kokevat silti ulkopuolisuutta.

Anna, Sveta, Lena ja Julia tuntevat oppineensa paljon maahanmuuttoprosessissa ja sen jälkeisessä siirtymisessä nykyiseen yhteiskuntaan. He ovat kokeneet kasvukipuja, mutta nyt ne ovat takanapäin, ja he ovat asettuneet elämään Suomessa. Myös Nina tuntee asettuneensa asumaan tänne. Naiset ovat irrottautuneet aikaisemmasta kulttuurisesta kehyksestä siten, että ovat voineet hyväksyä nykyisen kulttuurisen ja etnisen identiteettiapaikkansa. He liikkuvat entisen ja nykyisen kehyksen välillä luontevasti. He katsovat itseään uusin silmin ja hyväksyvästi.

Tutkimukseen osallistuneet naiset on asetettu rajalla järjestykseen, joka on oikeuttanut muuton Suomeen. Nyt he kertovat omista perusteluistaan ja asettavat toisenlaisia rajoja, joilla he oikeuttavat ja luovat paikkaansa Suomessa. He rakentavat siltä entisen ja nykyisen elämän välille patriarkaalisen ja individualistisen kehyksen välisenä keskusteluna.

Nämä tutkimukseen osallistujat katsovat eri etäisyyksiltä kulttuurista ja etnistä identiteettiapaikkaansa ja rakentavat uusia, toisenlaisia ja hyväksyttäviä identiteetin kokemisen mahdollisuuksia ja paikkoja. He tunnustelevat ja siirtävät omaksumiaan kehyksiä ja niiden tarjoamia oletuksia, odotuksia ja rajoja ja liikkuvat entisen ja uuden kehyksen – vieraan ja tutun -rajapinnoilla. He muokkaavat joustavia, mukautuvia, hybridejä ja kontekstisidonnaisia identiteettikudelmia. He luovat uusia mahdollisuuksia ja strategioita kiinnittyä suomalaiseen yhteiskuntaan. Useimmat näistä naisista kokevat ulkopuolisuutta ja yksinäisyyttä, vaikeutta päästä yhteiskunnan marginaalista keskemmälle, osallistumaan yhteiskuntaan aidosti.

Suomessa asumisesta huolimatta kosketuspinta suomalaiseen yhteiskuntaan saattaa jäädä hauraaksi ja etäiseksi. Sopeutuminen, integroituminen ja asettuminen ovat psyykkisesti haasteellisia. Ulkopuolisuuden ja vierauden tunteet voivat olla vallitsevia entisen ja nykyisen elämäntilanteensa äärellä, ja on vaikea tietää,

miten ja minne ankkuroitua tässä maisemassa. Näiden tunteiden keskellä on luotava järjestystä, sisäistä tarinaa maahanmuuttokokemuksesta, etnisistä ja kulttuurisista juurista sekä integroitumisen vaiheista ja tulevaisuudesta Suomessa. Samalla nämä naiset tuottavat tässä irrottautumisen ja kiinnittymisen prosessissa vastapuhetta, joka on reaktio yhteiskunnan asettamiin vaatimuksiin ja heihin kohdistuviin stereotyyppisiin käsityksiin sekä rasismiin. Yhteistä näille tutkimukseen osallistujille on halu kiinnittyä suomalaiseen yhteiskuntaan, mutta he haluavat tehdä sen omalla tavallaan. Rajankäynti entisen ja nykyisen välillä rakentuu henkilökohtaisena prosessina.

Maahanmuuttokokemuksen kerronnassa identiteettejä paikannetaan patriarkaalisen ja individualistisen kulttuurisen kehyksen avulla eri tavoin. Tulkitseen tätä neuvottelua oppimisprosessina kolmekohtaisen tyypittelyn avulla.

”Etäällä” kerronnassa suomalaista yhteiskuntaa ja sen tarjoamaa kulttuurista kehystä katsotaan varovaisen toiveikkaana. Kerronnassa tunnistetaan ja tiedostetaan eroja kehysten välillä (=oppimisprosessi). Nämä oivallukset eivät tarkoita halua irrottautua aikaisemmasta eivätkä halua siirtyä nykyisen kehyksen suuntaan, mikä helpottaisi kiinnittymistä nykyiseen yhteiskuntaan. Jos patriarkalisesta kehyksestä pidetään liian tiukasti kiinni, voivat eristäytyminen, epävarmuus ja toivottomuus lisääntyä.

”Lähellä” kerronnassa kehysten välinen vertaaminen (=oppimisprosessi) ja ristiriitaiset tunteet on tunnistettu, ja on halu luoda uusia toimintatapoja ja siirtyä kohti suomalaisen yhteiskunnan tarjoamaa kehystä. Kerronnassa liikutaan edestakaisin kulttuuristen kehysten välillä, ja omaa paikkaa haetaan rohkeasti, vaikka prosessi on raskas ja ristiriitaisia tunteita herättävä.

”Sisällä” kerronnassa liikutaan luontevasti eri kehysten välillä ja katsotaan omaa paikkaa eri suunnilta sekä tunnistetaan ja vahvistetaan identiteettipaikkaa kertojan omilla ehdoilla. Oma kehys on työstetty ja mukautettu uuteen tilanteeseen myönteisenä *kasvu- ja oppimisprosessina*.

Maahanmuuttokokemuksesta sekä omasta paikasta ja sen määrittelystä rakentuu kokemus osallisuudesta kolmen portaan matkana. *Ensimmäinen porras* on muutto Suomeen. Alkaa uusi elämänvaihe, ja usein elämään ilmaantuu myös muita muutoksia -uusi parisuhde, äitiys ja vähäiset verkostot. Tunteita sävyttävät vieraus, ulkopuolisuus, hämmennys, ristiriita, shokki, yksinäisyys ja masennus. Suhde aikaisempaan elämään entisessä asuinmaassa on vielä lähellä ja myllerryksessä. Läsä ovat suru, ikävä, muistikuvat ja ”unohtaminen”. Suhde menneisyyteen on rakennettava uudestaan ja luotava uusi elämäntarina. Strategioita (=oppimisprosesseja) tässä vaiheessa ovat kääntyminen sisäänpäin, maahanmuuton perustelujen työstäminen, prosessointi ja vahvistaminen. Samalla on kuitenkin tunne siitä, että on ”muiden armoilla”. Uhkakuvina ovat menneeseen takertuminen, vaiheeseen jumiutuminen, surullisuus ja yksinäisyys, pahimmillaan traumatisoituminen,

ellei tilanteesta pääse suuntautumaan ulospäin eikä löydä keinoja ja luottamusta kääntäytyä nykyiseen yhteiskuntaan.

Toinen porras on orientoituminen nykyiseen ympäristöön ja toiminta uudessa ympäristössä. Alkaa herääminen ja siirtyminen nykyiseen yhteiskuntaan vertaamalla ja irrottautumalla entisestä ja kiinnittymällä tähän yhteiskuntaan vähittäisenä ja vaiheittaisena yksilöllisenä prosessina. Kieli- ja muu koulutus, työn hakeminen ja verkostojen laajentaminen tulevat merkittäviksi. Suhde aikaisempaan osaamiseen, koulutukseen ja työkokemukseen on luotava uudestaan ja rakennettava kertomus, jonka voi sovittaa tähän yhteiskuntaan ja sen vaatimuksiin. Strategioita tässä vaiheessa ovat peilaaminen, tutkiminen ja kokeilu. Oma kyvykkyys vahvistuu ja riippuvuus muista muuttuu realistiseksi oman osaamisen tunnistamiseksi (*evaluointiprosessi* = *oppimisprosessi*). Uhkakuvina ovat jumiutuminen edellisen ja tämän vaiheen välille, ”tyhjään välitilaan”, jossa on vaikeuksia päästä koulutukseen tai töihin, eikä nykyinen elämänmuoto vakiinnu. Epävarmuus, tyytymättömyys ja turhautuminen pahenevat.

Kolmas porras on oman paikan uudelleenmäärittely ja asettuminen (= *oppimisprosessi*). Vertaamisen prosessi jatkuu, ja tietoisuus odotuksista ja vaatimuksista lisääntyy. Strategioina ovat realistinen asenne, itsemäärittely, hyväksyntä ja tietoinen oman osaamisen vahvistaminen. Kertomus elämästä ennen ja nyt on jäsentynyt elämänkulun elämäntarinaksi, kertomukseksi itselle, hyväksytyksi ja jäsentyneeksi kokonaisuudeksi, jossa elämän palaset ovat kohdallaan. Vallitsevia tunteita ovat tyytyväisyys, toiveikkuus ja tulevaisuuteen suuntautuminen.

Maahanmuuttoprosessi on käynnistänyt elämän ja identiteetin eri puolien uudelleenmäärittelyjä. Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset ovat työstäneet ja halunneet jatkuvuutta elämäänsä. He ovat käyttäneet erilaisia strategioita, joiden avulla he ovat luoneet kiinnittymisen kokemuksia entiseen ja nykyisyyteen mutta myös kurottautuneet kohti tulevaisuudessa tarjolla olevia työmahdollisuuksia globaalissa kansainvälisessä maailmassa. Toiseen maahan muuttaminen on ollut fyysinen, henkinen ja emotionaalinen kasvuprosessi, jossa on tapahtunut arkielämän oppimista kahden erilaisen kulttuurisen kehityksen välillä matkalla osallisuuteen suomalaisessa yhteiskunnassa.

Maahanmuuton alkuvaiheen kokemukset ja elämänmuutokseen liittyvät prosessit ja ulkopuolisuuden tunteet tulevat lähelle käsityksiä maahanmuutosta sopeutumiskriisinä ja kulttuurishokkina (Oberg 1960). Muutoksiin ei vain passiivisesti sopeuduta, vaan ollaan myös tietoisia prosessista (Ward, Bochner & Furnham 2001). Tämä ei sulje pois ulkopuolisuuden ja osallisuuden välistä jännitettä ja ryhmäjäsennyden ja identiteetin määrittelyjen haasteita (Varjonen 2013). Identiteettejä rakennetaan moneen suuntaan, ja ne ovat liikkuvia (Afshar 2012; Syed, Azmitia & Phinney 2007). Identiteetit rakentuvat monitasoisesti kulttuuristen kehysten välisenä dialogina. Identiteettien työstäminen on matkaa kohti osallisuuden kokemusta nykyisessä yhteiskunnassa.

Matka osallisuuteen on tutkimukseen osallistujien kerronnassa yksilöllinen prosessi ja kertoo jotakin suomalaisen yhteiskunnan mahdollisuuksista ja monikulttuurisuudesta. Maahanmuuttajien kotoutumista ja työllistymistä koskevissa tutkimuksissa halu päästä eteenpäin uudessa maassa on ollut keskeistä (esimerkiksi Fågel, Säävälä & Salonen 2012; Liebkind, Mannila, Jasinskaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä & Reuter 2004; Pentikäinen 2005; Perhoniemi & Jasinskaja-Lahti 2006; Tiilikainen 2008).

Monikulttuurisuus ilmenee erilaisten ryhmien rinnakkainelona ja yhteiskuntamuotona, joka perustuu moninaisiin identiteetteihin (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006). Integraatio on näiden naisten kerronnassa sopeutumisen pakko, ei kahdensuuntainen prosessi. Suomessa vallinnut integraatio eli kotouttamispolitiikan tavoitteet ovat pitkälti käytännössä pyrkineet sulauttamaan ja assimiloimaan muuttajat (Saukkonen 2010). Integraatio näyttäytyy vallan, hallinnan ja inklusion politiikkana (Anthias, Morokvasic-Müller & Kontos 2013, 1–2).

Nämä tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset on ”työnnetty” maahanmuuttajuuteen, mutta he määrittelevät itseään toisin. Maahanmuuttajalle tavoite ”tulla joksikin” uudessa kotimaassa on henkilökohtaisen prosessin lisäksi myös kotouttamis-, koulutus- ja työvoimapolitiittinen asia, ja poliittisten käytäntöjen kautta osoitetaan maahanmuuttajalle tämän oma paikka. Liian usein se on toisten määrittelemä tietämättömän, osaamattoman ja ulkopuolisen paikka. (Colley, James, Tedder & Diment 2003; Hodgkinson, Biesta & James 2007.) Kohtaamisissa rakentuu kuulumisen tunne (Antikainen 2010). Kohtaamisia leimaa usein ulossulkeminen, syrjintä ja rasismi (Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000).

9 OPPIMISPROSESSIN JÄLJILLÄ

Tässä luvussa käsittelen tutkimukseen osallistuneiden maahanmuuttajataustaisten naisten kerrontaa opiskelusta ja oppimisesta. (Uudelleen)kouluttautumista kuvataan osallistujien kerronnassa pakkona, mutta myös mahdollisuutena päästä työmarkkinoille Suomessa ja muutenkin eteenpäin elämässä. He kokevat opiskelun haasteellisenä joko suomenkielen osaamisen puutteiden, perhesyiden, motivaation puutteen tai muiden tekijöiden vuoksi. He myös väsyvät, mutta yrittävät silti opiskella.

Koulutus haastaa tutkimukseen osallistuneet opiskelevat naiset työstämään myös heidän käsityksiään opiskelusta ja oppimisesta. Aikaisemmat opiskelukokemukset ovat olleet luonteeltaan erilaisia. Kertojat joutuvat suhteuttamaan entistä ja uutta toisiinsa. Tämä muutosprosessi koetaan eri tavoin. He työstävät henkilökohtaisia, ammatillisia ja oppijan identiteettejään suhteessa entiseen ja nykyiseen yhteiskunnalliseen kulttuuriseen kehykseen. He myös rakentavat erilaisia oppimisen strategioita nykyisessä koulutuksessa. Tätä prosessia kuvataan eräänlaisena astumisena julkiselle areenalle yhteiskuntaan sosiaali- ja terveysalan ammattilaisiksi. Samalla he kiinnittyvät elinikäisen oppimisen odotuksiin nykyisessä yhteiskunnassa.

9.1 Opiskelu välttämättömyytenä ja mahdollisuutena

Minä en haluaisi esimerkiksi opiskella tässä neljä ja puoli vuotta ja mennä takaisin töihin sairaalaan ja saada 50 euroa palkkaa. Ei sitä varten opiskele vaan, että työura etenee. Mutta työura ei tarkoittanut minulle paljon, koska minusta tuntui, että perhe on tärkeämpi kuin työura ja opiskelu. Ja mennä töihin esimerkiksi, on vain mahdollisuus sopeutua tähän yhteisöön, tähän elämään, ei muuta. Se on vain rahan tuloa. *Julia*

Julia ei halua pitkän opiskelun jälkeen palata takaisin entiseen kotimaahansa tekemään samaa työtä kuin ennen ja pienellä palkalla. Opiskelun tulisi mahdollistaa työuralla eteneminen, mutta se ei ole mahdollista. Entinen aktiivinen työelämä ja -ura ovat katkenneet, ja nykyinen elämä on kiinnittynyt patriarkaaliseen perherakenteeseen ja sen vahvistamiseen. Kerronnasta on aistittavissa haikeutta tämän valinnan edessä. Nyt hän asettaa perheen työuraa ja opiskelua tärkeämmäksi. Hän opiskelee, koska muita vaihtoehtoja ei ole. Opiskelu ja työ ovat vain välttämätön pakko ”sopeutua tähän yhteisöön”. Sofia ja Anna ovat Julian tavoin aloittaneet

opiskelun hoitovapaan jälkeen. Pienten lasten äiteinä he tasapainoilevat perheen ja opiskelun välillä.

Ja tota sit mä olin siinä työpaikassa varmaan joku kolme ja puoli vuotta. Ja sit mä kans ymmärsin, et nyt riitti. Et työ on kivaa ja palkka tulee ihan säännöllisesti tilille, mut nyt mä haluan kuitenkin maahanmuuttajana enemmän. *Nina*

Nina on ollut jo pitkään Suomessa töissä, kuten Sveta, Mare ja Tatjanakin. Matalapalkkaiset ja koulutusta vastaamattomat työt eivät ole antaneet kuitenkaan henkisesti sitä, mitä he haluaisivat tehdä työkseen. ”Nyt riitti.” Oma elämäntilanne ja nykyinen työ Suomessa tulevat uudelleenarvioinnin kohteiksi. Nyt tarjolla oleva koulutus näyttää antavan uusia mahdollisuuksia nähdä tulevaisuus myönteisenä. Heidän polkunsu hakeutua opiskelemaan ja tutkinnon mahdollistamaan ammattiin on vaatinut aikaa ja kypsyttelyä, mutta he ovat sitäkin sitoutuneempia opiskeluunsa.

No tulevaisuutta mä ajattelen hyvin innolla. Se on mulle hyvin tärkeä, että mä voin muita auttaa. Mä teen niin kuin ilomielellä, koska mä tiedän, miten tärkeää se on. Ja mä ajattelen, että mä tykkään hoitaa, koska mä olen itse selvinnyt niin vaikeasta tilanteesta. *Maria*

Maria perustelee ammatinvalintaansa halulla auttaa ja mahdollisuutena hyödyntää omia kokemuksiaan. Marian tavoin Lena, Zahra ja Viktoria perustelevat koulutusta juuri sen hyödyllisyyden kannalta. Omien kokemusten ja nyt hankittavan osaamisen yhdistäminen mahdollistavat muiden auttamisen ja hoitamisen.

Maahanmuutto on vaikuttanut näiden tutkimukseen osallistuneiden naisten elämään monella tavalla. Opiskeleminen ei ole ollut päälinnämäisenä asiana elämässä. He ovat päätyneet eri syistä ja eri vaiheiden kautta nykyiseen koulutukseen. Koulutukseen hakeutumiselle on ollut taloudellisia, psyykkisiä ja sosiaalisia esteitä. Opiskelun mielekkyys ja mahdollisuudet eivät ole olleet itsestään selviä. Maahanmuuttajien mahdollisuuksia ammattikorkeakouluopintoihin on ollut vähän tarjolla. Jotkut näistä naisista ei ole lainkaan ajatelleet sosiaali- ja terveysalan ammatteja itselleen soveltuviksi. Opintojen aloittaminen on ollut realistista osaamisen ja työmahdollisuuksien vertaamista ja arviointia Suomessa.

Työllistymisen vaikeudet ja tarjolla olleet epäsäännölliset ja matalapalkkaiset työt ja kokemukset niistä sekä muiden antamat positiiviset esimerkit koulutuksesta ovat kypsyttäneet tähän tutkimukseen osallistujia hakemaan koulutukseen. Joillekuille nykyinen opiskelu on vihdoin toteutunut mahdollisuus. Toisille se merkitsee välttämätöntä pakkoa muiden koulutus- ja työmahdollisuuksien puuttuessa. Jotkut tuntevat saavansa eväitä kasvuunsa ihmisenä.

Irrottautuminen aikaisemmasta elämän kehiksestä on mahdollistanut siirtymisen koulutukseen. Kouluttautumisen merkitystä käsitellään kerronnassa eri tavoin. Sitä perustellaan individualistisen kehiksen mukaisesti omana valintana ja päätöksenä koulutuksen mahdollisuuden ja pakon edessä. Tutkinto vahvistaa kiinnittymistä ja kuulumista nykyiseen yhteiskuntaan.

9.2 Opiskelun haasteita, väsymystä ja yrittämistä

Suomen kielitaitoo pitää olla tosi hyvä. Ja sitten minä vähän, en ole varma, osaanko minä. *June*

June pohtii suomen kielen taitoaan, jonka ”pitää olla tosi hyvä”. Olo on epävarma. Julian mielestä hitaastikin voi edetä, ja se riittää hänelle. Tatjana toteaa vieraalla kielellä opiskelun ”vain vievän aikaa” ja että opiskeluun kuuluvien tehtävien ymmärtäminen vaatii myös aikaa, mikä asettaa heidät maahanmuuttajina epätaasa-arvoiseen asemaan suomenkielisiin opiskelijoihin verrattuna. Ninan mielestä maahanmuuttajaryhmässä suomen kieli ei kehity. Opinnot ja tuleva ammatti edellyttävät toisenlaista suomen kielen osaamisen tasoa kuin tähän mennessä opittu ja käytetty suomen kieli. He tunnistavat eron, vertaavat ja arvioivat suomen kielen osaamistaan todellisiin tai oletettuihin kielitaitovaatimuksiin. Suomen kielellä opiskelu on monin tavoin haasteellista ja aiheuttaa myös stressiä.

Esimerkiksi kun mä opiskelen täällä, mun pitää huolehtia mun lapsesta, menee hyvin. Jos mulle jää aikaa, mä opiskelen...voimavaroja minulta. Joskus mä tunnen niin väsyneeltä, että en jaksa enää... Se vaikuttaa todella paljon se vieras kieli. Koulussa kotimaassani, missä mä opiskelin, mulla oli aina arvosana viisi, mutta täällä se on toisella lailla. Just ja just mä pärjään. *Sofia*

Sofian elämäntilanne on nyt toisenlainen kuin ennen, koska hänen ”pitää huolehtia lapsesta”. Lapsi on tärkein, eikä opiskelulle jää aikaa. Sofia on väsynyt, hän ei jaksa. Opiskelemisen haasteellisuutta lisää myös se, että opiskelu on suomen kielellä, hänelle vieraalla kielellä. Se on raskasta. Ennen hän oli hyvä opiskelija, nyt hän ”just ja just pärjää”. Tilanne on ristiriitainen. Hän on vihdoinkin päässyt opiskelemaan. Hän on asettanut tavoitteensa korkealle ja haluaisi jatkaa opintoja vielä eteenpäin. Hän yrittää sopeutua Suomeen, elämään perheensä kanssa ja opiskeluun. Hänen miehensä ja sukulaisensa tukevat häntä, mutta silti opiskelu tuntuu jopa ylivoimaiselta. Pakolaisuuden traumaattiset kokemukset varjostavat nykyistä arkea. Hänellä ei ole voimavaroja. Hän on uupunut. Hän ei tiedä, miten toimia, miten jatkaa. Hänen on vaikea kokea opiskelua ja oppimista positiivises-

ti. Hän ei löydä toimivia oppimisen strategioita, jotka tukisivat häntä opinnoissa eteenpäin. Hän on kaiken keskellä jollain tavalla yksin. Hän ei voi hyvin.

Sofian tavoin etenkin pienten lasten äideistä Julia, Anna ja Sofia kokevat, ettei heillä ole riittävästi aikaa opiskelulle. He tuntevat epävarmuutta ja riittämättömyyttä. He ovat väsyneitä. Opiskelun edellyttämä psyykkinen tila puuttuu.

Monet näistä tutkimukseen osallistuneista naisista kertovat olleensa entisessä asuinmaassaan hyviä opiskelijoita. Ehkä se on ollut sellainen pääoma, joka on kannustanut opiskelemaan ammattikorkeakoulutasolla Suomessa. Nyt he joutuvat tyytymään kykyjään matalampiin opiskelusaavutuksiin, koska he haluavat asettaa perheensä etusijalle. Opintojen eteneminen saattaa tuntua vaatimattomalta suhteessa osaamiseen ja olla osaltaan vaikuttamassa myös opiskelumotivaatioon. Perheestä saa toisenlaista voimaa vastapainoksi opiskelun haasteille.

Julia, Tatjana ja Sveta luottavat oppimiseensa ja kompensoivat suomen kielen osaamisensa puutteita motivaation avulla. Sveta korostaa oman asenteen ja oma-aloitteisuuden merkitystä opinnoissa. He tarvitsevat myös muita oppimisensa tueksi. Juliaa kannustavat sukulaiset, jotka ihmettelevät, miten hän pystyy opiskelemaan vieraalla kielellä. Sveta tuntee saavansa opiskelijaryhmästä vahvistusta sille, että opiskelu kannattaa: ”Ne ovat sellaisia oppijatyyppejä.” Svetalle opiskelu merkitsee paljon: ”Opiskelu on ainoa asia, joka pitää sun itsetunnon koholla.”

Aluksi mä epäilin mun ikää. *Mare*

Mare epäili, ettei hän voi opiskella ikänsä vuoksi. Aikuisena opiskelu ei ole itsestään selvää näiden naisten kotimaassa. Heitä ihmetellään ja saatetaan väheksyä. Viktoria tuntee häpeää siitä, että hän istuu vielä ”koulun penkillä”, kun monet hänen entisessä kotimaassaan tekevät ”tehokkaasti uraa”. Elinikäisen oppimisen ajatus on vieras. Nina ja Mare ovat helpottuneita siitä, että Suomessa ikä ei estä opiskelua.

Minä en tottunut keskeyttämään mitään elämässä. Koska jos minä aloitin, mun pitää loppuun asti tehdä, kestää, vaikka minä en tykkäis siitä. Mä en kyllä tykkää opiskelusta, mutta mä haluan olla pätevä asiantuntija kyllä, mutta se on vaikeaa. Elikä täällä ei ole selkeätä päämäärää. Kyllä on, että minä valmistautua. Että vähän outo olo. Vähän välinpitämätön joskus, että en mene opiskelemaan tänään... Se on itseopiskelu. Sinä itse määrääät sun elämä. Ja se tekee ehkä vähän tällaiseks...minä opiskelen. Toisaalta tilanne ei niin onneton kuin kertoa, mutta jotakin puuttuu. Aina jotakin puuttuu. En tiedä, mitä. Minä en voi löytää vastausta. *Viktoria*

Viktoria ei ole tottunut keskeyttämään mitään. Hän ei pidä opiskelusta, eikä hän aina lähde opetukseen. Opinnot ovat toisenlaisia täällä. Niissä ei ole selkeää päämäärää, ”se on itseopiskelua”, joka tekee välinpitämättömäksi. Opiskelusta

”puuttuu jotakin”. Viktoria ei ole tyytyväinen. Hän pohtii asennettaan, tyytymättömyyttään ja vaikeutta löytää positiivisia mielikuvia, jotka tukisivat hänen opiskelumotivaatiotaan. Hän on vähän huolissaan tilanteestaan, mutta ei oikein löydä siihen ratkaisuja. Koulutuksessa tarjottuun opiskelijan identiteettiin on vaikea mukautua. Hän haluaa olla pätevä asiantuntija, vaikka se on vaikeaa. Oppimisen strategiana on suorittaa opinnot ja valmistua.

Nämä tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset haastavat itsensä ja tunnustelevat osaamisensa rajoja ammattikorkeakoulun opiskelijoina. Suomeen integroitumisen, suomen kielen osaamisen, opiskelun, perheen sekä henkilökohtaisen elämän haasteet kietoutuvat toisiinsa. Nyt he rakentavat paikkaansa opiskelijoina osana elämäkokonaisuuttaan.

Tutkimukseen osallistujat hakevat mahdollisuuksia rakentaa opiskelupolkuun, ammatillista orientaatiotaan ja osaamistaan myönteisenä kokemuksena uudessa ympäristössä. Aina se ei ole helppoa. He kokevat epävarmuutta, väsymystä ja turhautumistakin. Uuden oppiminen on myös psyykkisesti raskasta. Erilaiset vaatimukset ja odotukset ja itselle asetetut tavoitteet aiheuttavat stressiä ja herättävät myös ristiriitaisia tunteita. Etenkin perheelliset ja pienten lasten äidit kokevat vaikeutta sovittaa toisiinsa koulutuksen ja perheen asettamia odotuksia sekä kulttuurinsa mukaisia käsityksiä hyvästä äidistä ja puolisoista. He tasapainoilevat elämäänsä vaikuttavien asioiden keskellä ja yrittävät löytää sekä fyysistä, sosiaalista että psyykkistä tilaa opiskella.

Opiskelu vaatii keskittymistä, aikaa, positiivista asennetta, motivaatiota, itsetuottamusta ja muiden antamaa myönteistä palautetta. Nämä naiset kertovat pyrkimyksistään löytää ja vahvistaa näitä tekijöitä. Oppimisen esteiden purkaminen, madaltaminen ja kääntäminen toisinpäin positiivisiksi kokemuksiksi selviytymisestä ja oppimisesta ovat keskeisiä opiskelun etenemisen edellytyksiä. He vastaavat koulutuksen luomassa uudessa tilanteessa heiltä vaadittavan osaamisen haasteisiin työstämällä uudenlaista tai toisenlaista kyvykkyyttä, oppimisen strategioita ja oppijan identiteettiä. He haluavat rakentaa luottamusta ja uskoa omiin kykyihinsä opiskelijoina ja tulevana ammattilaisina.

Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset opiskelijat opiskelevat suomen kielellä suomalaisessa koulutusjärjestelmässä suomalaiseen yhteiskuntaan soveltuvia ammattikorkeakoulututkintoja. Opiskelu tarjoaa paikan, jossa on mahdollista näyttää ja kokea osaavansa ja pystyvänsä toisella tavalla kuin tähän asti Suomessa. Se voi muuttaa aikaisempaa kokemusta omasta statuksesta ja paikasta Suomessa parempaan suuntaan. Keskeistä on päättäväisyys pitää kiinni opiskelusta kaikesta huolimatta.

9.3 Käsityksiä oppimisesta vastuuna, ymmärtämisenä ja kasvuna

Et aluks oli tosi vaikeeta se, että kerta kaikkiaan ei aluksi uskaltanut sanoa mitään. Että kun oli oppinut olemaan hiljaa, että sä et voi sanoa kaikista omaa mielipidettä. Mutta Suomessa on ihan päinvastoin, että niinku hirveen positiivisesti suhtaudutaan siinä. Et just kysytään ja sitä mielipiteitä ja kaikkea. Et se on hirveen vaikea olla tottunut esittämään mielipidettä. Et kun sitä kysytään ah, et mitä nyt sitä sanois siihen. *Mare*

Marella on kokemus yhteiskunnasta ja koulutuksesta, jossa kaikkien tuli ajatella samalla lailla, eikä yksilölliseen ajatteluun ja mielipiteisiin ollut mahdollisuutta. Oppiminen perustui ”kaksoisoppijan” roolin rakentamiselle: arvioinnin kohteena oli ulkoinen oikea suoritus, kun taas sisäinen kokemus opetussisällöstä ja sen merkityksestä saattoi olla aivan toinen. Keskeistä oli oppijan hiljaisuus ja sopeutuminen kollektiivisen pakon edessä. Hän ”oli oppinut olemaan hiljaa”. Nyt on päinvastoin. Ennen oli pysyttävä hiljaa, nyt ”voi sanoa kaikista oma mielipide”. Se ei ole helppoa. ”Aluksi ei uskaltanut sanoa mitään.” Ääneen puhuminen ja kriittisyys ovat olleet täysin vieraita asioita, jopa mahdottomia. Vaikka puhumiseen suhtaudutaan nykyisessä koulutuksessa positiivisesti, se vaatii totuttelua. Aina ei tiedä, mitä voisi edes vastata. Hän tunnustelee tätä uutta kokemusta ja sen merkitystä. Siirtyminen nykyiseen oppimiskulttuuriin hämmentää ja edellyttää toisenlaisen oppimisstrategian rakentamista. Muutos omat mielipiteensä ääneen sanovaksi oppijaksi vie aikaa. Etenkin entisessä Neuvostoliitossa opiskelleilla on samanlaisia kokemuksia.

Mä opiskelin kotimaassa nuorena ja silloin opiskelu oli ihan vaikea. Ja jos saa sanoa epämiellyttävä prosessi, koska aina oli pakko opiskella ulkoa. Ja jonkun ajan päästä ei enää muistanut mitään, mitä oli opiskellut. Ja nyt tällä hetkellä, tässä koulussa antavat tietoa näin, että pitäis ensiksi ymmärtää, ei opiskella ulkoa. Se on tärkeä, kun opiskelet aikuisena, miten sä ymmärrät ja voisit käyttää sitä tietoa ja muistat ihan varmaan sitä. Mutta kotimaassa oli vain se pelko, vain se muisti. Mutta nyt pitää enemmän ajatella. Aivot toimii toisella tavalla. Ja nyt on halu opiskella, koska ei oo pelkoa. Opiskelu, se on vaikeaa tietysti meille, koska emme tiedä niin paljon, millä tavalla pitäis tehdä, että kaikki pitäis huomioida ja ajoissa esimerkiksi. Ja semmonen järjestys vähän pelottaa, vapaa järjestys, itse oma vastuu ja kaikki itse. *Julia*

Julia on opiskellut nuorena kotimaassaan, ja opiskeleminen oli silloin vaikeaa, ”epämiellyttävä prosessi”. Oppiminen perustui ulkoiseen kontrolliin, ulkoa oppimisen pakkoon ja pelkoon. ”Jonkun ajan päästä ei enää muistanut mitään, mitä

oli opiskellut.” Nyt on toisin: ”Ensin pitää ymmärtää, ei opiskella ulkoa.” Aikuisena oppiminen perustuu ymmärtämiseen ja tiedon soveltamiseen. ”Aivot toimivat toisella tavalla”, koska ei ole pelkoa vaan motivaatio opiskella. Hän on tyytyväinen mutta samalla huolissaan opiskelun mukanaan tuomasta vastuusta, ”semmosesta järjestyksestä”. Entinen pakko, pelko ja kontrolli ”siirtyvät” sisäiseksi vastuuksi ja samalla henkilökohtaiseksi kokemukseksi epävarmuudesta kaikkien erilaisten opiskeluun liittyvien vaatimusten kanssa. Hän vertaa ja arvioi oppimistaan ja sen merkitystä opiskelussa ja ammatissa. Hän perustelee tämän muutoksen tärkeyttä. Nykyisen koulutuksen oppimiskäsitys tuntuu mielekkäältä, vaikka suhde siihen on epäilevä. Aikaisempaa oppimiskulttuuria ja oppimiskäsitystä vasten nykyisestä opiskelusta rakentuu positiivinen kokemus.

Lena vertaa myös aikaisempaa, kotimaassaan saamaansa koulutusta ja nykyistä opiskelua toisiinsa. Nyt opiskelu on liian vapaata aikaisempaan vahvasti ohjattuun ja kontrolloituun opiskeluun verrattuna. Hän näkee suomalaisen koulutukseen sisäänrakennetun vastuun toisaalta mahdollisuutena ja toisaalta ansana. Muutos oman oppimisen subjektiksi vaatii paljon. Opiskelija jää oppimisensa kanssa liian yksin. Opiskelu vaatii toisenlaista itsenäisyyttä ja vastuuta oppimisesta.

Viktorian on vaikea arvostaa nykyistä koulutusta. Hänen odotuksensa ja koulutuksen todellisuus eivät kohtaa. Hän näkee itseohjautuvuuden negatiivisena ja oppimisensa esteenä: ”Itseohjautuvuus on tarkoitettu kehitysvammaisille.”

Että tässä koulussa, että tässä on ollut se, että se ollu niin tärkeä, että sulla on oikeesti se into ja halu siinä mukana. Että ennen se on ollut jotain suurin piirtein, että joo joo. Että se on pääasia, että jotenkin, että ihan aidosti mukana siinä koko oppimisjutussa mukana koko ajan ja että tekee töitä. Nyt mulle on tullut, et mä oikeesti otan kirjaston. Et mä en ikinä ennen, et en mä jaksanu ottaa sieltä mitään hakea jotain materiaalia itseni kehittämiseksi. Mutta nyt se on ihan, et mua kiinnostaa. Et se oppimiskokemus on tullut mun kohdalla sellasta oma-aloitteisuutta ja sellasta halua kehittyä ja tietää paljon. *Sveta*

Sveta kokee opiskelun tärkeänä: ”Sulla on oikeasti se into ja halu siinä mukana.” Ennen oli toisin. Opiskelu tuntui pakolta. Hänelle kotimaassa osoitettu ammatti ei ollut mielekäs. Nyt ammattiin oppimisen perustana on vahva motivaatio. Hän etsii opinnoissa tarvittavia tietoja oma-aloitteisesti. Hän haluaa kehittyä ja oppia paljon. Hän on tästä muutoksesta tyytyväinen. Aikaisemmin hän ei jaksanut. Hän on rakentanut oppimisen strategioita ja oppijan identiteetin, jotta hän voisi nyt opiskella omilla ehdoillaan haluamaansa alaa. Hänen oppimiskäsityksessään huomio kiinnittyy itseohjautuvuuteen, vastuullisuuteen ja yksilön sisäiseen oppimisprosessiin.

Mä hain tätä maahanmuuttajille tarkoitettua, koska mulla oli aina ollut vaikeuksia niinku teorian kanssa. Niin mä ajattelin, ehkä tää puoli vuotta antaa vähän semmosta hyvää pohjaa. Niin se oli hyvä valinta, koska mä sain hyvät ystävät ja hyvät opettajat. Et jotenkin tuntuu, että vuoden sisällä oon aikuistunu niin paljon. *Zahra*

Zahra haki maahanmuuttajille tarkoitettuun koulutukseen. Hän perustelee nykyiseen koulutukseen hakeutumistaan realistisella osaamisensa itsearvioinnilla: ”Mulla oli aina ollut vaikeuksia teorian kanssa.” Häntä ei haittaa, vaikka hän joutuu opiskelemaan puoli vuotta pidempään, koska se ”antaa hyvää pohjaa”. Hän on tyytyväinen valintaansa, koska hän on saanut tarvitsemaansa tukea muilta opiskelijoilta ja opettajilta. Hän on motivoitunut opiskelemaan. Hänellä on ollut vaikeuksia, mutta hän on pystynyt opiskelemaan. Hän on ”aikuistunu niin paljon”. Opiskelu on ollut koko elämää koskeva kasvu- ja oppimisprosessi.

June kuvaa maahanmuuttoa ja sen jälkeistä aikaa Suomessa ”isona opiskeluna elämässä”, mihin hän ei osannut valmistautua tai varautua ja minkä edessä hän on tuntenut usein neuvottomuutta. Hän tarkastelee myös parisuhdetta oppimisena. Sveta ajattelee voivansa hyödyntää omia kokemuksiaan tulevassa ammatissaan. Sofia kertoo oppineensa elämästä paljon mutta haluavansa *jättää ikävät kokemukset taakseen. Tatjana luottaa ”omaan elämänfilosofiaansa”* ja haluaa elää tasapainoista ja rauhallista elämää. Zahra, June, Sveta, Sofia ja Tatjana käsittelevät elämän ja oppimisen välistä suhdetta ja kytkevät oppimisen osaksi elämänkulkua, elämänkokemusta ja kasvua ihmisinä.

Tutkimukseen osallistujat työstävät nykyisen koulutuksen asettamia vaatimuksia ja odotuksia. He tunnistavat eroja. He vertaavat ja arvioivat. He tekevät uudelleentulkintoja opiskelusta ja oppimisesta. He rakentavat oppivaa oppijan identiteettiään.

Nyt oppiminen perustuu oppimiskäsitykseen, jossa opiskelun vastuu ja oppimisen kontrolli ovat oppijalla. Muutos ulkoapäin kontrolloidusta, behavioristisesta oppimiskäsityksestä vapaaksi ja itsenäiseksi koettuun konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen herättää hämmennystä, innostusta ja myös vastustusta.

Muutos tuntuu välttämättömältä. Motivaatio ja halu oppia ja ymmärtää kannustavat eteenpäin. Ammattiin opiskelussa muut ihmiset ovat peilejä ja tukijoita. Opiskelu toimii myös vahvemman itsetunnon, uuden identiteetin ja elämän rakennuspaikkana. Luottamus opiskeluun ja oppimiseen vahvistuu.

Kaikki eivät koe oppimisympäristöä myönteisenä. Tutkimukseen osallistuneet opiskelevat naiset vastustavat äänekkäästi tai hiljaisesti olemalla poissa opetukselta. Kiinnittyminen oppimiseen on haasteellista. Ulkopuolisuuden kokemukset ja ristiriitaiset tunteet estävät opiskelun rakentumista myönteiseksi. Oppimisen strategia on hyväksymisen ja sisäistämisen sijaan vastustaminen ja mukautuminen.

9.4 Astuminen yksityisestä tilasta julkiselle areenalle

Opiskelun ja oppimisen kerronta jatkaa näiden tutkimukseen osallistuneiden maahanmuuttajataustaisten naisten elämänpolkujen kuvauksissa entisen ja nykyisen välistä vertaamista. Heidän aikaisemmat käsityksensä oppimisesta ja opiskelusta peilautuvat kerronnassa nykyisen koulutuksen tuottamiin odotuksiin ja vaatimuksiin sekä heidän omiin odotuksiinsa koulutuksen merkityksestä elämänkulussa eri tavoin. Osallistujien suhde koettuihin kulttuurisiin kehyksiin on esitetty kuviossa 2. Kukin heistä sijoittuu näiden ulottuvuuksien välille eri tavoin rakentaessaan identiteettejään oppijoina.

patriarkaalinen kehys		individualistinen kehys	
<i>kiinnipitämistä</i>	<i>keskusteluja neuvotteluja</i>	<i>kasvukipuja, irtiottoja</i>	
Viktoria	Anna	Maria	Julia
June	Lena	Zahra	Sveta
Sofia	Mare	Nina	Tatjana

Kuvio 2. Tutkimukseen osallistuneiden naisten opiskelun ja oppimisen kerronnassa tuottama suhde patriarkaaliseen ja individualistiseen kehykseen

Viktoria kokee opiskelun ja oppimisen nykyisessä koulutuksessa itselleen vieraaksi, vaikeasti avautuvaksi ja hyväksyttäväksi. Individualistisessa yhteiskunnassa koulutuksen tarjoama itsenäisyys, vapaus ja vastuu eivät tue hänen opiskeluaan. Hän haluaa pitää kiinni aiemmin omaksumastaan oppimiskäsityksestään eikä näe tarvetta muuttaa käsityksiään toisenlaisiksi. Hänen on vaikea löytää myönteisiä merkityksiä, ja hän on tyytymätön. June ja Sofia tiedostavat kouluttautumisen välttämättömyyden Suomessa. Opiskelu mietityttää jonkin verran, mutta ennen kaikkea he pohtivat koko tähänastista elämäänsä oppimisen näkökulmasta. Nykyinen opiskelu muodostaa yhden elämänkulkuun limittyvän vaiheen.

Anna, Lena ja Mare ovat varovaisesti irrottautumassa entisestä ulkoapäin ohjatusta opiskelusta ja siirtymässä kohti nykyistä omaa vastuuta oppimisesta painottavaa oppimiskulttuuria. Zahra ja Nina ovat sisäistäneet nykyisen koulutuksen oppimiskäsityksen, joka painottaa ymmärtämistä, tiedon prosessointia ja ajattelua, ja pitävät tätä muutosta merkittävänä motivaatiota ja osaamista parantavana tekijänä. Maria tuo opiskeluun ja ammattiopintoihin mukaan myös henkilökohtaisen kasvun merkityksen. Julia, Sveta ja Tatjana tarkastelevat opiskelua ja oppimista nykyisen individualistisen kehyksen mukaisena järjestyksenä. Koulutuksen kontekstissa oppiva oppijan identiteetti rakentuu yksilöllisenä prosessina.

Näiden tutkimukseen osallistuneiden naisten aikaisempi koulutus on ollut opiskelun pakkoa, ulkoa oppimista ja oppimisen ulkoista kontrollia. Suomalaisen yhteiskunnan tarjoama koulutus perustuu toisenlaiseen oppimiskäsitykseen.

Siirtyminen nykyiseen koulutukseen on yksilöllinen vertaamisen, arvioinnin ja uuteen suuntautumisen prosessi, joka vaatii paljon psyykkistä työtä sekä epävarmuuden sietämistä opiskeluun ja elämäntilanteeseen vaikuttavien haasteiden keskellä. Toisenlainen oppimisympäristö tuntuu haastavalta, koska aikaisempien oppimiskokemusten prosessointi on vielä kesken. Ristiriitaiset tunteet koulutuksen mielekkyydestä ja oppimisen periaatteista tekevät vaikeaksi löytää opiskeluun syvempiä merkityksiä. Opiskelu on silloin pakonomaista suorittamista. Parhaimmillaan aikaisemmat myönteiset opiskelu- ja oppimiskokemukset entisessä asuinmaassa ja Suomessa vahvistavat motivaatiota opiskella ammattikorkeakoulussa.

Tutkimukseen osallistuvat ovat tulleet tietoisiksi aikaisemman ja nykyisen koulutuksen välisistä eroista opiskelussa ja oppimiskäsityksissä sekä ammatillisen osaamisen vaatimuksissa. He rakentavat siltaa entisen ja nykyisen opiskelun ja oppimisen välille. Tässä entisen ja uuden välisessä vuoropuhelussa luodaan uudenlaista oppijan identiteettiä ja myös ammatillista identiteettiä. He etsivät opiskelua tukevia oppimisen strategioita. Yhteistä on *motivaation ja hyvän opiskelijan* pohdinta.

Oppimisen kerronnassa identiteettiä rakennetaan patriarkaalisen ja individualistisen kulttuurisen kehyksen avulla eri tavoin. Myös tämän teeman osalta aineisto asettuu kolmeen sisältötyyppiin.

”Kiinnipitäjät” kerronnassa korostuu halu pysyttäytyä entisessä opiskelun ja oppimisen mallissa. Vertaaminen nykyiseen tapahtuu oman tutuksi koetun kehyksen avulla (= *tunnistaminen, eronteko oppimisprosessina*). Epävarmuus ja ristiriitaiset tunteet vahvistuvat, ja opiskelumotivaatio saattaa olla heikko. Jumiutuminen estää opiskelun ja oppimisen. Vahva motivaatio ja halu opiskella ovat olemassa (= *opiskeluun kiinnittyminen oppimisprosessin alkuna*), mutta suhde opiskeluun ja oppimiseen on heikko. Patriarkaalisen kehyksen behavioristinen oppimisen malli ei toimi nykyisessä koulutuksessa, mutta siitä on vaikea irrottautua.

”Siirtymävaiheessa olevat” kerronnassa työsetään entisen ja nykyisen opiskelun ja oppimisen eroa vertaamisena (= *vertaaminen oppimisena*). Siirtyminen kohti nykyistä oppimiskulttuuria edellyttää irrottautumista entisestä (= *eronteko oppimisprosessina*), uuden oivaltamista ja sisäistämistä positiivisena omaa opiskelua ja oppimista tukevana kokemuksena. Tämä vaatii opiskelun ja oppimisen arviointia ja kykyä luoda toisenlaisia, itseohjautuvuuteen perustuvia oppimisen strategioita (= *arviointi ja uusien ratkaisujen löytäminen oppimisprosessina*). Tunteet ovat myönteisiä, ja usko omiin mahdollisuuksiin on vahvistunut. Individualistisen kehyksen tarjoama konstruktivistinen oppimiskäsitys antaa välineitä oppimiseen.

”Uuden järjestyksen oppijat” kerronnassa siirtyminen individualistiseen kehykseen on ollut keino ymmärtää ja reflektoida opiskelua ja oppimista monipuolisesti henkilökohtaisena kasvuna (= *pohdinta ja reflektio oppimisprosessina*). Oppijan

identiteetti rakentuu tietoiselle oman osaamisen vahvistamiselle ja tyytyväisyydelle, mitä nykyinen oppimisympäristö vahvistaa.

Opiskelun ja oppimisen kerronta jatkaa matkaa osallisuuteen. Kerronnasta rakentuu tietoinen siirtymä koulutukseen ja koulutuksen merkityksellistäminen porttina suomalaiseen yhteiskuntaan. Kuvaan siirtymää astumisena yksityisestä tilasta kohti julkista areenaa, koulutusta.

Maahanmuuton alkuvaiheessa elämä keskittyy oman elämän ja mahdollisen perheen tai lähipiirin rakentamiseen. Suomalaisen yhteiskunnan rakenteet ja käytännöt ovat vielä etäisiä, mutta ne konkretisoituvat arjen välttämättömien tarpeiden kautta ja ohjaavat tutustumaan uuteen ympäristöön. Asumisen järjestymisen jälkeen kodista rakentuu turva. Yksityisenä tilana koti luo asettumisen edellytyksiä, mutta se voi merkitä myös vetäytymistä ja eristäytymistä uusien haasteiden edessä. Oman tilanteen realistinen kohtaaminen ja tulevaisuuteen uudelleen orientoituminen toimivat omaa elämää ja identiteettiä vahvistavina tekijöinä, mutta lisäksi tarvitaan myös muita ihmisiä (*evaluointiprosessi=oppimisprosessi*).

Koulutus- ja oppimiskokemukset Suomessa avaavat, madaltavat ja mahdollistavat työ- ja koulutuspolkujen löytymistä. Varhainen kodin ulkopuolelle ”astuminen” ja kontaktien luominen muiden ihmisten kanssa edistävät omien kokemusten tunnistamista, jäsentämistä ja reflektointia (*=oppimisprosessi*). Nykyisen yhteiskunnan mahdollisuuksista tullaan tietoiseksi vähitellen. Tunne omasta paikasta alkaa hahmottua, ja osallisuuden kokemukset vahvistuvat.

Ammattikorkeakouluopiskelu on käynnistänyt oman elämän ja identiteettien uudelleenmäärittelyjä. Raja yksityisen ja julkisen tilan välillä on määriteltävä, neuvoteltava ja sovitettava nykyisen yhteiskunnan kehyksiin (*=oppimisprosessi*). Tutkinnon ja työpaikan saaminen vaativat ponnisteluja. Koulutuspolulle pääseminen ”pakottaa” luomaan sellaisia selviytymisen ja osallisuuden mahdollistavia strategioita, jotka antavat näille naisille heidän tarvitsemiaan henkisiä, psyykkisiä, sosiaalisia ja konkreettisia voimavaroja luottaa uuteen elämään Suomessa. Maahanmuutto ja sen jälkeisen elämän uudelleenorganisoiduminen ovat mahdollisuus ja haaste. Tätä kaikkea on mahdollista tarkastella oppimisprosessina.

Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset edistivät työmarkkina-asemaansa hankkimalla sosiaali- tai terveysalan ammattikorkeakoulututkinnon. Aikaisemmat kokemukset Suomen työmarkkinoilla etnisen taustan, suomen kielen tai muunlaisen osaamisen puutteiden vuoksi ovat johtaneet koulutukseen hakeutumiseen. Töiden saamisen vaikeus ilman Suomessa hankittua tutkintoa on myös tosiasia, ja he pyrkivät estämään syrjäytymisensä työmarkkinoilta. (Aalto, Larja & Liebkind 2010.)

Tutkimukseen osallistujat haluavat onnistua ja kuulua tähän yhteiskuntaan työn kautta (Airila et al 2003; Antikainen 2010). Heidän kohdallaan elinikäinen oppiminen, jatkuva kouluttautuminen ja joustavasti oppivan identiteetin rakentaminen ovat välttämättömiä keinoja päästä työelämään nykyisen yhteiskunnan tarjoamin

ehdoin (Blackmore 2007; Brine 2007). Samalla he mukautuvat sukupuolittuneille työmarkkinoille (Davydova 2012; Fenwick 2004; Forsander 2007; Kurki 2008). He rakentavat omaa polkuaan työmarkkinoille tutkinnon turvin (Harakkamäki 2008; Kyhä 2011; Tiilikainen 2008). He rakentavat ammatillista identiteettiä ja vastastrategiaa kasvottomalle ulkomaalaiselle, maahanmuuttajalle ja vieraalle työssä (Huttunen 2004; 2009; Wrede 2010). Samalla he tutkivat identiteettejään ja paikkaansa koulutuksen kontekstissa (Alfred 2005). Kouluttautuminen on siten aktiivista henkilökohtaista kuulumisen rakentamista (Yuval-Davis 2006). Kouluttautuminen madaltaa kynnyksiä, luo mahdollisuuksia ja edistää koulutuksellista tasa-arvoa (Bagilhole 2008). Työelämässä ja koulutuksessa tosin tarjoutuu pitkälti vain mukautuva ja sopeutuva paikka (Ahrenkiel & Illeris 2000; Burke & Jackson 2007).

Elinikäinen oppiminen ei ole näille tähän tutkimukseen osallistuneille yksinomaan elinikäisen oppimisen mahdollisuuden toteutumista vaan opiskelua välttämättömyyden edessä (Alheit 2009; Edwards & Usher 2006). Työmarkkinoilla pärjääminen edellyttää joustavuutta mukautua vallitsevaan tilanteeseen. He kurottautuvat työmarkkinoille ammattikorkeakoulututkinnon avulla ja työstävät ammatillisia identiteettejään nykyiseen yhteiskuntaan sopiviksi. Ammattikorkeakoulun opiskelijoina he rakentavat kerronnassaan toisenlaista opiskelijan identiteettiä ja samalla työstävät uudelta paikaltaan suhdetta elämäänsä muutoksena ja siirtymänä. (Field 2009; Merrill 2009; West 2006.) Kouluttautuessaan he rakentavat oppijan identiteettiä suhteessa elämänkulkunsa nykyvaiheeseen ja kokonaisuuteen (Bron & Agélie 2000; Bron, Edström & Thunborg 2010; Bron & Lönnheden 2005; Kolb & Kolb 2009; Thunborg & Edström, 2008). Tulevassa työssään he voivat kehittää, ylläpitää ja muuttaa ennakoivaa oppijan identiteettiään ja asemoida itsensä kouluttautuvina subjekteina (Kondrup 2015, 39).

Nämä tutkimukseen osallistuneet naiset ovat tuoneet mukanaan sosiaalista ja psykologista pääomaa, mikä on mahdollistanut etenemisen nykyiseen koulutukseen. He ovat ylittäneet näkyviä ja näkymättömiä rajoja ja kynnyksiä voidakseen opiskella. Tässä prosessissa vaaditun tasoinen suomen kielen osaaminen on yksi rajanylityspaikka edetä ja selviytyä. He joutuvat ylittämään todellisia tai oletettuja kynnyksiä opiskelussa ja oppimisessa. He voivat tuntea tekevänsä moninkertaisesti työtä selviytyäkseen, ei ainoastaan heidän omasta mielestään vaan myös yhteiskunnan asettamien kriteerien. He kohtaavat opiskellessaan monia haasteita ja väsyvät niiden keskellä. He tarvitsisivat tukea suomen kielen osaamisen lisäksi muun osaamisensa ja itseluottamuksensa rakentamisessa sekä eri elämäntilanteiden yhteensovittamisessa. Koulutukseen astuessaan he samalla ylittävät yksityisen elämänpiirinsä rajat ja astuvat julkiselle, yhteiskunnan tarjoaman koulutuksen kentälle. Tällä julkisella areenalla toimiessaan he vahvistavat kiinnittymistään ja osallisuuttaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Koulutuksen avulla he rakentavat itselleen uuden, hyväksytyn paikan ammattilaisina ja yhteiskunnan jäseninä. Koulut-

tautumisen rakenteellisten esteiden purkaminen mahdollistaa kouluttautumisen elämänkaaren eri vaiheissa. Oppiminen on yksilöllinen prosessi (Jarvis 2014, 52). Polku elinikäiseksi oppijaksi kehittyy vähitellen, ja se edellyttää kykyä oppia kokemuksista ja kehittyvää oppivaa identiteettiä (Kolb & Kolb 2009).

10 SUKUPUOLEN RAJANKÄYNTIÄ JA IRTIOTTOJA

Tässä luvussa käsittelen sukupuolta. Maahanmuuttajuuden, opiskelun ja oppimisen lisäksi myös sukupuoli tulee tutkimukseen osallistuneiden maahanmuuttajataustaisten naisten kerronnassa uudelleentarkastelun kohteeksi.

Sukupuolta tuotetaan aineiston kerronnassa järjestyksenä, rajana ja kategoriana eri tavoin kulttuuristen kehysten välillä. Aikaisempi sukupuoli-identiteetti vahvistuu tai muokkautuu nykyiseen kulttuuriseen kehykseen helpommin vertautuen.

Omaksutut sukupuolimallit ovat olleet näkyviä ja ymmärrettäviä, vaikkeivät ne aina ole välttämättä olleetkaan sellaisenaan itselle hyväksyttäviä. Suomalaisessa yhteiskunnassa tarjottu, oletettu ja koettu sukupuolimalli näyttäytyy vaikeasti hahmotettavana ja sukupuolettomana sukupuolen tuottamisen kategoriana.

Sukupuoli leikkaa kaikkia elämänalueita ja määrittyy erilaisina myönteisinä tai neutraaleina kokemuksina – ja myös hämmäntävänä ja epäselvänä. Liikettä tapahtuu entisen ja nykyisen sukupuolikäsityksen välillä koko ajan. Sukupuolena naiseus koetaan, rakennetaan, paikannetaan ja opitaan suhteessa kulttuuriin kehyksiin eri tavoin.

10.1 Naiseuden patriarkaalisia järjestyksiä

Kotimaassani ei voi sanoa, ei kukaan kuuntele ensimmäisenä, koska mä olen nainen. Kotimaassani sanotaan, no edes se sivistyksen ihmisille naisille on alhaampi viisaus kuin miehillä. Ja jos mä olisin, tekisin töitä tai olisin kodin ulkopuolella, mun pitää joka päivä kuunnella tällaisia juttuja ja se vaikuttaa mulle huonosti, vaikka siis mulle tulee aggressiivinen olo. *Sofia*

Sofian kotimaassa nainen ei saa ilmaista mielipiteitään, eikä naista arvosteta. Naiset joutuvat olemaan kotona välttyäkseen tällaiselta kohtelulta. Kodin ulkopuolella liikkuminen ja töissä käyminen on tehty hankalaksi. Naisille osoitettu paikka on ahdas ja naisten oikeuksia rajoittava. Sofia ei voi ymmärtää eikä hyväksyä tällaista. Hänen perheensä on ajatellut naisen aseman toisin ja arvostanut naisten koulutautumista. Hän on lähtenyt pois kotimaassaan vallitsevasta naisia väheksyvistä ja vahvasti kontrolloivasta yhteiskunnasta. Epätasa-arvo herättää edelleen vahvoja tunteita: ”Tulee aggressiivinen olo.”

Mun käsitys minästä. Aika vähän mä kuulun itselleni. Ensimmäisenä kun mä ajattelen, et äitinä. Mä näen minä äidin roolissa, vaimon roolissa ja mun vanhempien lapsen roolissa. Se on koko ajan mulle tärkeätä, että ne ovat

tyytyväisiä. Sen jälkeen mä ajattelen oma. Esimerkiksi kun mä opiskelen täällä, mun pitää huolehtia mun lapsesta, menee hyvin. Jos mulle jää aikaa, mä opiskelen. *Sofia*

Sofia kertoo sukupuoli-identiteetistään naisena roolien kautta. Hän on ennen kaikkea äiti, vaimo ja vanhempiensa lapsi. Roolit rakentuvat ihmissuhteina, joiden avulla ylläpidetään perheen keskinäistä hyvinvointia. Hän näkee naisen roolin ja aseman vahvasti huolehtijana. Hän välittää, kasvattaa ja ylläpitää muiden tyytyväisyyttä. Hän on hereillä ja vahvistaa keskinäisiä siteitä. Naisen paikka määrittyy relationaalisena ja positiivisena riippuvuutena myönteisesti. Oma rooli ja asema naisena vahvistuvat ja vahvistavat tyytyväisyyttä. Onnistuminen on hyvän naisen merkki. Tällainen rooli naisena saattaa olla ehkä myös jännitteinen, ristiriitainen ja väsyttävä. ”Aika vähän mä kuulun itselleni.” Omaa aikaa on vähän, eikä se tunnu tarpeelliselta. Sellaiselle ei ole ehkä sanoja tai sitä on vaikea käsitellä. Opiskelu asettuu jonnekin etäämmälle sivuun. Opiskeluun panostaminen saa odottaa, vaikka hän haluaisi opiskella. Hän opiskelee, jos siihen jää aikaa. Opiskelijan identiteetti rakentuu näiden eri roolien keskellä vaivalloisesti ja ehkä sittenkin ristiriitaisesti hänen omaksumansa yhteisöllisen perhemallin keskellä. Perhe on tärkeintä elämässä. Se mahdollistaa hänelle vahvan ja vastuullisen roolin naisena patriarkaalisen kulttuurisen kehyksen sisällä.

No huivi tavallaan kuuluu asiaan, että meidän kulttuurissa. Enemmän sitä hyväksyttäisiin, että jos on teini-ikäinen tai vielä nuorempi lapsi ilman huivii, mutta yli kaksikymppinen tai yli kolmekymppinen nainen tai sitä enemmän, jolla ei oo huivii, ne ajattelee, jotain on niinku vialla. Että kyl se vähän sillei vaikuttaa sitä, että että, kun huivi mulla on niin, että minua pidetään enemmän aikuisena ja hyväksytään mut omalla tavallaan. *Zahra*

Zahra perustelee huivin käyttämistä kulttuuriinsa kuuluvana asiana. Lapsena ja nuorena se ei ole välttämätöntä toisin kuin aikuiselle naiselle. Hänelle huivin laittaminen ei ollut itsestään selvää, mutta hän on vähitellen hyväksynyt sen. Hänelle se on ollut neuvottelua muiden ja hänen itsensä kanssa omasta asemasta naisena hänen yhteisössään. Nyt hän tuntee valintansa ansiosta itsensä hyväksytyksi ja aikuisemmaksi. Hän saa positiivista palautetta ja luo oman paikkansa yhteisössään. Huivista tulee hyvän ja aikuisen naisen näkyvä ja näkymätön merkki, jolla hänet liitetään vahvemmin yhteisönsä jäseneksi. Ilman huivia olevaa naista katsotaan toisin, ”jotakin on vialla”. Huivin käytöstä on tullut hänelle sekä kunniallisen että aikuisen naisen patriarkaaliseen kulttuuriin kiinnittymisen merkki ja kontrollin väline. Hänen ratkaisunsa näyttäytyy myönteisenä kokemuksena, ja se mahdollistaa tilan olla nainen ”omalla tavallaan”. Hän saa sekä tarvitsemansa turvallisen välimatkan muihin yhteisönsä jäseniin että rauhan olla toisten katseiden alla.

Minusta olla arvostettu olla nainen, pystys kuitenkin huolehtii itsestään. Ei vain sitä, että mennä nopeasti töihin ja nopea kauppaan ja sitten nopea vain tehdä ruokaa vihdoin. Et kuitenkin, et mulla oli aika itselle. Et sekin on ehkä tasa-arvoa, että jokaisella pitää olla oma maailma. Ei kaikki tarvitse ymmärtää mua, esimerkiksi kirjoittaa tai lukea sama kirja, mistä minä, mutta ei kuitenkaan kielletä sellasta. Ei oleteta, et sama kuin minä. Olen hyväksynyt, miehellä vaikka mikä harrastus tai hän matkustaa, hänellä omat intressit. Se on ehkä tasa-arvo totta kai. Ei vain niinku joku arabialainen nainen, ei oo mitään. *Tatjana*

Tatjanalle nainen on muutakin kuin kiireinen työssä käyvä ja ruokaa tekevä nainen. Naisen tehtävänä on huolehtia myös itsestään. Nainen on arvostettu juuri siksi. Miehellä ja naisella on kummallakin erilliset tehtävät, roolit ja intressit. ”Jokaisella pitää olla oma maailma” ja ”omaa aikaa”. Nainen ottaa, saa ja antaa tilaa tässä rinnakkaisessa sukupuolijärjestyksessä. Tällainen naisen rooli on arvostettu. Hän asettuu miehen katseen alle patriarkaalisesta kulttuurisesta kehyksestä mukaisesti tuomalla siihen mukaan vahvasti itsenäisen ja tasa-arvoisen naisen. Tatjana on tyytyväinen asemaansa naisena. Hän tekee selkeän eron ”arabialaisen naisen” asemaan, jossa ”nainen ei oo mitään”.

No, tästähän voi sit taas mainita ensiksi tän tasa-arvon, kun on täällä Suomessa. Mutta välillä tuntuu, että kun täällä yhteiskunnassa, että kyllä mä sen myönnän, että on hyvä, kun on sama palkka ja kaikki sama kun miehelläkin, mutta samalla sitten on niin, että ottaako se suomalainen nainen sitten itselleen liikaa vastuuta, et hän itse niinku jää sinne kuorman alle.. Se tasa-arvo on just siinä, et lainsäädäntö on niinku kaikille, että kaikilla on sama palkka, et sellasia mä pidän, mutta kuitenkin mies jää mieheksi ja nainen jää naiseksi. Siinä on kuitenkin fyysiset ominaisuuksia, mitä on kuitenkin naisella eri kuin miehellä, et eihän nainen koskaan muutu mieheksi eikä mies naiseksi. Ei me kuitenkaan pystytä niitä miehiä pistämään synnyttämään, et olis ihan tasa-arvo sitten. *Mare*

Mare pohtii tasa-arvoa Suomessa. Hän arvostaa sitä, että lainsäädännöllä on turvattu kaikille sama palkka. Samalla hän kohdistaa kriittisen katseensa suomalaisten naisten arkeen ja perheeseen. Heidän pyrkimyksensä ylittää sukupuoliroolit vaikuttavat hänestä jopa huvittavilta ja mahdottomilta: ”Et hän itse jää sinne kuorman alle.” Nainen ottaa liikaa vastuuta ja on siirtynyt liikaa miehen paikalle itsensä ja ominaislaatuensa unohtaen. Ympäröivän yhteiskunnan individualistinen kehys tarjoaa senkaltaista tasa-arvoa naiselle, joka on hänelle vieras ja josta hän haluaa erottautua. Hän katsoo sukupuolijärjestyksiä patriarkaalisesta kehyksestä käsin. Siinä naisella on arvostettu ja kunnioitettu paikka, josta kannattaa pitää kiinni.

Miehen tulee jäädä mieheksi ja naisen naiseksi. Sukupuolia ja sukupuolten välistä tehtävänjakoa ei voi eikä tule muuttaa. Se on todellista tasa-arvoa.

Nämä tutkimukseen osallistuneet naiset arvostavat lainsäädännön takaamia oikeuksia. He katsovat vähän etäämmältä suomalaisen yhteiskunnan tarjoamaa tasa-arvoa ja sen toteutumista naisen elämässä. Heidän silmissään suomalainen nainen ei välttämättä voi hyvin. Hän on unohtanut itsensä eikä huolehdi itsestään. Hän on liian itsenäinen eikä anna tilaa miehelle. Häntä on vaikea arvostaa.

Tutkimani naiset vertaavat oman ja suomalaisen kulttuurin sukupuolimalleja toisiinsa. Suomalaisen yhteiskunnan tarjoama tasa-arvo, itsenäisyys ja vapaus näyttäytyvät jotenkin vieraana eikä välttämättä haluttavana sukupuolen kokemisen paikkana. He määrittelevät naisen asemaa ja naiseuttaan toisin omista kulttuurisista lähtökohdistaan ja merkityksistään käsin. Heille sukupuoli tarkoittaa selkeää miesten ja naisten välistä eroa ja sen mukaisia rooleja ja tehtäviä. He määrittelevät tämän järjestyksen positiiviseksi riippuvuudeksi ja itsenäiseksi naiseuden paikaksi. Heidän naiseuden kokemustaan ja identiteettiään naisena vahvistaa toimiminen tämän ihanteen mukaisesti. He saavat siitä arvostusta ja ovat tyytyväisiä.

Patriarkaalinen sukupuolijärjestys antaa selkeät rajat, joiden sisällä sukupuolen tuottaminen naisena mahdollistuu vahvana naiseuden toteuttamisen paikkana. Se tarjoaa myös turvaa toimia hyväksytysti oman kulttuurin sisällä ja suojan suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin tarjoamaa toisenlaisena näyttäytyvää tasa-arvoa vastaan.

10.2 Rajankäyntiä näkyvän ja näkymättömän sukupuolen välillä

Ja vielä voi lisätä tähän, koska ulkonäkö myös kiinnostaa minua. Se on tärkeää, että joku muu huomaa, että miten nyt minä ulkonäöltä näytän. Se tarkoittaa, että miehet voivat katkoa minuun. Se ei tarkoita minulle, että haluan tutustua. Se tärkeä, että joku voi huomata, en takia. Se antaa voimaa. Mun mielestä ulkonäkö vaikuttaa myös itselle, omatunto esimerkiksi, miten sinä tunnet itseä. Jos mä olen varma, jos olen kunnossa, mulla on hyvä, olen hyvä ja turvallinen ja voin olla rauhassa, koska mä olen ihan tyytyväinen itsestä esimerkiksi. *Julia*

Julia liittää naiseuden kokemuksensa vahvasti ulkonäköön. Ulkonäkö muodostaa mittapuun, jota vasten muut ja hän itse arvioivat naista. Naiseus on riippuvuutta muiden katseista ja omasta katseesta. Nämä toiset ovat vastakkaista sukupuolta, ja heidän katseensa riittää Julialle. Hän ei tarkoita eikä tarvitse muuta. Miehet katsovat ja huomaavat hänet. Se viestittää hänelle, että hän on kunnossa, ja että hän on pitänyt itsestään huolta ja että hän on arvostettu naisena. Miehet ovat peili, josta voi nähdä itsensä ja arvioida naiseuttaan myönteisesti. Hän saa voimaa tästä.

Hänellä on hyvä ja turvallinen olo. Hän voi olla rauhassa. Ulkonäkö on osa sitä ketjua, jossa itsestä ja perheestä huolehtiminen muodostavat kokemuksen hyvästä ja itsenäisestä naisesta. Julia on vastuussa itsestään ja hyvinvoinnistaan. Miehen katse säätelee, ylläpitää ja vahvistaa identiteetin rakentumisen mahdollisuuksia naisena. Julia luottaa tähän patriarkaaliseen näkyvään naiseuden paikkaansa; hän hyväksyy sen ja käyttää sitä hyväkseen. Tätä naisen paikkaansa hän katsoo ja arvioi tyytyväisenä, mikä ulottuu kaikille elämänalueille positiivisena voimavarana.

Mä voin sanoa, et nyt en tiedä. Minä ehkä tottunut pois. Minä en ole tällä hetkellä enää niin värikäs. Mulla oli punaiset huulet ja isot silmät ja sellainen voisi sanoa seksikäs vaatteet. Minä en niin kun uskalla, koska kun täällä ei kukaan meikkaa niin värikkäästi. Minä en voi olla kuin klovi täällä. Täällä on farmarit, lenkkarit. Ei kukaan huomaa, missä vaatteissa oot. Sitten kyllä sellanen tunne, että ei tarvitse. Mä voin samassa paidassa olla viikon tai pari päivää. Niin kuin meille, et sä oot maahanmuuttaja, mut mä en pidä itseäni maahanmuuttajana, koska minä aikasemmin, minä olin kotimaasani enemmän nainen kuin koulutettu ammattilainen kuin koulukaveri. Täällä minä enemmän opiskelija kuin nainen. Iso ero. Täällä mulla ei ole sukupuolta. Minä olen opiskelija. Nainen on toisessa. Ja siihen on erittäin vaikea sopeutua, et se on sellanen niin kuin kiristämisprosessi, jotenkin tyhjä olo. *Viktoria*

Viktoria tuntee epävarmuutta naisena olemisesta Suomessa. Hän vertaa kokemukseen entisen ja nykyisen asuinmaan välillä. Hän tunsi entisessä asuinmaassaan olevansa arvostettu ja hyväksytty nainen kiinnittäessään huomiota ulkonäköönsä. Nyt hän suree menetettyä asemaa naisena, kun ”kukaan ei huomaa”. Suomessa miehet eivät katso siten kuin hän on tottunut. Seksikkyys ja värikyys kääntyvät negatiivisiksi merkeiksi (”kuin klovi täällä”) ja oletuksiksi, että hän on prostituoitu. Hänelle annettu paikka, josta hänen tulisi nähdä itsensä, on maahanmuuttaja ja opiskelija, ei nainen: ”Nainen on toisessa.” Ero tuntuu isolta: ”Täällä minulla ei ole sukupuolta.” On kuin peilistä katsoisi vieras riisuttu nainen, jota hänen on vaikea tunnistaa ja hyväksyä. Hän on joutunut muokkaamaan sukupuoltaan sellaiseksi, mitä hän ei haluaisi olla: ”Täällä on lenkkarit ja farmarit.” Oma naiseus on sovitettava ympäröivän yhteiskunnan tarjoamaan sukupuolimalliin. Entinen on pitänyt unohtaa, eikä tilalle ole rakentunut uutta tai toisenlaista positiivista kokemusta naiseudesta: ”Nyt en tiedä”, ”minä ehkä tottunut pois”, ”olo on tyhjä”. Hän on kokenut sukupuoleen kohdistuvat odotukset ja muutospaineet ristiriitaisina ja vaikeina. Törmäys individualistiseen, sukupuolettomana näyttäytyvään kulttuuriin ei ole sujunut kivutta. Viktoria haluaisi säilyttää arvokkuutensa naisena, mutta se on vaikeaa ”kuin kiristämisprosessi”.

Venäjällä naiseus on tärkeää. Täytyy olla hyvät vaatteet, meikkaus, meikki. Sitten vaimo kurissa. Se on tärkeä kaikille. Täytyy olla naiselliset vaatteet. Mä en pysty enää laittamaan hame tai mä en tunne silloin mukavalta itsestä, mutta vielä on jotakin meikkiä ja sellaista. Mä olen kesken nyt. *Anna*

Annan kotimaassa naiseus on tärkeää, ja se tarkoittaa panostusta ulkonäköön, hyviin vaatteisiin ja meikkaamiseen. Tämä tarkoittaa myös sitä, että vaimo on ”kurissa”, mikä ”on tärkeää kaikille”. Hän katsoo nyt aikaisemmin omaksumaansa sukupuolikäsitystään kauempaa ja kyseenalaistaen. Hän on työstämässä sukupuolikäsitystään toisenlaiseksi. Hän pyrkii irrottautumaan entisestä sukupuolimallista: ”En pysty enää.” Olotila on vieras. Hän tuntee olevansa ”kesken nyt”. Hän on hämillään ja utelias hänessä tapahtuvan muutoksen edessä. Hän katsoo itseään eri suunnilta ja miettii, minkälaisia näkyviä ja näkymättömiä sukupuolen rajoja hän voi ylittää ja minkälaisen sukupuolikäsityksen hän hyväksyy. Hän luo etäisyyttä entiseen patriarkaaliseen sukupuolijärjestykseen ja yrittää rakentaa itselleen hyväksyttävämpää naiseuden mallia.

Nämä tutkimukseen osallistuneet naiset ovat tulleet tietoisiksi entisen ja nykyisen asuinmaan sukupuolimalleista ja niihin sisältyvistä odotuksista. Sukupuolen esittämisen tavat ovat nyt uudelleentarkastelun kohteina. Heidän naiseutensa on rakentunut ja rakentuu edelleen vahvasti biologisten ja näkyvien sosiaalisen sukupuolen tuottamisen tapojen varaan. Heidän naiseutensa perustana on yhteiskunnissa vallitseva käsitys naisen paikasta miehen katseen ja kontrollin alla. Nykyisen yhteiskunnan sukupuolijärjestys on toisenlainen. He kokevat tämän muutospaineen näkyvästä näkymättömään sukupuoleen hämmäntävänä ja vieraana. Prosessi tuntuu vaikealta ja jopa identiteettiä haavoittavalta. Nämä naiset naamoivat naiseutensa joko osittain tai kokonaan neutraalimmaksi ja siten hyväksyttävämmäksi, ainakin toisten silmissä. He luovat strategioita, joiden avulla on mahdollista ylläpitää rajoja suhteessa omaan sukupuoleen ja seksuaalisuuteen ja naiseuden kokemiseen hyväksyttävällä ja arvostettavalla tavalla. He haluavat toteuttaa elämässään sellaista naiseutta, johon he voisivat olla tyytyväisiä.

10.3 Sukupuolineutraali naiseus mahdollisuutena

Siellä on naisena niin vaikea. Että täällä naiset niin itsenäiset, on niin itsenäiset. Koska mä vertaan sitä kotimaahani, et siellä nainen on niin riippuvainen miehestä. Ja samalla tavalla on käyny mullekin, että mä oon ollu niin riippuvainen, että se on tavallaan tosiaankin oppimista tulla sellaseks itsenäiseksi naiseksi. Ehkä mä olen täällä Suomessa oppinut arvostamaan itseäni ehkä enemmän ja sellasta tasapainoa, koska perhe rauhallista elä-

mää, missä sulla on tuki ja turva ja kaikki on hyvin, et se on tosi tärkeää. Nyt mä osaan sitä arvostaa. *Sveta*

Sveta on kokenut naisen aseman kotimaassaan vaikeana. Se on ollut riippuvaisuutta miehestä, ja myös hänen elämässään se on ollut totta. Hän näkee naiset Suomessa itsenäisinä. Hänelle tämä toisenlainen itsenäisyys ja itsenäiseksi naiseksi kasvaminen on ollut oppimisprosessi. Hänen elämässään entinen riippuvaisuus miehestä on tuonut turvaa, mutta nyt turvallisuus perustuu itsensä arvostamiseen ja elämän tasapainoisuuteen. Aikaisempi patriarkaalisen kehyksen mukainen sukupuolikäsite on muuttunut toisenlaiseksi, ja Sveta pitää muutosta positiivisena. Entinen negatiivinen riippuvuus miehestä on muuttunut itsenäisyydeksi ja itsensä arvostamiseksi. Suomalaisen yhteiskunnan individualistisen kehyksen tarjoama itsenäisen naisen malli ja sen sisäistäminen ovat olleet hänelle merkittävä oppimiskokemus ja koko nykyiseen elämään vaikuttava merkittävä asia.

Mun mielestä muutto Suomeen vaikutti tosi paljon minuun ja minä itse muuttunut toisenlaiseksi. Mun mielestä mä nykyaikana olen enemmän sellainen, minkälainen mä olen itse, koska kotimaassani mun piti aina pelata joitakin roolia ja se oli vaikeeta, koska me ei saatu olla oma itse. Se tuntui aina vaikealta. Nyt ei ole mitään rooliodotuksia. Silloin oli tosi paljon, aina suorituspainetta oli liian paljon. Mutta täällä se on paljon vapaampaa, ei mitään odotuksia ihmisiltä, että ihminen voi olla ulkoapäin ihan minkälainen vain. Kun kotimaassa on sellainen kulttuuri, että ihmistä arvostetaan ensimmäiseksi ulkoapäin. Miehillä on semmonen käsitys naisista, että nainen pitäisi aina olla kaunis aina semmonen. Se on semmonen kulttuuri, että naiset ovat sama kuin miesten huomion objekti koko ajan ja se on ihan ok. Ja se ihan ok, jos miehet aina katsovat ulkonäöltä naista ihan suoraan ja voivat joskus sanoa, voi kun kaunis nainen tuli. Mun mielestä se oli tosi nöyryyttävää. Mun mielestä mun elämä on todella helpottunut ja kääntynyt oikeaan suuntaan täällä Suomessa ja siitä mä oon todella iloinen. *Lena*

Lenaan muutto Suomeen on vaikuttanut ”tosi paljon”. Hänen kotimaassaan naisiin kohdistuvat rooliodotukset olivat hänelle roolin esittämistä. Miesten katseen kohteena oleminen tuntui vaativalta ja nöyryyttävältä. Hän tarkastelee sukupuolirooleja nyt etäämmältä (”se oli semmonen kulttuuri”). Nykyinen yhteiskunta tarjoaa mahdollisuuden toisenlaiseen naiseuteen. Nyt ei ole samanlaisia rooliodotuksia, kun nainen ”voi olla ulkoapäin ihan minkälainen vain”. Lena tuntee olevansa nyt oma itsensä. Hän on ”itse muuttunut toisenlaiseksi”. Entisen ulkonäköä painottavan naisihanteen alta on kuoriutunut nainen, jollainen hän haluaakin olla. Hän on voinut tulla näkyväksi haluamallaan tavalla ja on tyytyväinen tähän muutok-

seen. Hän on löytänyt sukupuoli-identiteetin ilmaisemisen tavan, jossa on tilaa olla sellainen kuin hän on.

Nämä tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset ovat tehneet eron entiseen sukupuolen toteuttamisen käytäntöihin, missä heille annettu paikka on ollut heidän oikeuksiaan rajoittava ja ahdas. He ovat ottaneet etäisyyttä omaksumaansa stereotyyppiseen sukupuolijärjestykseen, joka nyt näyttäytyy vieraana, naista kontrolloivana ja sitovana valtana, miehen katseen alla objektina olemisena. He ovat helpottuneita tästä toisenlaisen identiteetin ja sukupuolen rakentamisen mahdollisuudesta Suomessa.

Nämä naiset kokevat, että heillä on enemmän liikkumatilaa ihmisinä ja naisina. Heille se on merkinnyt oppimisprosessia, jossa he ovat voineet kokea kasvaneensa ihmisinä vastuuseen itsestään, ja mahdollisuuksia toteuttaa itseään. Heitä ympäröivä individualistisen kehysten tarjoama ”näkymätön”, ”neutraali” sukupuolimalli kannustaa etsimään ja luomaan omia identiteetin ja sukupuolen rajoja. He ovat ottaneet käyttöönsä nykyisen yhteiskunnan tasa-arvo- ja sukupuolikäsitykset. He ovat tyytyväisiä valintaansa ja koko elämäänsä.

10.4 Sukupuoli kokemuksena ja liikkuvana kategoriana

Sukupuolen kerronnassa aiemmin omaksuttua ja suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevia sukupuolikäsityksiä ja -malleja peilataan toisiinsa. Omaa naiseutta paikannetaan patriarkaalisen ja individualistisen kehysten välisenä prosessina. Sukupuolen kerronnassa kunkin osallistujan suhdetta näihin kehysiin kuvataan kuviossa 3.

patriarkaalinen kehys		individualistinen kehys		
<i>kiinnipitämistä keskusteluja neuvotteluja</i>		<i>kasvukipuja, irtiottoja</i>		
Tatjana	Julia	Zahra	Maria	Lena
Sofia	June	Anna	Viktoria	Nina
Mare		Sveta		

Kuvio 3. Tutkimukseen osallistuneiden naisten sukupuolen kerronnassa tuottama suhde patriarkaliseen ja individualistiseen kehukseen

Sofia, Mare, Tatjana ja Julia tarkastelevat sukupuolikäsityksiään patriarkaalista taustaansa ja nykyistä individualistista kehystä vasten. He haluavat säilyttää arvostamansa patriarkaalisen naiskäsityksen. He vahvistavat sukupuolen kokemukseen toimimalla heille tutun sukupuolimallin mukaisesti. Patriarkaalinen naiseus rakentuu positiivisena voimavarana. He kokevat olevansa itsenäisiä, tasavertaisia

ja tyytyväisiä naisia. Individualistisen kehyksen tarjoama vapaus ja itsenäisyys näyttäytyvät ei-tavoiteltavana ja ei-haluttavana sukupuolimallina. He muokkaavat jonkin verran ulkonäköään ympäröivän yhteiskunnan katseen alla sekä itseään, yhteisöään että ympäröivää yhteiskuntaa toisiinsa suhteuttaen.

June haluaisi elää patriarkaalisen sukupuolikäsityksensä mukaisesti, mutta parisuhde ja ympäröivä yhteiskunta toimivat tätä pyrkimystä vastaan, mikä aiheuttaa ristiriitoja ja yksinäisyyttä. Zahra ja Anna seisovat molempien kehysten tarjoamien naisihanteiden keskellä hämmentyneinä. He punnitsevat mahdollisuuksiaan tehdä valintoja mutta eivät vielä tunnista, mihin suuntaan haluaisivat liikkua ja minkälaisen sukupuolimallin mukaisesti toimia. He rakentavat sellaista sukupuolen kokemisen paikkaa, jossa yhdistyisi jotakin entisestä ja samalla jotakin ympäröivän yhteiskunnan sukupuolimallista. Patriarkaalinen kehys on taustalla, mutta siihen otetaan etäisyyttä ja vahvistetaan yksilöllisen valinnan merkitystä sukupuolen kokemisen ja rakentamisen tavoissa. He ovat muutosprosessin keskellä ja kurottautuvat itsenäisen ja itseään toteuttavan, individualistisen kehyksen tarjoaman naisihanteen suuntaan. Viktoria tuntee olevansa sukupuoleton. Sukupuolen kokemisen, hyväksymisen ja rakentamisen prosessi on kesken.

Lenalle ja Ninalle suomalaisen yhteiskunnan tarjoama naisihanne on ollut itseltään selvä valinta. Maria, Zahra ja Mare kuvaavat kasvua kiltistä työstä itsenäiseksi naiseksi myönteisesti. Maria ja Sveta ovat rakentaneet naiseuttaan individualistisen kulttuurisen sukupuolen kehyksen avulla. Se on mahdollistanut heille itsenäisen ja tasa-arvoisen naisen mallin paikkana, jossa he ovat tyytyväisiä sukupuolen kokemisen tapaansa. Kasvuprosessin tuloksena he tuntevat olevansa itsenäisiä naisia.

Sukupuolen toteuttamisen ehdot ovat maahanmuuton myötä muuttuneet. Sukupuolijärjestystä ja sen esittämisen tapoja muokataan itselle ja toisille sopiviksi ja hyväksyttäviksi kulttuuristen kehysten sukupuolikäsityksiä ja -malleja hyödyntäen. Nämä naiset sopeutuvat sen mukaan kuin on tarpeen tai luovat toisenlaisen sukupuolen toteuttamisen tavan omana valintanaan. He työستävät ja määrittelevät muiden ylläpitämiä ja tarjoamia käsityksiä sukupuolesta ja muokkaavat näkyvän ja näkymättömän sukupuolen rajaa ja mahdollisuuksia uusiksi. Liikkumatila tuntuu yhtä aikaa hyvältä, rajattomalta, altaalta, vaikealta ja ristiriitaiselta. Nämä naiset joutuvat tahtomattaan purkamaan jännitteitä myös seksuaalisuuden alueella.

Tutkimukseeni osallistujat pyrkivät säilyttämään ja ylläpitämään yhteyden omaan kokemukseensa naiseudestaan ja toteuttamaan naisen roolia nykyisessä yhteiskunnassa hyväksytyllä tavalla. He rakentavat sukupuoli-identiteettiään aktiivisen, itsenäisen ja tasavertaisen sukupuolikäsityksen avulla joko patriarkaalisen tai individualistisen kehyksen mukaisesti. He etsivät tapoja kokea sellaista sukupuoli-identiteettiä, jossa he voivat tuntea kykenevänsä toteuttamaan naiseuttaan yhtä aikaa pysyvänä, liikkuvana ja muuttuvana sukupuolen kokemisen paikkana.

Sukupuolen kerronnassa identiteettiä rakennetaan patriarkaalisen ja individualistisen kulttuurisen kehyksen avulla eri tavoin. Tulkitsen tätä neuvottelua

sukupuolen kokemuksesta ja naiseuden rakentamisesta oppimisprosessina kolmekohtaisen tyypittelyn avulla.

”Kiinnipitäjät” kerronnassa omaa naiseutta tarkastellaan ja toteutetaan patriarkalaisen kehyksen sukupuolikäsityksen mukaisesti. Patriarkalaisen ja individualistisen kehyksen tarjoamia sukupuoleen kohdistuvia odotuksia ja mahdollisuuksia sovitetaan toisiinsa samalla patriarkalaisessa kehyksessä pysyen (*=vertaaminen oppimisprosessina*). Kerronnassa ollaan tietoisia patriarkalaiseen sukupuoli- ja naiskäsitukseen kohdistuvasta kritiikistä ja nostetaan keskiöön naiseutta relationaalisena, itsenäisenä ja tyytyväisenä naiseuden kokemisen paikkana. Kerronnassa uskalletaan myös arvioida kriittisesti suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvoa näennäisenä ja jopa naista väheksyvänä kulttuurina (*=vertaaminen oppimisprosessina*). ”Kiinnipitäjät” kerronnassa sukupuolikäsitysten ja naiseuteen kohdistuvien odotusten erot patriarkalaisen ja individualistisen kehyksen välillä on tunnistettu, mikä herättää jonkin verran ristiriitaisia tunteita (*=eronteko oppimisprosessina*). Ratkaisuna on elää patriarkalaisen kehyksen sukupuolikäsitysten ja -mallien mukaisesti (*=valinta oppimisprosessina*). Yhteisö tai perhe on tukemassa kiinnittymisprosessia ”takaisin” patriarkalaiseen kehykseen.

”Hämmentyneet” kerronnassa ei tiedetä, miten toimia erilaisten sukupuolimallien välillä. Ympäröivän yhteiskunnan sukupuolikäsitykseen mukaudutaan näennäisesti esimerkiksi suhteessa ulkonäköön, mutta yhteys omaan, jopa menetettyyn, jopa rikkoutuneeseen naiseuteen on keskeneräinen ja muutoksessa. Ympäritä haetaan uusia toimintamalleja, mutta kokemusten kanssa ollaan välitilassa, rajalla (*=tiedostaminen ja vertaaminen oppimisprosessina*). Suhde nykyisen yhteiskunnan tarjoamaan toisenlaiseen naiskuvaan on ristiriitainen, kriittinen ja vaikeasti patriarkalaiseen sukupuolikäsitykseen sovitettavissa. Ero on tunnistettu, mutta on epäselvää, miten pitäisi toimia (*=eronteko oppimisprosessina*). Rajoja ja valinnanmahdollisuuksia haetaan molemmilta suunnilta. Hämmennys, epävarmuus, tyytymättömyys ja yksinäisyys luonnehtivat kerronnasta välittyviä tunnekokemuksia.

”Uuden rakentajat” kerronnassa on irrottauduttu patriarkalaisesta kehyksestä ja lähdetty toteuttamaan sukupuolta neutraalina naiseutta ja naisen roolia joko nopeasti itsestään selvänä *valintana* (*=oppimisprosessi*) tai hitaana kasvuna entisestä riippuvaisesta työstä itsenäiseksi naiseksi. Oma naisen rooli on löytynyt ja vahvistunut individualistisen kulttuurisen kehyksen sukupuolimallien avulla.

Sukupuoleen liittyvä kerronta on oman naiseuden kokemuksen kerrontaa, jota sijoitetaan ympäröivän yhteiskunnan ylläpitämään sukupuolen esittämiseen. Omaa sukupuoli-identiteettiä paikannetaan kulttuuristen kehysten välisenä vuoropuheluna ja oppimisprosessina, jossa sukupuoli on jatkuvasti muotoutuva liikkuva kategoria.

Patriarkalaisen kulttuurisen kehyksen sukupuoliroolit ovat näille naisille näkyviä ja tuttuja sukupuolen ja naiseuden esittämisen tapoja ja kokemisen paikkoja. Suomalaisen yhteiskunnan sukupuolimallit ovat vieraita. Esimerkiksi havainnot

Suomessa toteutuvasta tasa-arvosta ja vapaudesta tuntuvat näennäisiltä ja ristiriitaisilta. Suomessa vallitseva sukupuolijärjestys peittyy näkymättömäksi ja ohitettavaksi neutraaliksi kategoriaksi. Tutkimukseeni osallistujat liikkuvat yhtä aikaa näkyvien ja näkymättömien sukupuolimallien ja naiseuden rajojen sisällä ja välillä ”vanhoja” ja ”uusia” rajoja tunnustellen, venyttäen ja sopiviksi muokaten. Tämä on rajankäyntiä, dialogia ja liikettä näkyvän ja näkymättömän sukupuolikategorian avulla. Eroja kohdataan ja myös työestetään aktiivisesti individuaalisuuden ja patriarkaalisuuden rajoista neuvotellen. (Jamarani 2012; Kadiyoti 1991.) Identiteettejä ja sukupuolen kokemusta rakennetaan kulttuuristen kehysten välisenä dialogina ja neuvotteluna. (Bhabha 2003; Bhatia & Ram 2001a; Yang 2015.)

Kokemukset sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä rakentuvat oman elämän ja ympäröivän yhteiskunnan tarjoamien mahdollisuuksien avulla. Henkilökohtaista kokemusta sovitetaan ympäröivän yhteiskunnan (stereotyyppiin) sukupuolirooleihin ja -malleihin. Nämä naiset tuottavat myös vastapuhetta heille tarjottuun oletettuun (stereotyyppiseen) käsitykseen patriarkalisesta naisen asemasta. Heidän naiskäsityksensä perustana on arvostus, kunnioitus ja tasavertaisuus. He tekevät eron naisia alistaviin käytäntöihin.

Sukupuoli määrittyy tunnistettavana ja kerrottuna kokemuksena ja merkityksenä elämässä. Joustava ja liikkeessä oleva kokemus omasta sukupuolesta ja sukupuoleen liitetystä naiseuden merkityksistä on myös voimavara ja mahdollisuus voida hyvin (Ojo 2009; Sadeghi 2008). Sukupuoli on yhtä aikaa pysyvä ja liikkuva, sosiaalisissa käytännöissä rakentuva ruumiillinen ja esitettävä konstruktio tai merkki, jota luetaan kulloisenkin tilanteen mahdollistamilla ehdoilla vuorovaikutteisena prosessina. Sukupuoli rakentuu muuttuvana konstruktiona (Lorber 2008; West & Zimmerman 1991). Nämä tutkimukseen osallistujat oppivat toisenlaisen käsityksen sukupuolesta ja sen merkityksestä yhteiskunnassa ja työelämässä (Silberstang 2011). Sukupuolen kysymykset liittyvät siten myös yhteiskunnan harjoittamaan monikulttuurisuuteen (Gressgård & Jacobsen 2003).

11 IDENTITEETTIENTEN HÄMÄRTYVIÄ JA VAHVISTUVIA RAJOJA

Tutkimustehtävänäni on ollut tarkastella koulutuksen kontekstissa rakentuvia identiteettejä ja oppimisprosesseja. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä oli, minkälaisia identiteettejä maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat rakentavat kerronnassaan. Identiteettien kerronnan eri puolia on kuvattu ja tulkittu maahanmuuttajuuden identiteetteinä, oppivana identiteettinä ja naiseuden sukupuolena ja lopuksi identiteettien rakentumisen paikkoina.

Maahanmuuttajuuden identiteetiksi olen nimittänyt ja koonnut tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksia maahanmuutosta ja sen jälkeisestä elämästä Suomessa. Oppivan identiteetin käsitteen olen ottanut käyttöön tarkoittamaan koulutuksen kontekstissa kerronnassa tuotetun elämänpolun kohdan tarkastelua oppimisena ja oppimisprosessina. Naiseuden sukupuolen kerrontaa on jäsennetty sukupuolen kokemuksina ja sukupuoli-identiteetteinä, ja myös käsityksinä naiseuden rajoista ja mahdollisuuksista Suomessa.

Identiteettien rakentumisen paikat kuvataan naisten kerronnassa ikään kuin liikkeenä rajapinnoilla, joilla tarkoitetaan yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja henkilökohtaisia todellisia, koettuja ja oletettuja omaan elämään vaikuttavia kehyksiä. Kehykset mahdollistavat oman identiteettipaikan määrittelyä eri elämänalueilla.

11.1 Maahanmuuttajuuden identiteetit

Maahanmuutto ja sen jälkeisen elämänkulun vaiheet tuottavat erilaisia identiteettivalintoja, muovaavat identiteettien muutosprosesseja ja luovat merkityksiä uudelleen (Spitzer 2007; Sugimura 2007). Muuttuneessa elämäntilanteessa suhdetta aikaisempaan ja nykyiseen yhteiskuntaan, kulttuuriin ja omaan elämään luodaan eri tavoin. Tätä suhdetta olen tarkastellut identiteettien rakentumisen rajana ja paikkana maahanmuuton, opiskelun ja sukupuolen teemojen avulla.

Olen tulkinnut patriarkaalista ja individualistista kehystä ulottuvuuksina, joita vasten ja joiden avulla identiteettejä on määritelty ja paikannettu. Itsenäisyys ja yhteisöllisyys ovat itsen rakentamisen kaksi ääripäätä, joiden välille sukupuoli, uskonto ja etnisyys asettuvat eriasteisesti (Côté & Levine 2002, 84–87; Markus & Kitayama 1991). Patriarkaalinen määrittely yhteisöllisenä, hierarkkisenä ja autoritaarisena kulttuurisena kehyksenä. Individualistinen kulttuurinen kehys näyttäytyy yksilökeskeisenä ja itsenäisiä valintoja korostavana. Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset selittävät, oikeuttavat, sovittavat ja kokoavat

identiteettejään näiden kehysten avulla eri tavoin. He pyrkivät kiinnittymään kehyksiin, ja samalla he muokkaavat ja tulkitsevat niitä uudelleen. Omaksutut ja oletetut identiteettikäsitykset voivat olla kaukana toisistaan ja vaikeasti yhteensoitettavissa nykyisessä individualistisia arvoja tarjoavassa yhteiskunnassa.

Oma itsestään selvänä otettu patriarkaalinen kulttuurinen kehys ja sen tarjoamat identiteetit joutuvat nyt toisenlaisen tarkastelun kohteiksi. Maahanmuutto käynnistää identiteettien uudelleenmäärittelyprosesseja, joiden tuloksena irrottaudutaan ainakin jossain määrin aikaisemmasta tai määritellään suhde toisiin. Nykyinen toisenlainen ympäristö ja sen tarjoamat identiteetit tekevät mahdolliseksi tiedostaa, vertailla ja luoda erilaisia identiteettejä.

Uhkakuvana on väheksyvä, ristiriitainen ja vieraantunut tai päinvastoin liian takertuva suhde omiin kulttuurisiin ja etnisiin lähtökohtiin ja niissä rakentuneisiin identiteettikokemuksiin. Kulttuuriset, etniset tai maahanmuuttajan identiteetit, joihin näitä naisia sijoitetaan, ovat vieraita ja usein negatiivisesti määriteltyjä identiteettipaikkoja. Epävarmuus, pettymykset sekä tunteet ulkopuolisuudesta ja yksinäisyydestä voivat leimata käsityksiä omasta paikasta nykyisessä yhteiskunnassa. Rasiset kokemukset hajottavat entisestään identiteettiä. Jatkuva ristiriitaisten identiteettien pelaaminen ovat psyykkisesti raskasta, ja se estää kotoutumisen.

Maahanmuuton jälkeiseen elämään ja identiteettien muovautumiseen vaikuttavat myös omat odotukset tulevaisuudesta ja osallisuuden mahdollisuuksista Suomessa. Matka osallisuuteen merkitsee omien identiteettipaikkojen tunnistamista ja tiedostamista erilaisissa konteksteissa. Identiteetit rakentuvat myönteisinä, jatkuvana reflektointina ja uuden oppimisen prosessina. Halu yrittää, edetä, selviytyä, onnistua ja suuntautua eteenpäin luovat tilaa myös joustaville identiteeteille.

Identiteetit eivät ole selvärajaisia helposti määriteltäviä kokonaisuuksia. Kulttuuristen kehysten avulla ja välille rakentuu moninaisia identiteettien merkityksiä. Siirtymiä rajapinnoilla ja toisenlaisia tapoja ilmaista, tuottaa ja määritellä omia identiteettien paikkoja tulee avata joustaviksi. Maahanmuutto- ja kotoutumisprosessin ja elämänkulun eri vaiheissa rajat erilaisten identiteettipaikkojen välillä liikkuvat, hämärtyvät ja vahvistuvat monenlaisina kokemuksina. Onnistunut kotoutuminen mahdollistaa sellaisten identiteettien tuottamisen ja ilmaisemisen, joiden avulla voi ylläpitää tasapainoa ja luottamusta entisten ja nykyisten identiteettimäärittelyiden välillä elämän eri alueilla.

Maahanmuuton syyt vaihtelevat. Maahanmuuton jälkeen uuden elämän rakentaminen käynnistyy eri tavoin. Uuteen maahan asettumiseen vaikuttavat lisäksi ympäristön suhtautuminen ja oma suhtautuminen. Muuttuneessa elämäntilanteessa suhde entiseen rakentuu ja peilautuu uudeksi. Monet yhteiskunnalliset, taloudelliset, sosiaaliset ja henkilökohtaiset tekijät vaikuttavat siihen, minkälaiset identiteettimäärittelyt ovat mahdollisia ja miten eri tekijät tukevat hyvinvointia ja suhdetta yhteiskuntaan, toisiin ja itseän. (Kagitcibasi 1996a; 2003; 2005.) Nämä kaikki yhdessä vaikuttavat siihen, miten yksilö haluaa kiinnittyä nykyiseen ympä-

röivään yhteiskuntaan ja miten hän tuntee voivansa hyvin. Kokemukset elämänlaadusta voivat olla erilaisia (Rask, Luoma, Solovieva & Koskinen 2012).

Maahanmuuttoon ja sen jälkeiseen elämään nykyisessä yhteiskunnassa liittyy monenlaisia prosesseja. Entisestä irrottautumisen ja nykyiseen kiinnittymisen prosessit ovat olleet erilaisia yksilöiden välillä ja yksilön kokemina eri elämänalueilla. Alfredin (2005) sanoin kyse on maantieteellisen matkan lisäksi myös älyllisistä matkoista. Liikutaan fyysisellä, sosiaalisella ja psyykkisellä vyöhykkeellä monin tavoin ja eri suuntiin (Bhatia 2002). Tätä liikettä olen käsitellyt identiteettien rakentumisina. Bhatian (2002) mukaan diasporassa eläminen on jatkuvaa dialogista neuvottelua ja liikettä erilaisten minäpositioiden välillä, jossa samanaikaisesti voi tuntea olevansa assimiloitunut, eriytynyt ja marginalisoitunut.

Identiteettien näkökulmasta on tärkeää löytää sellaisia luonnehdintoja identiteetin eri puolista, identiteeteistä, joihin voi samastua ja kiinnittyä osana uudelleenmuotoutuvaa elämäkokonaisuutta. Yhden pakotetun tai annetun identiteetin sijaan tulisi olla mahdollisuuksia rakentaa moninaisempia identiteettejä. (Miettinen 2004; 2006.) Maahanmuuttajuus ei voi olla pysyvä kulttuurinen marginaali, toiseutta tuottava kategoria tai figuuri, jota vasten oma paikka suomalaisessa yhteiskunnassa on jatkuvan määrittelyn kohde ja joka peittää muut yksilölliset erot ja mahdollisuudet alleen. Suomeen muualta muuttanut ihminen tulee nähdä ennen kaikkea yksilönä. (Antikainen 2010; Huttunen 2004.)

11.2 Oppiva identiteetti

Suomessa työllistymisen edellytyksenä on koulutus. Tähän tutkimukseen osallistujien aikaisempi osaaminen ja työelämän vaatimukset eivät kohtaa. (Uudelleen) kouluttautuminen on heille työmarkkinoille pääsemisen välttämätön edellytys. Koulutukseen hakeutumisen mahdollisuudet ovat kuitenkin rajallisia ja vieraita. Oma aktiivisuus on keskeistä. Koulutuksessa kohtaavat yhteiskunnan ja koulutautuvien odotukset osaamisesta. Identiteettejä opiskelijoina ja ammattilaisina työstetään vastaamaan toisenlaisia vaatimuksia työmarkkinoilla. Samalla opitaan yhteiskunnassa vallitsevia kulttuurisia ja ammatillisia käytäntöjä.

Aikaisemmat kokemukset omasta osaamisesta, kyvykkyydestä ja pystyvyydestä vertautuvat nykyisen oppimisympäristön mallintamiin ammatillisiin käytäntöihin. Entinen ammatti on pitänyt unohtaa tai muokata vastaamaan Suomessa vaadittavaa ammattipätevyyden tasoa. Samalla käsitykset opiskelusta ja oppimisesta tulevat uudelleenarvioinnin ja muutoksen kohteiksi. Suhde aiemmin omaksuttuun patriarkaaliseen kehukseen ja nykyisen individualistisen koulutuksen oppimisympäristöön, opiskeluun ja oppimiseen työstetään nykyisessä koulutuksessa itselle ymmärrettäväksi. Olen tarkastellut tätä kaikkea rajakohtina, joissa käydään identiteettineuvotteluja entisen ja nykyisen välillä.

Opiskelu ei ole itsestään selvää muualta Suomeen muuttaneille. Bronin, Edströmin ja Thunborgin (2010) mukaan korkeakoulussa olevat ei-traditionaaliset opiskelijat ponnistelevat ja selviytyvät monenlaisten tekijöiden keskellä. Tutkimukseen osallistuneiden aikaisemmat kokemukset koulutukseen pääsystä ja opiskelusta ovat olleet erilaisia. Korkea-asteen koulutus on ollut joillekin itsestäänselvyys, kun taas toisille mahdollisuudet ovat olleet vaikeammin tavoitettavissa sodan tai taloudellisten tai muiden esteiden takia. Nykyistä kouluttautumista tarkastellaan suhteessa aikaisempiin ja uusiin mahdollisuuksiin erilaisista lähtökohdista käsin.

Opiskelijan ja oppijan identiteetit ovat aikaisemmin rakentuneet patriarkaalisen kehyksen mukaisessa koulutusjärjestelmässä, minkä perustana on pitkälti ollut autoritaarinen, ulkoa oppimista ja ulkoista oppimisen kontrollia painottava behavioristinen oppimiskäsitys. Suomessa kohdattu itseohjautuvuutta, omaa vastuuta, itsenäisyyttä, opitun ymmärtämistä ja sisäistämistä sekä omia valintoja painottava, konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen perustuva opiskelu ja oppiminen ovat uutta. Kaikki tämä herättää tunteita ja saattaa haastaa myös sellaiseen muutosprosessiin, joka ei ollut ennakoitavissa koulutukseen hakeuduttaessa. Omat odotukset ja tavoitteet suhteessa nykyiseen koulutukseen on rakennettava uusiksi.

Oppimiskäsitysten erot peilautuvat käsityksiin hyvästä opiskelijasta. Hyvän opiskelijan ja ammattilaiset kriteerit ovat nyt toisenlaisia. Aikaisemmat käsitykset on tunnistettava ja muokattava uusiksi. Esteinä voivat olla pelot, turhautuminen ja jumiutuminen aikaisemmin opittuun ja sen mukaiseen toimintaan. Ristiriitaiset tunteet vaikuttavat opiskelumotivaatioon. On vaikea löytää omaa opiskelijaidentiteettiä ja saada tukea oppivan identiteetin rakentamiseen. Vallitsevan oppimiskäsityksen oivaltaminen helpottaa oppimista yhdessä muilta saadun tuen ja positiivisen palautteen kanssa. Realistinen itsearviointi ja oman oppijan identiteetin peilaaminen yhdessä toisten kanssa vahvistavat ja mahdollistavat oppimisen strategioiden rakentamista myönteisenä oppimisprosessina.

Korkeakouluun tullessaan opiskelija tuo mukanaan elämänhistoriansa ja elämäntilanteensa mutta myös käsityksensä itsestään oppijana ja oppimisstrategiansa. Aiemmin koettu ja eletty ja sen myötä rakentuneet identiteetit kohtaavat koulutuksessa. Koulutus muokkaa ja muuttaa oppijan identiteettejä. Bron ja Lönnheden (2005) ja Bron, Edström ja Thunborg (2010) ovat löytäneet kolme identiteetin muotoutumista selittävää tyyppiä: integroitunut moninainen identiteetti, ajalehtiva identiteetti ja omaksuttu identiteetti. He kiinnittävät huomiota ajalehtivaan identiteettiin. Heidän mukaansa ajalehtiva identiteetti on käsite, jonka avulla saattaisi olla hyödyllistä ymmärtää identiteetin muutosten ja oppimisen kompleksisuutta. Ajalehtiminen on tila, jossa henkilö tuntee henkisesti ja ruumiillisesti olevansa tyhjiössä. Olo on kuin lautalla ilman peräsinä. Kaikki ihmiset kokevat jotakin tämän tapaista elämässään ja opinnoissaan, mutta he voivat myös juuttua tällaiseen välitilaan.

Entinen eletty ja koettu, maahanmuutto ja maahanmuuton jälkeinen elämä Suomessa tuottavat tiedostettuja ja myös tunnistamattomia kouluttautumisen ja oppimisen esteitä ja haastavat uudenlaisten oppimisstrategioiden luomiseen. Tämän tutkimuksen maahanmuuttajataustaisten naisten kohdalla maahanmuutto toisaalta selvästi hidasti ja vaikeutti kouluttautumista, mutta se myös avasi uusia ja haluttuja kouluttautumisen mahdollisuuksia. (Haapakorpi 2004; Kulyasova 2006; Suárez-Orozco, Suárez-Orozco & Todorova 2008; Tiilikainen 2008.)

Oppijan identiteettejä rakennetaan elämässä joko enemmän tai vähemmän tietoisena prosessina. Thunborgin ja Edströmin (2008) mukaan oppijan identiteetti kertoo, miten toimijat kokevat itsensä oppijoina erilaisilla elämänalueilla. Tässä tutkimuksessa on ollut kyse tällaisesta näkökulmasta. Arjen ja koulutuksen mahdollistamat identiteetit on sovittava toisiinsa. Elämän eri alueilla koetut ja muovautuvat identiteetit vaikuttavat tunteeseen omasta pystyvyydestä ja osallisuuden paikasta. Koulutus voi liikuttaa identiteettien rajoja joustavammiksi. Oppijan oppiva identiteetti rakentuu tietoisina, jatkuvasti uudelleen määrittyvinä identiteetteinä, osana elämänkokonaisuutta ja sen muutoksiin vastaamista. Oppiva identiteetti on perusta elinikäiselle oppimiselle. Työelämän ja kilpailukyvyn vaatimusten keskellä opiskelun merkitys itseisarvona, valinnanmahdollisuuksina ja kasvamisena tulisi nähdä myös tärkeänä (Pantzar 2013).

11.3 Naiseuden sukupuoli

Yhteiskunnassa vallitsevat kulttuuriset käytännöt vaikuttavat henkilökohtaisten sukupuoli-identiteettien rakentumiseen. Sukupuolijärjestykset läpäisevät elämän eri alueita. Kokemukset sukupuolen merkityksestä elämässä ovat erilaisia. Maahanmuuton myötä käsitykset sukupuolijaoista, -rooleista ja -malleista tulevat uudelleentarkastelun kohteiksi. Tutkimuksessa mukana olleet naiset paikantavat identiteettejään naisina aikaisemman tutun ja nykyisen vieraan kulttuurisen kehityksen välillä. He näkevät mahdollisuuksia ja esteitä toteuttaa heille luontevaa sukupuoli-identiteettiä ja naiseutta.

Miehen ja naisen välinen biologinen ja hierarkkinen ero on itsestään selvä patriarkaalisen kulttuurisen kehityksen sukupuolimalli. Naisen oikeudet ja velvollisuudet rakentuvat riippuvaisuutena ja miehen katseen alla. Tätä ylläpidetään ja vahvistetaan positiivisena riippuvuutena ja naiseuden toteuttamiselle arvostusta ja tilaa antavana sukupuolen esittämisen ja toteuttamisen käytäntönä. Tämä on ollut itsestään selvä sukupuolisopimus, jonka mukaan on eletty. Sitä ei ole välttämättä sellaisenaan hyväksytty, ja se on voitu kokea myös rajoittavana ja liian ahtaana naisen paikkana.

Suomalaisen yhteiskunnan tuottamat ja tarjoamat sukupuoli-identiteetit ovat vaikeasti ymmärrettäviä, ja ne näyttäytyvät liian vapaina, itsenäisinä ja jopa tur-

vattomina ja naiseutta väheksyvinä. Käsitteitä tasa-arvosta, vapaudesta ja itseenäisyydestä tulkitaan patriarkaalisten ja individualististen kulttuuristen kehysten sisällä ja niitä vasten eri tavalla. Suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvon todelliset kasvot voivat näyttäytyä kovin erilaisina ja naisia mitätöivinä. Naiseus peittyy sukupuolineutraalin koodiston alle.

Tutkimukseen osallistuneet katsovat, peilaavat, punnitsevat ja arvioivat identiteettejään naisina ja vertaavat niitä ja naiseen liitettyjä ominaisuuksia toisiinsa. Heille tarjoutuu toisenlaisia vaihtoehtoja, joihin he eivät välttämättä halua samastua eivätkä kiinnittyä. Suomalaisen yhteiskunnan neutraali ja näkymätön, vaikeasti tunnistettava sukupuoliisuus ei tunnu hyvältä. Kuitenkin tutun ja uuden väliset sukupuolikategorioiden erot vaativat ratkaisemaan heikosti tai vahvasti jännitteisiä sukupuolen tuottamisen tapoja siten, että ne ovat sovitettavissa tähän yhteiskuntaan ja myös omaan elämään hyväksyttävinä sukupuolen konstruktioina. Oma patriarkaalinen kehys suhteutuu muihin kehyksiin ja sukupuolien moninaisuuden kirjoon. Sukupuoli-identiteetin variaatiot ovat toisella tavalla mahdollisia nykyisessä ympäröivässä yhteiskunnassa. Sukupuolien väliset rajat on mahdollista muokata toisenlaisiksi. Sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja naiseuden arvostamisen ja kunnioittamisen pitäisi mahdollistua riippumatta siitä, minkälaisiin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin kehyksiin ne kiinnittyvät tai minkälaisia identiteettipaikkoja niiden avulla luodaan.

Tietynlaiset identiteetit ja identiteetin puolet ovat tässä tutkimuksessa olleet vahvemmin läsnä. Lempiäisen (2009, 62) mukaan sukupuoli itsessään koostuu monenlaisista yhtäaikaista eroista, jotka syntyvät menneistä ja nykyisistä kokemuksista sukupuolisena toimijana sekä kulttuurisista merkityksistä ja eroista. Amftin (2007) tutkimuksessa saamelaisista identiteeteistä toiset identiteetit olivat enemmän esillä kontekstista riippuen, ja etninen identiteetti oli myös sukupuolisidonnainen. Ojalan, Palmun & Saarisen (2009,19) mukaan sukupuolen käsitettä voidaan käyttää kuvaamaan rajankäyntitilanteita, jotka pakottavat toimijaa sukupuolistumiseen, siis paikantumaan sukupuolikategoriaan. Yhdessä muiden tekijöiden kanssa myös sukupuoli ja sen tuottaminen on ollut prosessissa ja tarkastelun kohteena näiden tutkimukseen osallistuneiden kerronnassa.

11.4 Identiteettien rakentumisen paikat

Identiteetit rakentuvat yhteiskunnan ja yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa. Olen tarkastellut maahanmuuttajataustaisten naisten identiteettien paikannuksia ammattikorkeakoulun opiskelijoina. Identiteettejä on tässä tutkimuksessa tutkittu maahanmuuton, opiskelun ja sukupuolen teemojen avulla. Muut elämän alueet ja niihin liittyvät identiteetit ovat jääneet vähemmällä tarkastelulle tai jopa kokonaan tunnistamatta.

Tutkimukseen osallistuneiden kerronnan perspektiivejä ovat lähtömaan ja nykyisen suomalaisen yhteiskunnan kulttuuriset kehykset. Nämä omaksutut, oletetut ja tulkitut kehykset toimivat identiteettien kerronnan ulottuvuuksina, jäsentäjinä ja mahdollistajina. Identiteettejä määritellään, tunnustellaan, liikutellaan, kiinnitetään ja asetellaan dialogina ja neuvotteluna kehysten välillä ja avulla. He kiinnittyivät eri tavoin patriarkaaliseen kulttuuriseen kehykseen, siirtyivät individualistiseen kehykseen tai liikkuvat niiden välillä joustavasti. Tarjoutuvat identiteettimallit aiheuttivat myös hämmennystä ja stressiä ja veivät voimia. Omia identiteettien paikkoja rakennetaan moneen suuntaan ristiriidan ja tasapainon sekä varmuuden ja epävarmuuden välillä vastaamaan paremmin muuttunutta elämäntilannetta ja sen haasteita elämän eri alueilla. Elämänkulun kerronta piirtyi, peilautui ja muokkautui itselle ymmärrettävämmäksi niin, että se vastasi tämänhetkistä elämää ja tulevaisuuden orientaatiota ammattikorkeakoulun opiskelijoina. (Andrews 2000; Alfred 2005; Fleming & Finnegan 2014.)

Nämä tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset katsovat paikkaansa eri suunnilta ja tekevät elämäänsä mahdolliseksi Suomessa. He ovat olleet välitilassa, rajalla tai vyöhykkeellä, jossa ja josta käsin he ovat katsoneet elämänskulkunsa nykyhetkeä ja siihen kiinteästi kytkeytyviä identiteetin eri puolia, omaa paikkaansa nykyisessä yhteiskunnassa ja henkilökohtaisessa elämässään, muokkautuvana jatkuvana prosessina. Voidakseen hyvin on uskallettava irrottautua entisestä, sietää ajalehtivan vaiheen erilaisia tunteita ja saada kokemuksia selviämisestä ja uuteen kiinnittymisestä positiivisena kokemuksena. (Bron & Lönnheden 2005; Ward & Styles 2003.)

Nykyinen yhteiskunta voi hämärtää ja vahvistaa identiteettien rajoja. Tutkimiani naisia työnnetään tietynlaisiin identiteettipaikkoihin maahanmuuttajina, opiskelijoina ja naisina. He haluavat ylläpitää ja vahvistaa heidän elämässään merkityksellisiä ja heidän itsensä määrittelemiä identiteettejä. Identiteetit ja identiteettien muutosten kerronta limittyvät, lomittuvat, läpäisevät ja leikkaavat eri elämäalueita eri tavoin. (La Barbera 2009; Leonard 2006.) Yhden selkeästi tunnistettavan identiteetin sijaan identiteetit rakentuivat tilannesidonnaisina narratiivisina identiteetteinä. Identiteettien kerronta avaa ymmärrystä identiteettien rakentamisesta oppimisprosessina kaikilla elämäalueilla. Identiteettien tunnistaminen, tiedostaminen ja tietoinen rakentaminen voivat toimia voimavaralähtöisen identiteetin mahdollistajana (Nissinen 2012).

Tutkimusaineistoon sisältyvien naisten elämänpolun kerronnan perusteella voidaan nähdä, miten identiteettejä rakennetaan patriarkaalisen ja individualistisen kulttuurisen kehyksen välisenä prosessina. Identiteettimäärittelyt vaihtelevat tarkastelun kohteena olevan elämäalueen mukaan. Identiteettejä paikannetaan suhteessa kulttuuriin kehyksiin joko entiseen tai uuteen kiinnittyen tai näiden välillä joustavasti liikkuen. Kulttuuriset kehykset toimivat kerronnassa yhteiskunnallisina, sosiaalisina ja henkilökohtaisina konkreettisina, oletettuina ja kokemuk-

sellisina kerronnan ulottuvuuksina, joiden avulla omaa identiteetin paikkaa ja sen rakentumista uudessa tilanteessa oli mahdollista verrata entiseen ja nykyiseen, reflektoida ja kertoa itselle ymmärrettäväksi osaksi omaa elämänkulkua ja elämän polun kohtaa ammattikorkeakoulun opiskelijana samalla omaa osaamistaan tulevana ammattilaisina punniten. Tutkimukseen osallistuneet naiset (uudelleen) määrittelivät identiteettejään ympäröivän yhteiskunnan asettamien odotusten ja heidän itsensä määrittelemien identiteettien välillä. (Foster 2013.)

12 LIIKKEESSÄ OPPIMISEN POLUILLA

Koulutuksen kontekstissa rakentuvien identiteettien lisäksi tutkimustehtävänäni on ollut oppimisprosessien tarkastelu. Oppimiseen kohdistuvina tutkimuskysymyksinä olivat, minkälaisia oppimisprosesseja maahanmuuttajataustaiset naisopiskelijat rakentavat kerronnassaan ja minkälainen oppimisprosessi kerronnasta on käsitteellistettävissä.

Tutkimukseen osallistuneiden kouluttautuvien maahanmuuttajataustaisten naisten elämänkulkua ja sen tämänhetkistä elämänpolun kohtaa tarkastellaan tässä luvussa. Kerronnan ”alta” on vähitellen paljastunut syvempi merkitystaso: he ovat käyneet dialogia omasta paikastaan suhteessa yhteiskuntaan, koulutukseen ja omaan henkilökohtaiseen elämäänsä. Näitä on tarkasteltu maahanmuuttajuuden, opiskelun ja oppimisen sekä sukupuolen neuvotteluina, joita on tulkittu identiteettien ja oppimisprosessien rakentumisena suhteessa kulttuurisiin kehyksiin.

Aineiston kerronnasta on löydetty kerrontaa kokoava oppimisprosessi, jota on kuvattu ja tulkittu oppimisprosessin vaiheina ja mallina ja lopuksi näitä havainnollistavina tyyppitarinoina. Ne kuvaavat toisiinsa liittyviä oppimisprosessin eri puolia ja näiden välistä liikettä oppimisen polulla. Tietoisuus omasta oppimisen polun kohdasta edistää tietoista oppijan identiteetin ja oppimisen strategioiden luomista. Tällä on merkitystä sekä koulutuksessa että laajemminkin osallisuuden kokemuksen jäsentämisessä monipuolisesti koko elämää koskevana narratiivisena oppimisprosessina.

12.1 Oppimisprosessin vaiheet

Tutkimukseen osallistuneiden naisten kerronnan identiteettejä on tarkasteltu paikoina ja etäisyyksinä suhteessa kulttuuriin kehyksiin. Vähitellen kerronnasta on avautunut vertaamisen tuloksena rajakohdat, joita olen analysoinut ja tulkinnut eroina, valintoina, tunteina ja toimijuutena. Tämä vertaaminen on käsitetty oppimisprosessina, jonka vaiheet on kuvattu kuviossa 4.

tekee valintoja: neuvottelija omasta paikasta
tunteet: tyytyväisyys ja tasapaino
tietoinen toimijuuden vahvistaminen
jäsentää eroja ja tekee valintoja: etsii ratkaisuja, tekee arviointia
tunteet: ristiriitaisia ja samalla toiveikkaita
toimijuus löytymässä
jäsentää eroja: vertaaminen
tunteet: tunteiden nimeämistä
toimijuus epävarmuutta ja etsintää
tunnistaa eroja: tiedostaminen
tunteet: hämmennys, epävarmuus, ristiriitaiset tunteet
toimijuus heikkoa

Kuvio 4. Oppimisprosessin vaiheet

Ensimmäisessä vaiheessa tunnistetaan ja tiedostetaan eroja. Hämmennys ja ristiriitaiset tunteet vallitsevat. Oma toimijuus, voimavarat ja mahdollisuudet rakentaa omia identiteettipaikkoja tuntuvat epäselviltä.

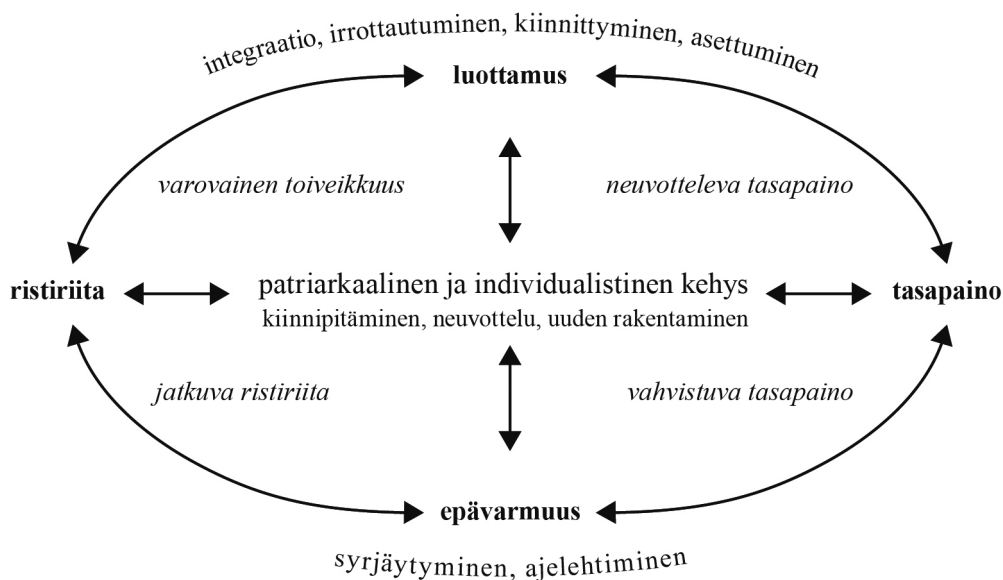
Toisessa vaiheessa eroja vertaamalla asiat ja tunteet ovat selkeämmin tunnistettavia ja sanoitettavissa. Identiteetit ovat kiinni totutussa, mutta samalla haetaan mahdollisuuksia toimia epävarmuuden keskellä.

Kolmannessa vaiheessa eroja jäsennetään ja arvioidaan ja etsitään ratkaisuja. Vaikka tunteet ovat ristiriitaisia, ne ovat samalla toiveikkaita. Tietoisempi identiteettien rakentaminen on löytymässä.

Neljännessä vaiheessa omia identiteettivalintoja tehdään tietoisina identiteettineuvotteluina identiteettien paikoista, minkä seurauksena vahvistuu myös tyytyväisyys ja tasapaino elämässä.

12.2 Oppimisprosessin malli

Aineistosta nouseva kerronta, analyysi ja tulokset on tuotu yhteen oppimisprosessia kuvaavana mallina, joka on esitetty kuviossa 5. Malli kokoaa yhteen koko aineiston merkitysverkostona eri tekijöiden välillä. Malliin on myös liitetty maahanmuuttoprosessia kuvaavat termit, joissa on hyödynnetty Berryn akkulturaatiostrategioiden nelikenttää, Pentikäisen irrottautumisen ja kiinnittymisen prosessia ja asettumista viimeisenä maahanmuuttoprosessin vaiheena sekä Bronin, Edströmin ja Thunborgin ajalehtivan identiteetin ajatusta oppimisen mahdollistajana. (Berry et al. 2011; Pentikäinen 2005; Bron, Edström ja Thunborg 2010.)

Kuvio 5. Oppimisprosessin malli

Ristiriita ja tasapaino sekä epävarmuus ja luottamus muodostavat nelikentän ulottuvuudet. Keskellä kuviota ovat patriarkaaliset ja individualistiset kulttuuriset kehykset, joiden avulla käydään neuvotteluja kiinnipitämisen ja uuden rakentamisen välillä. Uloimpana kuviossa ovat maahanmuuton jälkeisen elämän maahanmuuttoprosessin aikaiset osallisuuden kokemukset. Kussakin nelikentän kohdassa kahteen suuntaan olevat nuolet kuvaavat yksilön liikettä eri suuntiin.

Epävarmuus yhdessä *jatkuvan ristiriidan* kanssa ovat oppimisen vaihe mutta myös paikka, joka estää oppimisprosessin käynnistymisen ja etenemisen. Tähän vaiheeseen jääminen voi johtaa syrjäytymiseen.

Vahvistuva tasapaino tarkoittaa omien voimavarojen ja resurssien käyttöönottoa epävarmuudesta huolimatta. Ajelehtiminen synnyttää halun päästä kohti tasapainoa.

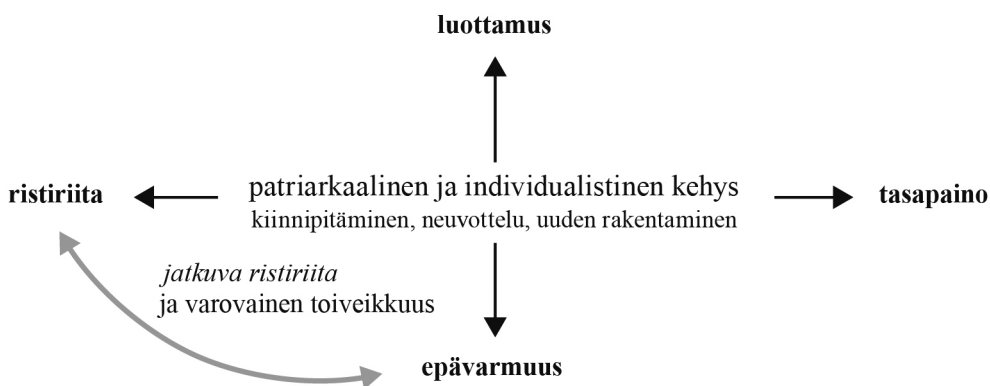
Varovainen toiveikkuus edellyttää uskallusta rakentaa luottamusta ristiriidasta huolimatta. Luottamuksen tietoinen vahvistaminen luo positiivisia kokemuksia tuen, palautteen ja reflektoinnin avulla.

Neuvotteleva tasapaino tarkoittaa tietoisuutta omasta paikasta ja mahdollisuuksista ja luottavaista suhdetta tulevaisuuteen. Luottamus ja tasapaino mahdollistavat oman toiminnan suuntaamisen ja etenemisen tavoitteellisesti.

12.3 Tyypikertomukset

Tutkimukseen osallistuneiden naisten kerronnan yhteiset tekijät on kuvattu tyypikertomuksina. Kertomukset yhdistävät aineiston yhteiset tekijät mallitarinoiksi. Tyypikertomukset konkretisoivat oppimisprosessin mallin kutakin lohkoa kuviona ja tyypipitarinana. Näiden avulla on mahdollista tarkastella maahan muutaneen omaa elämäntilannetta ja siihen liittyviä tekijöitä, tunnistaa identiteettien paikkoja ja oppimisen kohtia sekä muutoksen mahdollisuuksia monitasoisena ja kokonaisvaltaisena prosessina eri tekijöiden välillä.

Rajalla – putoanko vai en?

Kuvio 6. Rajalla – putoanko vai en?

Jouduin lähtemään kotimaastani nopeasti. En tiennyt, minne pääsisin turvaan, mutta en voinut jäädäkään. Oli pakko lähteä. Monien vaiheiden kautta päädyin Suomeen ja sain myöhemmin myös asunnon itselleni.

Tunsin itseni kuitenkin joka paikassa yksinäiseksi ja ulkopuoliseksi. En tiennyt, missä liikkua ja mitä tehdä. Avuttomuus ja epävarmuus vaivasivat minua. Masennuin. Elämäntilanteeni tuntui kovin sekavalta, ja kaipaasin kotimaahan jääneitä sukulaisiani. Tunsin voimattomuutta ja haluttomuutta ryhtyä mihinkään. Kaikki oli niin erilaista kuin ennen. Ennen tunsin olevani jotakin, mutta nyt tunnen itseni näkymättömäksi.

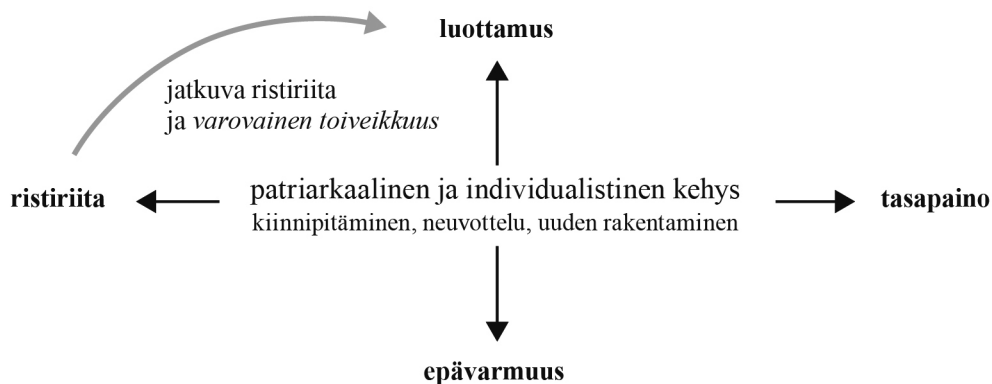
Pääsin lopulta suomen kielen kurssille ja sain välillä myös töitä. Monen vuoden kotonaolon jälkeen pääsin opiskelemaan sairaanhoitajaksi, mutta minun on ollut vaikea keskittyä, ja opiskelu on raskasta ja liian vaikeaa.

En tiedä, mitä tehdä ja mistä voisin saada apua. Tajuan kuitenkin, ettei näin voi enää jatkua vaan minun on tehtävä jotain elämälleni täällä. Mietin usein, että

haluaisin keskeyttää opiskelun. Haluaisin kuitenkin valmistua ja saada töitä. Voisin ehkä myös mennä töihin ulkomaille, jonnekin toiseen maahan, missä on enemmän sukulaisiani.

Nyt katson elämääni taaksepäin ja arvioin maahanmuuttokokemustani. Ymmärrän, että olen ollut liian pitkään jumiutunut koti-ikävään ja neljän seinän sisälle. Olin unohtanut, että minähän osaan paljon asioita jo aikaisemman koulutukseni ja työkokemukseni kautta, ja olenhan minä ennenkin osannut opiskella. Minun tulee kasvaa rohkeammaksi ja hakea myös opiskeluuni tukea. Tarvitsen muita ihmisiä ja tukea tästä yhteiskunnasta voidakseni paremmin.

Vahvistun – luotanko vai en?

Kuvio 7. Vahvistun – luotanko vai en?

Entinen yhteiskunta, jossa olin koko ikäni asunut ja käynyt kaikki kouluni, hajosi, ja kaikki muuttui. Olin yhtäkkiä työtön, ja elämä oli muutenkin vaikeaa ja epävarmaa. Vanhempani sairastelivat, ja oli vaikea saada heille apua. Isäni kuoli ja kaksi vuotta myöhemmin äitini.

Tapasin kotikaupungissani suomalaisen liikemiehen, menimme naimisiin ja muutin Suomeen. Mieheni liiketoimi meni nurin ja meille tuli avioero. Elämä oli vaikeaa, mutta en voinut ajatellakaan, että olisin palannut takaisin kotimaahani tai jatkanut avioliittoa. Tunsin häpeää.

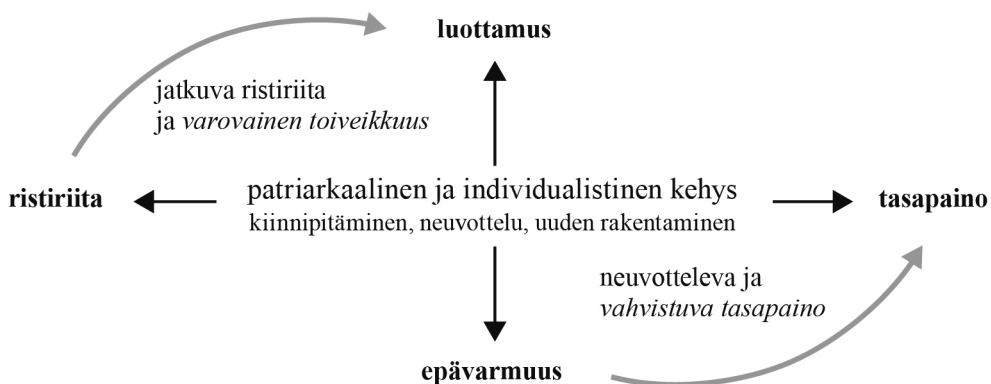
Sain vihdoinkin töitä. Aloin seurustella tänne aikaisemmin muuttaneen omanmaalaiseni miehen kanssa. Viihdymme yhdessä ja saimme lapsen. Suunnittelemme häitä.

Kaikki muutokset ja käänteet elämässäni olivat tapahtuneet kovin nopeasti, enkä oikein enää ymmärtänyt kuka minä olen ja mitä minä haluan. Sain uskonnosta lohtua ja voimia jaksaa.

Innostuin vähitellen opiskelusta, mutta se on aika vaikeaa vieraan kielen ja taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Minusta tuntuu, että uusi perheeni, mieheni ja lapsemme ovat tärkeämpiä. Heidän vuokseen yritän jaksaa ponnistella eteenpäin ja saada itselleni ammatin ja töitä tulevana sosionomina.

Nyt katson elämääni taaksepäin ja arvioin maahanmuuttokokemustani. Ymmärrän, että olen halunnut nopeasti siirtyä tähän yhteiskuntaan ja samalla olen jättänyt monia asioita käsittelemättä. Minulla on ollut liian kiire eteenpäin ja selviytyä. Nyt olen alkanut saada takaisin luottamusta elämään ja muihin ihmisiin. Tunnen olevani matkalla hyvään suuntaan yhdessä läheisteni kanssa.

Kysyn – saanko vastauksia?

Kuvio 8. Kysyn – saanko vastauksia?

Muutin tänne yhdessä perheeni kanssa. Aluksi kieli ja tavat tuntuivat oudoilta, mutta pääsimme molemmat suomen kielen kurssille, ja asuntokin järjestyi omanmaalaisten sukulaisten avulla. Sukulaiset auttoivat alkuun, ja saimme myös töitä heidän avullaan. Meillä oli kaksi lasta, ja täällä meille on syntynyt vielä kaksi lasta lisää. Suurimman osan olen ollutkin kotona lasten kanssa, ja mieheni on opiskellut ja valmistuttuaan ollut töissä.

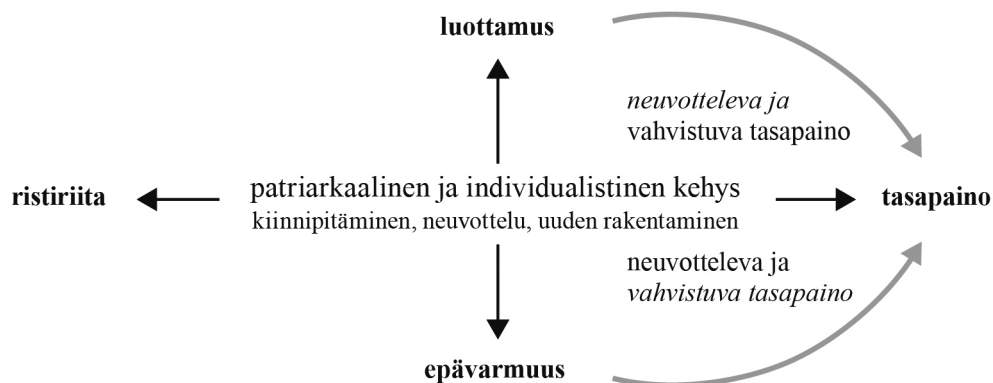
Meille sukulaiset ja omanmaalaiset ystävät täällä ovat tärkeitä, koska meillä ei ole uskontoa, josta voisi saada tukea.

Olen nyt alkanut opiskella kokonaan itselleni uutta alaa, ja minusta tulee terveydenhoitaja. Uskon, että voisin olla hyvä tässä ammatissa, koska minulla on niin paljon kokemuksia siitä, mitä on olla maahanmuuttaja tässä maassa ja minkälaisia ongelmia voi olla.

Minulla ei ole enää ikävä kotimaahan ja kaikki, mitä siellä tapahtuu tai mitä sieltä kuulen, on alkanut tuntua vieraalta ja etäiseltä. Välillä tunnen epävarmuutta

siitä, miten minun tulisi olla ja pukeutua ja mihin minä oikeastaan kuulun, mutta olen myös huomannut, että minä itse olen muuttunut ja haluan asettua tänne.

Nyt katson elämääni taaksepäin ja arvioin maahanmuuttokokemustani. Ymmärrän, että monet asiat ovat kaikille maahanmuuttajille yhteisiä alkuvaikeuksia ja että niiden ylittämisen jälkeen elämä on alkanut asettua hyvälle mallille. Minusta on tullut itsenäisempi ja rohkeampi kuin ennen. Uskallan pyytää apua ja myös ihmetellä asioita ääneen.

Kuvio 9. Saan tukea ja luotan itseeni

Rakastuin suomalaiseen mieheen ja menimme naimisiin. Seuraavaksi muutin hänen kotimaahansa tänne Suomeen. Taakse jäivät hyvin palkattu työ, ystävät ja sukulaiset, entinen elämä. Yhtäkkiä olin aivan uudessa maassa, josta en tiennyt mitään. Olin shokissa enkä tiennyt, mitä tehdä. Yritin kysellä muilta ihmisiltä kautta rantain, että miten täällä Suomessa eletään, mutta en oikein ymmärtänyt. Onneksi mieheni oli löytänyt paikkakunnalta muita kotimaastani muuttaneita ihmisiä, ja heidän avullaan aloin päästä kiinni suomalaiseen elämään. Menin suomen kielen kurssille, ja pääsin harjoittelemaan vanhainkotiin.

Vierauden ja ulkopuolisuuden kokemukset alkoivat hälventyä. Perheeni tuli käymään ja tajusin, että kyllä tämä uusi elämä alkaa tästä sujua. Monet asiat naisten ja miesten välillä ovat täällä eri lailla, mutta yritän toimia tilanteen mukaan joustavasti. Onneksi mieheni tukee minua ja auttaa tosi paljon. Ensi kesänä menemme yhdessä kotimaahani lomailemaan.

Nykyinen opiskelu jatkaa mukavasti aikaisempaa ammattiani eteenpäin, ja näyttää siltä, että olen saamassa myös töitä tältä alalta. Tällä hetkellä olen tosin äitiyslomalla, mutta jatkan opiskelua sitten kun se on taas mahdollista.

Nyt katson elämääni taaksepäin ja arvioin maahanmuuttokokemustani. Nyt ymmärrän, että mieheni, toiset maahanmuuttajat ja sinnikkyteni ovat auttaneet

minua pääsemään kiinni tähän yhteiskuntaan ja löytämään itselleni hyvän tavan olla täällä.

13 POHDINTA

Olen tarkastellut tutkimukseeni osallistuneiden maahanmuuttajataustaisten ammattikorkeakoulussa opiskelevien naisten elämää maahanmuuton, opiskelun ja oppimisen sekä sukupuolen teemojen avulla. Kerronnan teemojen sisältä on avautunut mielenkiintoisina mikrotarinoita, joita olen kuvannut identiteettien rakentamisena, identiteettipaikkoina ja -neuvotteluina sekä oppimisprosesseina. Olen kuvannut kerronnan variaatioita ja luonut identiteettien ja oppimisprosessin tulkintaa yleisemmällä tasolla.

Maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden elämäntilanteista ja niihin vaikuttavista tekijöistä on tärkeää saada enemmän tietoa tutkimuksen ja koulutuksen kentille, jotta koulutuksen rakenteita ja tukitoimia voidaan edelleen kehittää. Tutkimukseni tuo avauksia opiskelun ja oppimisen kysymyksiin erityisesti identiteettien ja oppimisprosessien näkökulmista.

On tärkeää ymmärtää, miten taloudelliset, terveydelliset, sosiaaliset sekä henkiset ja hengelliset tekijät vaikuttavat maahanmuuttajataustaisten naisten elämään, opiskeluun ja opintojen etenemiseen. Tähän tutkimukseen osallistuneiden naisten elämäntilanteisiin vaikuttivat yhtä aikaa nämä moninaiset tekijät, jotka voivat osaltaan sekä kuormittaa että toimia voimavaroina. Kuormittavia tekijöitä olivat esimerkiksi Junen miehen työttömyys, Julian ja Sofian alle kouluikäiset lapset, Zahran huoli omista vanhemmistaan ja joidenkin osallistujien kohdalla yksinhuoltajuus. Näiden tekijöiden lisäksi koulutus saattoi vastata huonosti opiskelulle asetettuja odotuksia. Motivaatio jatkaa opintoja oli koetuksella esimerkiksi Viktorian kohdalla. Tämän kaltaiset tekijät näyttivät ”työntävän” pois opiskelusta ja vaikeuttavan opintojen etenemistä.

Tutkimukseen osallistuneissa oli myös heitä, joiden kohdalla opiskelu lisäsi motivaatiota tutkinnon loppuunsaattamiseen. He myös pohtivat mahdollisuuksiaan sijoittua työelämään. Näin esimerkiksi Julia, Mare, Lena ja Sveta. Junen kerronta havainnollistaa, että uskonto luo siltaa menneen ja nykyisen elämäntilanteen välille positiivisena voimavarana ja sillä on siten tärkeä merkitys henkilökohtaisessa muutosprosessissa. Tatjanan kohdalla koulutus vahvisti myös tasapainoa elämässä ja mahdollisti uuden oppimista. Opiskelukokemukset saattoivat lisätä voimavaroja omaan elämään ja opiskeluun. Esimerkiksi Zahra oli kokenut näin. Luottamusta opiskeluun ja omaan osaamiseen lisäsi vahva motivaatio tutkinnon suorittamiseen, rohkeus muuttaa aikaisempia käsityksiä omasta osaamisesta ja halu kehittää ammattialalla tarvittavaa osaamista. Tätä tuki vakaa elämäntilanne, joka mahdollisti opiskelun. Kouluttautumiselle oli ikään kuin fyysinen, sosiaalinen ja psyykkinen tila.

Opiskelijoiden sosiaalisten verkostojen merkitys näyttäytyi tutkimukseeni osallistuneiden kerronnassa eri tavoin. He tukeutuivat opinnoissaan ennen kaikkea opiskelijaryhmäänsä. Maahanmuuton alkuvaiheen ulkopuolisuuden kokemukset muuttuivat kuulumiseksi ryhmään ja kiinnittymiseksi oppimiseen. Toiset opiskelijat toimivat oman opiskelun peileinä eri tavoin. Esimerkiksi Ninalle oman osaamisen peilaaminen opiskelijaryhmässä merkitsi sitä, että hän tuli aiempaa tietoisemmaksi taitotasostaan ja hän sai uskoa siihen, että hän voisi yltää myös korkeammalle. Hän hakeutuikin pätevyitymään alalle, josta hänellä oli koulutus entisessä kotimaassaan. Perhesuhteet koettiin tärkeinä, mutta perheen arjessa oli vaikeaa löytää riittävästi aikaa omaan opiskeluun. Anna, Julia ja Sofia olivat kokeneet tilanteensa näin. Tutkimukseen osallistuneet naiset neuvottelivat itselleen oman perheensä, opiskelijaryhmän ja ammattikorkeakoulun konteksteissa enemmän tai vähemmän näkyviä identiteettejä oppijoina, opiskelijoina ja tulevana ammattilaisina. He myös suhteuttivat tilannettaan yleisemmin omanmaalaistensa ihmisten elämäntilanteisiin ja työmahdollisuuksiin Suomessa.

Maahanmuuttajaopiskelijoiden perheen, opiskelun ja työn yhteensovittamisen haasteista ja maahanmuuttoprosessin kietoutumisesta näihin tiedetään vähän. Tutkimukseni antaa viitteitä eri tekijöiden ja prosessien monikerroksisuudesta. Maahanmuuttajataustaisten aikuisopiskelijoiden hyvinvointia tulisi kartoittaa ja pyrkiä löytämään sopivia tukemisen muotoja mahdollisimman varhain opinnoissa. Tutkimukseni pohjalta mietityttää, ymmärretäänkö maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden aikaisempia ja nykyisiä elämänolosuhteita, maahanmuuttoprosessiin liittyviä haasteita ja psyykkisiä kuormitustekijöitä riittävästi. Tutkimukseni perusteella eniten opiskelun, oppimisen ja elämäntilanteen tukitoimia näyttäisivät tarvitsevan sellaiset opiskelijat, joilla oli jo ennen opiskelua ollut elämäntilanteensa erilaisia kuormittavia tekijöitä ja jotka kokivat erilaisten yhteiskunnallisten ja kulttuuristen kehysten määrittelemien odotusten yhteensovittamisessa jännitteitä. Tällaiset opiskelijat saattavat jäädä paineiden keskellä liian yksin.

Maahanmuuttajanaisiin kohdistuu stereotyyppisiä määrittelyjä. Tutkimukseen osallistuneet naiset kertoivat yksilöllisistä ja monitasoisista prosesseista elämässään. He rakensivat identiteettejään monien eri tekijöiden risteytyminä, kudelmina ja kokoamisena. Intersektionaalisuuden käsite kuvaa tätä hyvin (Brah & Phoenix 2004; Staunaes 2003). Tutkimukseen osallistuneiden naisten kerronta oli liikehdintää moneen suuntaan. Tätä liikkumista tarkastelin ja tein näkyväksi identiteettien määrittelyinä suhteessa kulttuuriin kehyksiin. Identiteetit eivät ole staattisia, stereotyyppisiä, vaan jatkuvassa liikkeessä uudelleenmuotoutuvia konstruktioita, jotka leikkaavat toisensa tämänhetkisessä elämänpolun kohdassa ja tässä tutkimuksessa ammattikorkeakoulun kontekstissa.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten kerronnassa yhteiskunnallinen ja yksilöllinen kietoutuivat toisiinsa. Osallistujat työstivät käsityksiään vapauksistaan ja valinnanmahdollisuuksistaan Suomessa. Patriarkaallinen ja individualistinen

kulttuurinen kehys tuli uudelleentarkastelun kohteiksi. Tätä prosessia voisi kuvata myös kulttuurisena oppimisena ja astumisena symboliseen kansalaisuuteen. (vrt. Korhonen 2010; Saukkonen 2013b).

Puukarin ja Taajamon (2007) mukaan kulttuurisille kehitystehtäville on ominaista, että niiden avulla maahanmuuttaja jäsentää omaa paikkaansa ja asemaansa suhteessa toisiin, ratkoo uuteen kulttuuriin siirtymisen synnyttämiä jännitteitä ja löytää tapoja käydä dialogia lähtökulttuurin ja uuden välillä. Se tarkoittaa dialogisten siltojen löytämistä ja suostumista uuden oppimiseen. Tähän tutkimukseen osallistuneiden naisten kerronta voidaan nähdä tällaisena kulttuurisena kehitystehtävänä. Se on tarkoittanut elämän eri alueiden, identiteettien ja oppimisen tarkastelua kokonaisvaltaisena prosessina.

Kulttuurien välinen lukutaito, kulttuurisen herkkyyden tiedostaminen ja osaminen ovat monitasoinen prosessi, jossa tapahtuu sosiaalista peilaamista ja jossa tullaan tietoiseksi kulttuurien välisistä eroista ja niiden merkityksistä ja jossa opitaan toimimaan uudessa ympäristössä. (Bennett & Bennett 2004; Dervin & Keihäs 2013; Suárez-Orozco & Suárez-Orozco 2001; Salo-Lee 2007.) Tässä tutkimuksessa vaiheiden, mallien ja tyyppitarinoiden kautta kuvattu oppimisprosessi ymmärretään tiedostamisprosessina, joka mahdollistaa identiteettien rakentamisen ja osallisuuden vahvistumisen uudessa kotimaassa. Prosessi edellyttää oppimisen strategioiden uudelleenluomista monitasoisessa suhteessa muuttuneeseen, alati liikkeessä olevaan ja jatkuvasti muuttuvaan elämäntilanteeseen.

Elämäntarinoiden ja opetuksen tulisi kohdata toisensa koulutuksessa. Koulutuksen kontekstissa tämä tarkoittaisi narratiivisen oppimisen mahdollisuuksien hyödyntämistä. Moninaisten identiteettien rakentamiselle tulisi antaa tilaa ja mahdollistaa kokonaisvaltainen kasvu ja oppiminen ihmisenä ja tulevana ammatilaisena. Koulutus voisi toimia oman elämänkulun ja identiteettien rakentamisen resurssina (Antikainen et al. 2000; Moore 2003).

Koulutuksessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että opiskelussa mahdollistuisi voimavaroja tuottavien identiteettitarinoiden ja ammatillisen identiteetin kohtaaminen, kokoaminen ja rakentuminen eli narratiivinen oppiminen opintojen aikana. Ropon ja Gustafssonin (2008) mukaan minuuden ja identiteetin kehityksen ja muutoksen keskeisin prosessi on oppiminen. Mielikuvat omasta tulevaisuudesta liittyvät laajimmillaan siihen, miten yksilö näkee suhteensa ympäröivään yhteiskuntaan ja oman paikkansa ja osallisuutensa kokonaisuudessa. Kokemukset ohjaavat ja suuntaavat myös opiskelua ja oppimista. (Eteläpelto & Vähäsantanen 2008; Ropo & Gustafsson 2008.)

Maahanmuuttajien kokemuksen kuulemisen tulisi näkyä pedagogiikkana, jossa uskalletaan liikkua erilaisilla rajoilla (Enns & Forrest 2005). Opiskelijoilla tulisi olla mahdollisuus ymmärtää heidän identiteettiensä rakentumista heidän itsensä kertomissa ja heistä kerrotuissa tarinoissa. Opiskelijoiden olisi tärkeää ymmärtää, miten heidän elämänsä liittyvät ympäröivään yhteiskuntaan laajemmin ja miten

yhteiskunta vaikuttaa heidän elämäänsä. Kouluttajien tulisi ohjata opiskelijoita tunnistamaan henkilökohtaisen identiteetin ja yhteiskunnan tarjoaman identiteetin välisiä eroja, mikä mahdollistaa elinikäisen oppimisen taidon. (Morris & Carpenter 2013.)

Tutkimukseeni osallistuneet naiset ovat tuottaneet kerronnassaan eroja, jotka näyttäytyvät eri tavoin. Naiset ovat kertoneet siitä, miten tärkeää heidän elämäntilannettaan on lähestyä kokonaisvaltaisesti ja yksilöllisesti. Tutkimus osoittaa, miten moninaisista prosesseista maahanmuuttajataustaisten naisten opiskelussa ja oppimisessa on kysymys.

Identiteettien rakentamisen monitasoisuutta sekä oppimisprosessin vaihteita, malleja ja tyyppikertomuksia voidaan hyödyntää oppimisen polkujen jäsentämisessä ja tukemisessa sekä koulutuksen kehittämisessä. Esittämäni oppimisprosessin malli soveltuu välineeksi jäsentää elämänpolun sen hetkistä kohtaa kokonaisvaltaisena prosessina. Malli voidaan ymmärtää karttana tai kompassina, joka auttaa opiskelijaa hahmottamaan oman elämänsä ehtoja ja valintoja sekä vaikuttamaan niihin ja löytämään polkuja eteenpäin. Tutkimustani voidaan hyödyntää koulutuksen kehittämisessä sekä oppimisen ja opiskelun ohjauksessa.

Suomeen muuttaneiden kokemuksia eriasteisista koulutuksista ja kouluttautumisen poluista on tärkeää tutkia laajemmin. Ammattikorkeakoulujen pedagogiikkaa tulisi kehittää huomioimaan paremmin maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden asema osallisuuden, yhdenvertaisuuden ja integraation näkökulmista. Aliedustettujen ryhmien kouluttautumista edistäisi koulutuksen, opetussuunnitelman ja opetuksen tarkastelu laajemmin postkolonialististen ja monikulttuuristen teoreettisten silmälasien läpi. Ei siis riitä, että maahanmuuttaja sopeutuu suomalaiseseen koulutusjärjestelmään, jos itse koulutusjärjestelmä ei kykene muuttamaan moniarvoiseksi. (Andreotti 2011; Lassenius 2011; Talib 2006; 2008; Talib, Loima, Paavola & Patrikainen 2009.)

Tutkimukseeni osallistuneiden naisten aikaisemmista elämänvaiheista ennen muuttoa Suomeen on kerrottu vähän heidän anonymiytensä suojaamiseksi. Aineiston teemoina kasvatusta, parisuhde, perhe ja sosiaaliset verkostot jäivät tässä tutkimuksessa vähemmälle. Nämä teemat olisivat kaikki olleet tärkeitä ja tutkisin niitä mielelläni jatkossa. Tutkimukseni aikana minulle heräsi kysymyksiä siitä, miten puoliso ja perheenjäsenet kokevat opiskelevan perheenjäsenen ja miten opiskelu mahdollisesti vaikuttaa perheeseen. Minua kiinnostaisi kehittää monenlaisissa elämäntilanteissa olevien maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden ohjausta ja opetusta ammattikorkeakoulussa.

Tutkimukseen osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset ovat kulkeneet mukana vuosia. Aineiston hankinta, haastattelu, aineiston analyysi ja tulkinnot ovat olleet monien eettisten kysymysten ja valintojen prosessi. Osallistujien elämästä kirjoittaminen on vaatinut pohdintoja: miten olen informoinut tutkimuksen tarkoituksesta heitä, miten olen heidän kerrontaansa tulkinnut ja minkälaiset asiat

ovat lopulta päätyneet väitöskirjan tekstiksi. (Doucet & Mauthner 2008; Marshall & Young 2009.) Olen pysähtynyt useaan kertaan miettimään, miten he olisivat tekstissä läsnä ihmisinä heitä arvostavalla ja kunnioittavalla tavalla. Olen myös tuntenut jatkuvasti epävarmuutta sen edessä, olenko lainkaan ymmärtänyt heidän näkökulmaansa ja niitä merkityksiä, joita he ovat tuottaneet kerronnassaan. Olen pyrkinyt tunnistamaan ja refleктоimaan omaa positiotani ja tutkimukseeni osallistuneiden naisten ja itseni välistä etäisyyttä. Tutkimukseen osallistuneiden naisten kerronta ja omaelämäkerrallinen prosessi ovat kulkeneet rinnan (Chase 1996; Hänninen 2008; Josselson 1996; Merrill & West 2009; Sikes 2010).

Haastattelujen toteuttaminen suomen kielellä toimi sekä yhdistävänä että erottavana tekijänä tutkijan ja osallistujien välillä. Suhde suomen kieleen on rakentunut elämänhistorioissamme eri tavoin. Tämä on asettanut suomen kielen ymmärtämiselle, tunteiden sävyjen ”lukemiselle” ja vastavuoroiselle dialogille omat haasteensa. Tutkijana, opettajana ja suomea äidinkielenä puhuvana minulla on ollut valta-asema suomea vieraana kielenä puhuviin opiskelijoihin, mistä olen ollut tietoinen tutkimusprosessin aikana. Yrjänäisen ja Ropon (2013) mukaan narratiivien eli kertomusten muodostamisen edellytyksenä on merkitysten kielentäminen. Se ei ole aina helppoa suomea vieraana kielenä puhuville, mutta aineisto on tästä huolimatta rikas.

Väitöstutkimukseni on rajattu yhden ammattikorkeakoulun maahanmuuttajataustaisiin naisopiskelijoihin. Tutkimuksen aineisto on kerätty 1990-luvun loppupuolella ja 2000-luvun alussa Suomeen muuttaneilta naisilta. Maailma on monimuotoistunut ja globaalistunut sen jälkeen monin tavoin. Yhteydenpito ja liikkuminen ovat nykyisin helpompaa kuin ennen ja ne voivat aiheuttaa identiteeteille ja oppimiselle uudenlaisia haasteita. (Benjamin 2017; Vertovec 2009.)

Tutkimusaineistoni heijastelee silloista suomalaista yhteiskuntaa, lainsäädäntöä ja monikulttuurisuuden vaihetta, mutta myös tutkimukseen osallistuneiden elämäntilanteita ja kokemuksia Suomesta ja heihin kohdistuneita asenteita tutkimusajankohtana. Yllättävää on, että edelleenkin Suomeen muuttaneita kohdellaan toisina. Heidän äänensä ei kuulu riittävästi koulutuksen kehittämistyössä eikä heitä näe vielä kovinkaan usein kouluttajina.

Matka osallisuuteen edellyttää kahdensuuntaista prosessia. Koulutuksen tulisi mahdollistaa yhdenvertaisuus ja osallisuus yhteiskunnassa. Lasosen ja Teräksen (2013) mukaan tasavertaisen arvostuksen ja tunnustuksen lähtökohtina monikulttuurisuuden ja -muotoisuuden tiedostaminen ja hyväksyminen eivät yksin riitä. Tarvitaan myös käytännön tekoja, niin oppilaitoksissa kuin työpaikoillakin tulisi tunnustaa Suomeen muuttaneiden henkilöiden erityisyys ja osaaminen.

Harinen (2005) toteaa, että monikulttuurisissa jäsenyysneuvotteluissa tarvitaan merkittäviä muita, jotka edesauttavat osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksien avautumisen. Minulle tämä tarkoittaa halua toimia sillanrakentajana moninaisten kohtaamisten keskellä koulutuksen kentällä. Koulutuksen haasteena on

edistää identiteettien rakentumisen prosessia (Ropo 2015a, 22). Laajemmin on kyse ihmisenä olemisen identiteetistä ja kulttuurien välisten kohtaamisen mahdollistamisen tiloista monikulttuurisessa yhteiskunnassa. (Lanzillo 2013; Parekh 2008).

Tämän tutkimuksen ajankohtana koulutus toteutettiin pitkälti luokkamuotoisena. Sitten koulutus on muuttunut entistä monimuotoisemmaksi ja haastaa toisenlaiseen osaamiseen ja oppimiseen niin opettajan kuin opiskelijankin. Maahanmuuttajien orientoivaa koulutusta tulisi tarjota myös jatkossa ja siten mahdollistaa korkeakoulutusväylä kohti osallisuutta yhteiskunnassa.

Tutkijan tieni on ollut pitkä ja raskas. Se on kuitenkin ollut myös erittäin antoisa: olen saanut oppia osallistujista ja tutkimisesta paljon. Oma oppimispolkuni on rikastunut ja laajentunut. Olen ollut samankaltaisessa vaikkakin erilaisessa elinikäisen oppimisen prosessissa itsekin. Monikulttuurisuuden ja moninaisuuden tieni jatkuu toivottavasti edelleen.

Lähteet

- Aalto, M., Larja, L., & Liebkina, K. (2010). Syrjintä työhönottotilanteissa – tutkimuskatsaus. Helsinki: TEM.
- Aaltonen, M., Joronen, M., & Villa, S. (2009). Syrjintä Suomessa 2008. Helsinki: Art-Print Oy.
- Afshar, H. (2012). Fluidities of Identities: Some Strategic and Practical Pathways Selected by Women. In H. Afshar (toim.) *Women and fluid identities: Strategic and practical pathways selected by women*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–8.
- Ahmed, S. (2000). *Strange encounters: embodied others in post-coloniality*. London: Routledge.
- Ahmed, S., Castañeda, C., Fortier, A., & Sheller, M. (2003). Introduction: Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration. In S. Ahmed, C. Castañeda, A. Fortier & M. Sheller (toim.) *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*. Oxford: Berg, 1–19.
- Ahrenkiel, A., & Illeris, K. (2000). Adult education between emancipation and control. In K. Illeris (toim.) *Adult Education in the Perspective of the Learners*. Frederiksberg: Roskilde U.P., 116–136.
- Airila, A. et al. (2013). *Maahanmuuttajien onnistuminen työssä. Tutkimus työssäkäyvistä venäläis-, kurdi- ja somalialaistautaisista Suomessa*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Ajrouch, K., & Kusow, A. (2007). Racial and religious contexts: Situational identities among Lebanese and Somali muslim immigrants. *Ethnic and Racial Studies* 30(1), 72–94.
- Alcoff, L. (2006). *Visible Identities. Race, gender, and the self*. Oxford: Oxford University Press.
- Alcoff, L., & Potter, E. (1993). Introduction: When Feminisms Intersect Epistemology. In L. Alcoff & E. Potter (toim.) *Feminist Epistemologies*. New York: Routledge, 1–14.
- Alfred, M. V. (2005). *The Immigrant as Outsider – Within: Exploring Identity and Place in Academe*. Paper presented at the Midwest research-to-practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education, University of Wisconsin-Milwaukee, Milwaukee, WI, September 28–30.
- Alheit, P. (2009). Biographical Learning – within the new lifelong learning discourse. In K. Illeris (toim.) *Contemporary Theories of Learning. Learning theorists...in their own words*. London: Routledge, 116–128.
- Amft, A. (2007). Etnisk identitet hos samerna i Sverige – en komplex bild. Teoksessa S. Keskitalo-Foley, P. Naskali & H. Sinevaara-Niskanen (toim.) *Kuulumisia. Feministisiä tulkintoja naisten toimijuuksista*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 66–101.
- Ammattikorkeakoululaki 564/2009.
- Ammattikorkeakoululaki 564/2010.

- Ammattikorkeakoulut 2003. *Taulukoita AMKOTA-tietokannasta*. Opetusministeriön julkaisuja 2004: 25.
- Andreotti, V. (2011). *Actionable Postcolonial Theory in Education*. New York: Palgrave Macmillan.
- Andrews, M. (2000). Texts in a changing context: reconstructing lives in East Germany. In P. Chamberlayne, J. Bornat & T. Wengraf (toim.) *The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative issues and examples*. London: Routledge, 181–195.
- Anthias, F. (2009). Translocational Belonging, Identity and Generation: Questions and Problems in Migration and Ethnic Studies. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 4(1), 6–15.
- Anthias, F., Morokvasic-Müller, M., & Kontos, M. (2013). Introduction: paradoxes of integration. In F. Anthias, M. Kontos & M. Morokvasic-Müller (toim.) *Paradoxes of integration: female migrants in Europe*. Dordrecht: Springer, 1–16.
- Antikainen, A. (2001). Kansainvälinen vertailu elinikäisestä oppimisesta. Teoksessa E. Heikkinen & J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämäntietä*. Helsinki: Tammi, 99–124.
- Antikainen et al. (2000). Koulutuksen merkitys identiteetin ja kulttuurin rakentajana. Teoksessa Raivola (toim.) *Vaikuttavuutta koulutukseen*. Helsinki: Edita, 231–254.
- Antikainen, A. & Komonen, K. (2009). Elämäkerta ja elämäntietä kasvatuksen ja aikuiskasvatuksen sosiologiassa. Teoksessa M. Sallila (toim.) *Elämäntietä kasvatuksesta*. Kansanvalitusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Helsinki: Hansaprint Oy, 84–121.
- Antikainen, M. (2010). *Matkalla suomalaisiksi ja hoiva-alan ammattilaisiksi? Venäläis- ja virolaistustaisten naisten ja suomalaisuuden kohtaamiset kuulumista rakentamassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Anttonen, A. (1994). *Women and the welfare state: politics, professions and practices*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Anttonen, A. (1997). Feminismi ja sosiaalipoliittikka: miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite. Tampere: Tampere University Press.
- Arajärvi, P. (2009). Maahanmuuttajien työllistyminen ja kannustinloukut. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Bagilhole, B. (2008). Addressing Issues of Intersectionality through the Gender Lens: Women are Still Unequal. In B. Waaldijk, M. Peters & E. van der Tuin (toim.) *The Making of European Women's Studies Volume VIII*. Utrecht University: Athena, 27–34.
- Bauman, Z. (2003). From pilgrim to tourist – or a short history of identity. In S. Hall & P. Gay (toim.) *Questions of cultural identity*. Sage: London, 18–36.
- Belenky et al. (1986). *Women's Ways of Knowing: The Development of Self, Voice, and Mind*. New York: Basic Books.
- Benhabib, S. (1992). *Situating the self: gender, community and postmodernism in contemporary ethics*. Cambridge: Polity Press.

- Benjamin, S. (2017). "Ne, jotka eivät koe samaa kuin me, eivät voi ymmärtää." *Nuorten kokemuksia toistuvasta kansainvälisestä muuttoliikkeestä*. Turku: Siirtolaisuus-instituutti.
- Bennett, J., & Bennett, M. (2004). Developing Intercultural Sensitivity. An Integrative Approach to Global and Domestic Diversity. In D. Landis, J. Bennett & M. Bennett (toim.) *Handbook of Intercultural Training*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Berg, B. (2004). *Qualitative Research methods for the Social Sciences*. Fifth Edition. Boston: Pearson Allyn and Bacon.
- Berg, B., & Lune, H. 2012. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Boston: Pearson.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedon sosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Berry, J. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 46(1), 5–68.
- Berry, J., Phinney, J., Sam, D., & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity and adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 55, 303–332.
- Berry, J. et al. (2011). *Cross-cultural psychology: research and applications*. Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Berry, J., & Sam, D. (1997). Acculturation and adaptation. In J. Berry, M. Seagull & C. Kagitcibasi (toim.) *Handbook of cross-cultural psychology: Social behavior and applications*. Vol. 3. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon, 291–326.
- Bhabha, H. (2003). Culture's in-between. In S. Hall & P. Gay (toim.) *Questions of cultural identity*. Sage: London, 53–60.
- Bhatia, S. (2002). Acculturation, Dialogical Voices and the Construction of the Diasporic Self. *Theory & Psychology* 12(1), 55–77.
- Bhatia, S., & Ram, A. (2001a). Rethinking 'Acculturation' in Relation to Diasporic Cultures and Postcolonial Identities. *Human Development* 44, 1–18.
- Bhatia, S., & Ram, A. (2001b). Locating the Dialogical Self in the Age of Transnational Migrations, Border Crossings and Diasporas. *Culture & Psychology* 7(3), 297–309.
- Blackmore, J. (2007). Unprotected participation in lifelong learning and politics of hope: a feminist reality check of discourses around flexibility, seamlessness and learner earner. In C. Leathwood & B. Francis (toim.) *Gender and lifelong learning. Critical feminist engagements*. London: Routledge, 9–26.
- Boud, D., Keogh, R., & Walker, D. (1996). Promoting reflection in learning. A model. In R. Edwards, A. Hanson & P. Raggatt (toim.) *Boundaries of adult learning*. London: Routledge, 32–56.
- Brah, A., & Phoenix, A. (2004). Ain't I a woman? Revisiting intersectionality. *Journal of International Women's Studies* 5(3), 75–86.
- Brine, J. (2007). Locating the learner within EU policy: trajectories, complexities, identities. In C. Leathwood & B. Francis (toim.) *Gender and lifelong learning. Critical feminist engagements*. London: Routledge, 27–53.

- Bron, A., & Agéll, K. (2000). Sweden: non-traditional students in higher education in Sweden: from recurrent education to lifelong learning. In H. Schuetze & M. Slowey (toim.) *Higher Education and Lifelong Learners. International Perspectives on Change*. London: Routledge, 83–100.
- Bron, A. (2003). From an immigrant to a citizen. Language as a hindrance or a key to citizenship. *International Journal of Lifelong Learning* 22(6), 606–619.
- Bron, A. (2005). Understanding learning processes through adult education theory. In M. Sabour & L. Koski (toim.) *Koulutuksen ja kulttuurin merkitystä etsimässä = searching for the meaning of education and culture*. Joensuu: Joensuu University Press, 181–192.
- Bron, A. (2006). Immigrants entering civil society in the European context. In A. Antikainen, P. Harinen & C. Torres (toim.) *In from the Margins. Adult Education, Work and Civil Society*. Rotterdam: Sense, 89–100.
- Bron, A., Edström, E., & Thunborg, C. (2010). *Struggles in students' identity – the poetics of life*. Paper to be presented at the ESREA Life History and Biography Network conference Life History and Biography Network, Växjö 4–7 March.
- Bron, A., & Lönnheden, C. (2005). Identitetsförändring och biografiskt lärande. In A. Bron & L. Wilhelmson (toim.) *Lärprocesser i högre utbildning*. Stockholm: Liber, 51–58.
- Bruner, J. (2002). *Making Stories. Law, Literature, Life*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- Bruner, J. (2003). The Culture of education. In M. Gergen & K. Gergen (toim.) *Social Construction. A Reader*. London: Sage, 169–172.
- Bruner, J. (2004). Life as Narrative. *Social Research* 71(3), 691–710.
- Bruner, J. (2006a). *In Search of Pedagogy Volume II. The selected works of Jerome S. Bruner*. London: Routledge.
- Bruner, J. (2006b). Culture, Mind, and Narrative. In J. Bruner, C. Feldman, M. Hermansen & J. Molin (toim.) *Narrative, Learning and Culture*. Copenhagen: Frederiksberg Bogtrykkeri, 13–24.
- Burke, P., & Jackson, S. (2007). *Reconceptualising Lifelong Learning. Feminist interventions*. London: Routledge.
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. London: Routledge.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Castles, S. (2010). Understanding global migration: A social transformative perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36(10), 1565–1586.
- Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. (2014). *The Age of Migration*. New York: Palgrave Macmillan.
- Chang, C. (2014). Highly educated Taiwanese women seeking a self-acceptable social position in Finland. Helsinki: University of Helsinki.

- Chase, S. (1995). Taking Narrative Seriously Consequences for Method and Theory in Interview Studies. In R. Josselson & A. Lieblich (toim.) *Interpreting Experience. The Narrative Study of Lives*. Volume 3. Thousand Oaks: Sage, 1–26.
- Chase, S. (1996). Personal Vulnerability and Interpretive Authority in Narrative Research. In R. Josselson (toim.) *Ethics and Process in The Narrative Study of Lives*. Thousand Oaks: Sage, 45–59.
- Chase, S. (2008). Narrative Inquiry: Multiple Lenses, Approaches, Voices. In N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. California: Sage, 57– 94.
- Clandinin, J., & Connelly, M. (1998). Asking Questions About Telling Stories. In C. Kridel (toim.) *Writing Educational Biography. Explorations in Qualitative Research*. New York: Garland, 245–253.
- Clandinin, J., & Connelly, M. (2000). *Narrative Inquiry. Experience and Story in Qualitative Research*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Clark, M., & Rossiter, M. (2008). Narrative learning in adulthood. *New Directions in Adult and Continuing Education* 119, 61–70.
- Code, L. (1988). Experience, Knowledge, and Responsibility. In M. Griffiths & M. Whitford (toim.) *Feminist Perspectives in Philosophy*. London: The Macmillan Press LTD, 187–204.
- Code, L. (1991a). *What can she know? Feminist Theory and the Construction of Knowledge*. Ithaca: Cornell University Press.
- Code, L. (1991b). Principles of Gender Construction. In J. Lorber & S. Farrell (toim.) *The Social Construction of Gender*. Sage: London, 7–11.
- Code, L. (1995). Taking subjectivity into Account. In L. Code (toim.) *Rhetorical Spaces: Essays on gendered locations*. New York: Routledge, 22–57.
- Code, L. (2002). (toim.) *Encyclopedia of feminist theories*. London: Taylor & Francis Group.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. London: Routledge.
- Cole, E. (2009). Intersectionality and research in psychology. *American Psychologist* 64(3), 170–180.
- Colley, H., James, D., Tedder, M., & Diment, K. (2003). Learning as becoming in vocational education and training: class, gender and the role of vocational habitus. *Journal of Vocational Education and Training* 55(4), 471–498.
- Collins, P. (1986). Learning From the Outside Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. *Social Problems* 33(6), 14–32.
- Côté, J., & Levine, C. (2002). *Identity Formation, Agency, and Culture. A Social Psychological Synthesis*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Creswell, J. (2016). *30 Essential Skills for the Qualitative Researcher*. California: Sage.

- Crisan, C. (2012). Transnational Experiences of Eastern European Women and Feminist Practices after 1989. In G. Bonifacio (toim.) *Feminism and Migration: Cross-Cultural Engagements. International Perspectives on Migration 1*. New York: Springer, 165–184.
- Crossley, M. (2007). Narrative Analysis. In E. Lyons & A. Coyle (toim.) *Analysing Qualitative Data in Psychology*. London: Sage, 131–144.
- Davies, K., & Esseveld, J. (1989). *Kvalitativ Kvinnoforskning*. Falköping: Arbetslivscentrum.
- Davydova, O. (2012). Venäjän lännestä Suomen itään. Sukupuolittunut maahanmuutto ja haurastu neet työmarkkinat. Teoksessa S. Keskinen, J. Vuori & A. Hirsiaho (toim.) *Monikulttuurisuuden sukupuoli: kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 72–100.
- Dervin, F., & Keihäs, L. (2013). *Johdanto kulttuurienväliseen viestintään ja kasvatukseen*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura. Fera.
- DeVault, M. (1990). Talking and Listening from Women's Standpoint: Feminist Strategies for Interviewing and Analysis. *Social Problems* 37(1), 96–116.
- Dey, I. (1993). *Qualitative Data Analysis: a user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge.
- Doucet, A., & Mauthner, N. (2008). Qualitative Interviewing and Feminist Research. In P. Alasuutari, L. Brickman & J. Branner (toim.) *The SAGE Handbook of Social Research Methods*. London: Sage, 329–343.
- Dunbar, C., Rodriguez, D., & Parker, L. (2001). Race, Subjectivity, and the Interview Process. In J. Gubrium & J. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research*. California: Sage, 279–298.
- Edwards, R., & Usher, R. (2006). A troubled space of possibilities. Lifelong learning and the postmodern. In P. Sutherland & J. Crowther (toim.). *Lifelong learning. Concepts and contexts*. London: Taylor & Francis Group, 58–67.
- Elias, J., & Merriam, S. (2005). *Philosophical foundations of adult education*. 2. painos. Malabar (FL): Krieger Publishing Company.
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1), 107–115.
- Ely, M., Anzul, M., Friedman, T., Gardner, D., & McCormack Steinmetz, A. (1991). *Doing Qualitative Research: Circles within Circles*. New York: The Falmer Press.
- Ely, M., Anzul, M., Friedman, T., Gardner, D., & McCormack Steinmetz, A. (2003). *Kvalitativ forskningsmetod i praktiken – cirklar inom cirklar*. New York: RoudledgeFalmer.
- Ely, M., Vinz, R., Downing, M., & Anzul, M. (1997). *On writing qualitative research: living by words*. London: Falmer Press.
- Enns, C., & Forrest, L. (2005). Toward Defining and Integrating Multicultural and Feminist Pedagogies. In C. Enns & A. Sinacore (toim.) *Teaching and Social Justice. Integrating Multicultural and Feminist Theories in the Classroom*. Washington, D.C.: American Psychological Association, 3–23.

- Eronen, A. et al. (2014). *Maahanmuuttajien työllistyminen. Taustatekijät, työnhaku ja työvoimapalvelut*. Työ- ja elinkeinoministeriö: Edita.
- Eräranta, K. (2013). *Taloudellinen, sukupuolittunut ja transnationaali sosiaalinen: Hyvinvointihallinnan muutos ja kysymys työn ja perheen yhteensovittamisesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Eskola, J., & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Espín, O. M. (1999). *Women Crossing Boundaries: A Psychology of immigration and transformation of sexuality*. New York: Routledge.
- Eteläpelto, A., & K. Vähäsantanen (2008). Ammatillinen identiteetti persoonallisena ja sosiaalisena konstruktiona. Teoksessa A. Eteläpelto & J. Onnismaa (toim.) *Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu*. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura, 26–49.
- Fenwick, T. J. (2000). Expanding Conceptions of Experiential Learning. *Adult Education Quarterly* 50(4), 243–272.
- Fenwick, T. (2004). What happens to the girls? Gender, work and learning in Canada's 'new Economy'. *Gender and Education* 16(2), 169–185.
- Field, J. (2009). Learning Transitions in the Adult Life Course: agency, identity and social capital. In B. Merrill (toim.) *Learning to change? The Role of Identity and Learning Careers in Adult Education*. European Studies in Lifelong Learning and Adult Learning Research. Vol. 5. New York: Peter Lang Publishing Group, 17–32.
- Fischer-Rosenthal, W. (2000). Biographical work and biographical structuring in present-day societies. In P. Chamberlayne., J. Bornat & T. Wengraf (toim.) *The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples*. London: Routledge, 109–125.
- Flannery, D., & Hayes, E. (2002). Women's Learning: A Kaleidoscope. In E. Hayes & D. Flannery (toim.) *Women as Learners. The Significance of Gender in Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass Publisher, 1–22.
- Fleming, T., & Finnegan, F. (2014). Critical theory and non-traditional students' experience in Irish higher education. In F. Finnegan, B. Merrill & C. Thunborg (toim.) *Student Voices on Inequalities in European Higher Education. Challenges for theory, policy and practice in a time of change*. London: Routledge.
- Forsander, A. (2002). *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöliitto.
- Forsander, A. (2004). Maahanmuuton merkitys väestökehityksen kannalta. Teoksessa M. Kautto (toim.) *Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä?* Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004, Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 60–107.
- Forsander, A. (2007). Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille? Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmen Suomen muuton jälkeen. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 312–334.

- Forsander, A. (2013). Maahanmuuttajien sijoittuminen työelämään. Teoksessa T. Martikainen, P. Saukkonen & M. Säävälä (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 220–244.
- Forsander, A. et al. (2004). *Sykettä ja suvaitsevaisuutta. Globaalin osaamisen kansalliset rajat*. Helsinki: Edita.
- Forsander, A., & Ekholm, E. (2001a). Etniset ryhmät Suomessa. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm & P. Hautaniemi (toim.) *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia, 83–107.
- Forsander, A., & Ekholm, E. (2001b). Maahanmuuttajat ja työ. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm & P. Hautaniemi (toim.) *Monietnisyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia, 57–82.
- Forsander, A., Ekholm, E., & Saleh, R. (1994). *Monietninen työ: haaste ammattitaidoille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Foster, M. (2013). Divided Identities: Listening to and Interpreting the Stories of Polish Immigrants in West Germany. Teoksessa P. Spickard (toim.) *Multiple Identities. Migrants, Ethnicity, and Membership*. Bloomington: Indiana University Press, 245–264.
- Fox, C. (2009). Stories within Stories: dissolving the boundaries in narrative research and analysis. In S. Trahar (toim.) *Narrative Research on Learning: Comparative and International Perspectives*. UK: Cambridge University Press, 47–60.
- Friberg, J. (2012). The stages of migration. From going abroad to settling down: Post-accession polish migrant workers in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 38(10), 1589–1605.
- Fågel, A., Säävälä, M., & Salonen, U. (2012). *WOMENTO Naiset mentoroinnilla yhteisiin tavoitteisiin*. Helsinki: Väestöliitto.
- Gergen, K. (1995). Social Construction and the Educational Process. In L. Steffe & J. Gale (toim.) *Constructivism in Education*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 17–39.
- Gergen, K. (1997). *Realities and relationships. Soundings in social construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gergen, K. (1999). *An Invitation to Social Construction*. London: Sage.
- Gergen, K. (2001). *Social Construction in Context*. London: Sage.
- Gergen, K. (2003a). Meaning in Relationship. In M. Gergen & K. Gergen (toim.) *Social construction: A Reader*. London: Sage, 148–168.
- Gergen, K. (2003b). Knowledge as socially constructed. In M. Gergen & K. Gergen (toim.) *Social construction: A Reader*. London: Sage, 12–16.
- Gergen, K. (2009a). *An Invitation to Social Construction*. London: Sage.
- Gergen, K. (2009b). *Relational Being. Beyond Self and Community*. New York: Oxford University Press.

- Gergen, M. (2001). *Feminist reconstructions in psychology. Narrative, gender and performance*. California: Sage.
- Gergen, M., & Gergen, K. (2003). Qualitative Research. Tensions and Transformations. In N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. California: Sage, 575–610.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: psychological theory and women's development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Githens, M. (2013). *Contested Voices. Women Immigrants in today's world*. New York: Palgrave Macmillan.
- Goodson, I., Biesta, G., Tedder, M., & Adair, N. (2010). *Narrative learning*. London: Routledge.
- Gorman, R., & Mojab, S. (2009). War, Diaspora, Learning and Women's Standpoint. In M. Hajdukowski-Ahmed, N. Khanlou & H. Moussa (toim.) *Not Born a Refugee Woman. Contesting Identities, Rethinking Practices*. New York: Berghahn, 135–149.
- Gressgård, R., & Jacobsen, C. (2003). Questions of gender in a multicultural society. *NORA* 2(11), 69–77.
- Grimshaw, J. (1988). Autonomy and Identity in Feminist Thinking. In M. Griffiths & M. Whitford (toim.) *Feminist Perspectives in Philosophy*. London: The Macmillan Press LTD, 109–108.
- Gubrium, J., & Holstein, J. (2002). From the Individual Interview to the Interview Society. In J. Gubrium & J. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research. Context and Method*. California: Sage, 3–32.
- Haapakorpi, A. (2004). *Kulttuurista rajankäyntiä – nuorten ja korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio*. Helsinki: Palmenia.
- Hager, P. (2011). Concepts and Definitions of Lifelong Learning. In M. London (toim.) *Oxford Handbook of Lifelong Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Hajdukowski-Ahmed, M., Khanlou, N., & Moussa, H. (2009). Introduction. In M. Hajdukowski-Ahmed, N. Khanlou & H. Moussa (toim.) *Not Born a Refugee Woman. Contesting Identities, Rethinking Practices*. New York: Berghahn, 1–23.
- Hall, S. (1990). Cultural Identity and Diaspora. In J. Rutherford (toim.) *Identity, Community, Culture, Difference*. London: Lawrence and Wishart, 222–237.
- Hall, S. (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, S. (2003a). Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85–128.
- Hall, S. (2003b). Introduction: who needs identity? In S. Hall & P. Gay (toim.) *Questions of cultural identity*. London: Sage, 1–17.
- Hall, S. (2005). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hammar-Suutari, S. (2009). *Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomais-toiminnan etnografia*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Harakkamäki, L. (2007). Seitsemän maahanmuuttajanaisen polku työhön. Teoksessa *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöliitto, 379–399.
- Harakkamäki, L. (2008). *Maahanmuuttajanaisen polku työhön: Tutkimus maahanmuuttajanaisten työllistymisestä Suomen työmarkkinoilla*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Harding, S. (1991). *The science question in feminism*. New York: Cornell University Press.
- Harinen, P. (2005). Kansalaiseksi oppiminen ja monikansallistuva yhteiskunta. Teoksessa L. Koski & M. Sabour. Koulutuksen ja kulttuurin merkitystä etsimässä: Searching for the meaning of education and culture. Joensuu: Joensuu University Press, 281–298.
- Hayes, E. (2001). A New Look at Women's Learning. *New Directions for Adult and Continuing Education* 89(Spring), 35–42.
- Hayes, E. (2002). Creating Knowledge About Women's Learning. In E. Hayes & D. Flannery (toim.) *Women as Learners. The Significance of Gender in Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass Publisher, 217–252.
- Helminen, J., & Ikävalko-Ratia, S. (2006). *Keskustelualoite maahanmuuttajien koulutuspalvelujen puolesta*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Hermans, H., Kempen, H., & van Loon, R. (1992). The dialogical self: Beyond individualism and rationalism. *American Psychologist* 47(1), 23–33.
- Hermans, H., & Kempen, H. (1998). Moving Cultures: The perilous problems of cultural dichotomies in a globalizing society. *American Psychologist* 53, 1111–1120.
- Hirdman, Y. (2002). *Genus. Om det stabila föränderliga format*. Stockholm: Liber.
- Hodkinson, P., Biesta, G., & James, D. (2007). Understanding Learning Culturally: Overcoming the Dualism Between Social and Individual Views of Learning. *Vocations and Learning* 1, 27–47.
- Holstein, J., & Gubrium, J. (1995). *The Active Interview*. California: Sage.
- Holstein, J., & Gubrium, J. (2000). *The Self We Live By. Narrative Identity in a Post-modern World*. New York: Oxford University Press.
- Holstein, J., & Gubrium, J. (2004). Context: Working it Up, Down, and Across. In C. Seale, G. Giampietro, J. Gubrium & D. Silverman (toim.) *Qualitative Research Practice*. California: Sage, 267–281.
- Holliday, A. (2007). *Doing and Writing Qualitative Research*. London: Sage.
- Hollway, W., & Jefferson, T. (2000). *Doing Qualitative Research Differently. Free association, narrative and interview method*. London: Sage.
- Hooks, B. (1981). *Ain't I a Woman: Black women and feminism*. Boston: South End Press.
- Hooks, B. (1984). *Feminist Theory: From Margin to Center*. Boston: South End Press.
- Huotelin, H. (1992). *Elämäkertatutkimuksen metodologiset ratkaisut*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta. Tutkimuksia 46.
- Hurskainen, E., & Puukki, A. (1998). *Maahanmuuttajien opintojen ohjaus ja kuratiivinen toiminta*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja B. Raportteja 1. Helsinki.

- Huttunen, L. (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien elämänkerroissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Huttunen, L. (2004). Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Tampere: Gaudeamus, 134–154.
- Huttunen, L. (2005). Etnisyys. Luokittelusysteemejä ja elettyä yhteisöllisyyttä. Teoksessa A. Rastas, L. Huttunen & O. Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 117–160.
- Huttunen, L. (2009). Mikä ihmeen maahanmuuttaja? Teoksessa S. Keskinen, A. Rastas & S. Tuori. (toim.) *En ole rasisti, mutta...Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino, 117–122.
- Hyvärinen, M., & Löyttyniemi, V. (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa J. Ruusuvoori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.
- Hyvärinen, M., Hydén, L., Saarenheimo, M., & Tamboukou, M. (2010). Beyond narrative coherence: An introduction. In M. Hyvärinen, L. Hydén, M. Saarenheimo & M. Tamboukou (toim.) *Beyond Narrative Coherence*. Philadelphia: John Benjamins Pub. Company, 1–15.
- Hyvönen, H. (2009). *Lähellä mutta niin kaukana. Tutkimus naisten muuttoliikkeestä Suomen ja uudelleen itsenäistyneen Viron välillä*. Turun Yliopisto. Väestöliitto.
- Hyypä, H. (1998). Elinikäinen oppiminen työvoimapolitiikkana. Teoksessa H. Silvennoinen & P. Tulkki (toim.) *Elinikäinen oppiminen*. Tampere: Gaudeamus, 103–130.
- Hänninen, V. (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hänninen, V. (2008). Narratiivisen tutkimuksen eettiset haasteet. Teoksessa A. Pietilä & H. Länsimies (toim.) *Etiikkaa monitieteisesti: pohdintaa ja kysymyksiä = Multidisciplinary ethics: discussion and questions*. Kuopio: Kuopion yliopisto, 121–137.
- IOM. (2012). *Crushed Hopes: Underemployment and deskilling among skilled migrant women*.
- Isoaho, K. (2012). Mahdollisuuksia maahanmuuttajille – korkeakouluissa? Teoksessa L. Lintula, (toim.) *Monta polkua osaamiseen*. Metropolia ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Helsinki: Unigrafia, 33–43.
- Jaakkola, T. (2000). *Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönotossa ja työelämässä*. Helsinki: Työministeriö.
- Jaakkola, T. (2001). Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987–1999. Teoksessa K. Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi*, Helsinki: Gaudeamus, 28–55.
- Jaakkola, T., & Reuter, A. (2007). Maahanmuuttajanaiset entisen Neuvostoliiton alueelta. Resurssit ja sijoittuminen koulutusmarkkinoille. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset, kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 335–358.

- Jackson, S. (2004). *Differently academic*. Dortrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Jamarani, M. (2012). Encountering differences: Iranian immigrant women in Australia. In G. Bonifacio (toim.) *Feminism and Migration: Cross-Cultural Engagements. International Perspectives on Migration 1*. New York: Springer, 149–164.
- Janhonen-Adruquah, H. (2010). Gone with the Wind? Immigrant Women and Transnational Everyday Life in Finland. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 24.
- Jarvis, P. (2014). From adult education to lifelong learning and beyond. *Comparative Education* 50(1), 45–57.
- Jarvis, P., Holford, J., & Griffin, C. (2008). *The theory and practice of learning*. London: Taylor & Francis Group.
- Jasinskaja-Lahti, O., Liebkind, K., & Vesala, T. (2002). *Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Tampere: Gaudeamus.
- Jokisaari, S. (2006). *Kotouttamislain merkitys kotoutumisessa maahanmuuttajan näkökulmasta*. Siirtolaisinstituutti: Web Reports No 18.
- Joronen, T. (2005a). *Maahanmuuttajien elinolot pääkaupunkiseudulla*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Joronen, T. (2005b). Työ on kahden kauppa – Maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia. Teoksessa S. Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 50–82.
- Joronen, T. (2007). Työmarkkinoiden monenlaiset maahanmuuttajanaiset: haaste suomalaiselle sukupuolijärjestelmälle Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen. (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 285–311.
- Josselson, R. (1987). *Finding herself: pathways to identity development in women*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Josselson, R. (1996). On Writing Other People's Lives: Self-Analytic Reflections of a Narrative Researcher. In R. Josselson (toim.) *Ethics and Process in The Narrative Study of Lives*. Thousand Oaks: Sage, 60–71.
- Josselson, R., & Lieblich, A. (2003). A Framework for Narrative Research proposals in Psychology. In R. Josselson, A. Lieblich & D. P. McAdams (toim.) *Up Close and Personal. The Teaching and Learning of Narrative Research*. Washington: American Psychological Association, 259–274.
- Julkunen, R. (2009). *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Järviluoma, H., Moisala, P., & Vilkkio, A. (2003). *Gender and Qualitative Methods*. London: Sage.
- Järvinen, P. (2011). *Suomen työelämän muutoksia 2000-luvulla – Tutkimuksesta vaikuttavaan kehittämiseen?* Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Kadiyoti, D. (1991). Bargaining with patriarchy. In J. Lorber & S. Farrell (toim.) *The Social Construction of Gender*. London: Sage, 104–118.

- Kagitcibasi, C. (1996a). The autonomous-relational self: A new synthesis. *European Psychologist* 1(3), 180–186.
- Kagitcibasi, C. (1996b). *Family and human development across cultures. A view from the other side*. Mahwah New Jersey: Lawrence Erlbaum associates.
- Kagitcibasi, C. (2003). Autonomy, Embeddedness and Adaptability in Immigration Contexts. *Human Development* 46, 145–150.
- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context. Implications for Self and Family. *Journal of cross-cultural psychology* 26(4), 403–422.
- Kansalaisuuslaki 2003.
- Kasworm, C. (2005). Adult student identity in an intergenerational community college classroom. *Adult Education Quarterly* 56(1), 3–20.
- Katisko, M. (2011). *Kansalaisuus työyhteisön arjessa: maahanmuuttajien kertomuksia työelämästä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kauppila, J., & Kauppila, P. (2015). Hyvinvointivaltio toimijuuden tukena. Teoksessa P. Kauppila, J. Silvonen & M. Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto 17–38.
- Kim, Y. (2001). *Becoming intercultural; an integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. Thousand Oaks: Sage.
- Kiander, J. (2001). *Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Kolb, A., & Kolb, D. (2009). On Becoming a Learner: The Concept of Learning Identity. Learning Never Ends. Essays on Adult Learning Inspired by the life and work of David O. Justice. *CAEL Forum and News November*, 5–13.
- KOM (2001). KOMISSION TIEDONANTO. Eurooppalaisen elinikäisen oppimisen alueen toteuttaminen.
- Kondrup, S. (2015). Work and learner identity. Developing an Analytical Framework. In S. Bohlinger et al. (toim.) *Working and Learning in Times of Uncertainty. Research on the education and learning of adults*. Volume 4. Rotterdam. Sense Publishers, 29–41.
- Korac, M. (2009). *Remaking Home. Reconstructing Life, Place and Identity in Rome and Amsterdam*. New York: Bergham Books.
- Korhonen, V. (2010). Towards Intercultural Sensitivity –Some Considerations when Studying Cross-Cultural Issues from a Lifelong Learning Perspective. In V. Korhonen (toim.) *Cross-cultural lifelong learning*. Tampere: Tampere University Press, 15–36.
- Korkiasaari, J., & Söderling, I. (1998). Finland: From a Country of Emigration into a Country of Immigration. In I. Söderling (toim.) *A changing pattern of migration in Finland and its surroundings*. Helsinki: Väestöliitto, 7–28.
- Kotoutumislaki 2010.

- Kroger, J. (2004). *Identity in adolescence: the balance between self and other*. UK: Routledge.
- Kroger, J. (2007). *Identity development. Adolescence Through Adulthood*. California: Sage.
- Kujala, T. (2007). Kerronnallinen tutkimus opettajien ikääntymisestä. Teoksessa E. Syrjäläinen, A. Eronen & V. Värri. *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino, 13–39.
- Kulyasova, A. (2006). *Effects on Immigration on Russian Women: Narrative Stories about their own Experiences*. A research paper. The Graduate School. University of Wisconsin-Stout. American Psychological Association.
- Kurki, T. (2008). Sukupuolittuneita ja rodullistettuja koulutusreittejä. Maahanmuuttajataustaiset työt siirtymässä toisen asteen koulutuksiin. *Nuorisotutkimus* 4, 26–51.
- Kurtti, A. (2010). *Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa*. Lapin yliopisto.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Interviews. Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. 2. painos. California: Sage.
- Kyhä, H. (2011). *Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Tutkimus korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa*. Turun yliopisto.
- Kyngäs, H., & Vanhanen, L. (1999). Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 11(1), 3–11.
- Könönen, J. 2012. Prekaari työvoima ja työn uudet hierarkiat metropolissa. Ulkomaalaiset matalapalkkaisilla palveluilla. *Sociologia* 49(3), 190–205.
- La Barbera, M. (2009). Intersectional gender, thinking about gender and cultural difference in the global society. *Global Studies Journal* 2(2), 1–8.
- Lachicotte, W. (2009). Identity, agency and social practice. In H. Daniels., H. Lauder & J. Porter (toim.) *Educational Theories, Cultures and Learning. A critical perspective*. London: Routledge, 223–236.
- Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta 2011.
- Laki kotoutumisen edistämisestä 2010.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 1999.
- Laki Maahanmuuttovirastosta 1995.
- Laki ulkomaalaisrekisteristä 1997.
- Laki vähemmistövaltuutetusta ja syrjintälautakunnasta 2001.
- Lammi-Taskula, J., Karvonen, S., & Ahlström, S. (toim.) (2009). *Lapsiperheiden hyvinvointi*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Lanzillo, M. (2013). Multicultural Society in Europe: Beyond Multiculturalism. In S. Gonçalves & M. Carpenter (toim.) *Diversity, Intercultural Encounters, and Education*. New York: Routledge, 41–56.

- Lasonen, J., & Teräs, M. (2013). Tunnustamisen näkökulma maahanmuuttajien työllistymiseen ja ammatilliseen koulutukseen. Teoksessa K. Brunila, K. Hakala & A. Teittinen. *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus, 154–170.
- Lasonen, J., Teräs, M., & Sannino, A. (2011). Tunnustaminen, kokeminen ja ekspansiivinen oppiminen käsitteellisinä resursseina maahanmuuttajia tutkittaessa. Teoksessa J. Lasonen & J. Ursin (toim.) *Koulutus yhteiskunnan muutoksissa: jatkuvuuksia ja katkoksia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 230–257.
- Lassenius, Y. (2011). *Utvecklingen av vårdlärares kulturkompetens: en kvalitativ studie som fokuserar på lärarna i mångkulturella lärandemiljöer i Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Lave, J. (2009). The practice of learning. In K. Illeris (toim.) *Contemporary Theories of Learning. Learning theorists...in their own words*. London: Routledge, 200–208.
- Leinonen, M. (2009). Elämänlaajuinen oppiminen ja eurooppalaisen kasvatuksen perinne. Näkökulmia koulutusajatteluun ja -politiikan historiaan Thomas Moren ja Johan Amos Comeniuksen ajattelun pohjalta. Teoksessa M. Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Kansanvalitusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Helsinki: Hansaprint Oy, 17–48.
- Lempiäinen, K. (2009). Euroopan unionin koulutuspolitiikka ja kysymys sukupuolisesta toimijasta. Teoksessa H. Ojala, T. Palmu & J. Saarinen (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*, Tampere: Vastapaino. 41–70.
- Leonard, D. (2006). Gender, Change, and Education. In K. Davis, M. Evans & J. Lorber (toim.) *Handbook of Gender and Women's Studies*. London: Sage, 167–182.
- Lepola, O. (2000). *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi: Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopolitiittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Liebkind, K., & Jasinskaja-Lahti, I. (2000). Syrjintäkokemusten vaikutus maahanmuuttajiin. Teoksessa K. Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 80–92.
- Liebkind, K., Mannila, S., Jasinskaja-Lahti, I., Jaakkola, M., Kyntäjä, E., & Reuter, A. (2004). *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebligh, A., & Josselson, R. (toim.) (1994). *Exploring identity and gender*. The narrative study of lives. Vol. 2. California: Sage.
- Liebligh, A., Tuval-Mashiach, R., & Zilber, T. (1998). *Reading, Analysis and Interpretation*. California: Sage.
- Liljeström, M. (2004). Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa M. Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino: Tampere, 9–21.
- Linde, C. (1993). *Life stories: the creation of coherence*. New York: Oxford University Press.

- Linnamäki-Koskela, S. (2010). *Maahanmuuttajien työmarkkinaintegraatio. Vuosina 1989–93 Suomeen muuttaneiden tarkastelua vuoteen 2007 asti*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Lister, R. (2008). Gender, citizenship and social justice in the Nordic welfare states: a view from the outside. Teoksessa K. Melby, A. Ravn & C. Wetterberg (toim.) *Gender equality and welfare politics in Scandinavia. The limits of political ambition?* Bristol: The Policy Press.
- Longino, H. (1987). Can There Be A Feminist Science? *Hypatia* 2(3), 51–56.
- Lorber, J. (2006). Utopian Visions. A World Without Gender? In K. Davis, M. Evans & J. Lorber (toim.) *Handbook of Gender and Women's Studies*. London: Sage, 468–474.
- Lorber, J. (2008). Constructing Gender: The Dancer and the Dance. In J. Holstein & J. Gubrium (toim.) *Handbook of Constructionist Research*. New York. The Guilford Press, 531–544.
- Lorber, J. (2010). *Gender Inequality. Feminist Theories and Politics*. Fourth Edition. New York: Oxford University Press.
- Lykke, N. (2005). Nya perspektiv på intersektionalitetet. Problem och möjligheter. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (2-3), 7–17.
- Löyttyniemi, V. (2004). *Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Maahanmuutto ja maahanmuuttajat Helsingissä – tilastoja*. (2009). Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Malin, M., & Anis, M. (2013). Maahanmuuttajat hyvinvointivaltiossa. Teoksessa T. Martikainen, P. Saukkonen & M. Säävälä (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 141–159.
- Man, G. (2004). Gender, work and migration: Deskillling Chinese immigrant women in Canada. *Women's Studies International Forum* 27, 135–148.
- Mammon, R. (2010). *Kolmen etnisen ryhmän kotoutumisprosessi Suomessa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 403.
- Marjeta, M. (1998). *Kotimaassa tiedettiin kuka minä olen. Selvitys maahanmuuttajien kotoutumisesta*. Helsinki: Opetushallitus.
- Marjeta, M. (2001). Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa: somalialaisnaiset, perhe ja muutos. Joensuu: Joensuu University Press.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for Cognition, Emotion and Motivation. *Psychological Review* 98(2), 224–253.
- Marshall, B. (2008). Feminism and Constructionism. In J. Holstein & J. Gubrium (toim.) *Handbook of Constructionist Research*. New York. The Guilford Press, 68–70.
- Marshall, C., & Young, M. (2009). Gender and Methodology. In C. Shelton, B. Francis & L. Smulyan (toim.) *The SAGE Handbook of Gender and Education*. London: Sage, 63–78.

- Martikainen, T. (2013). *Religion, Migration, Settlement. Reflections on Post-1990 Immigration to Finland*. Netherlands: Printforce.
- Martikainen, T., & Haikkola, L. (2010). Johdanto. Sukupolvet maahanmuuttajatutkimuksessa. Teoksessa T. Martikainen & L. Haikkola (toim.) *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–43.
- Martikainen, T., Saukkonen, P., & Säävälä, M. (2013). Johdanto: Suomi muuttuu kun Suomeen muutetaan. Teoksessa T. Martikainen, P. Saukkonen & M. Säävälä (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 13–14.
- Martikainen, T., Sintonen, T., & Pitkänen, P. (2006). Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000 -luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–41.
- Martikainen, T., & Tiilikainen, M. (2007). Maahanmuuttajanaiset: Käsitteet, tutkimus ja haasteet. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 15–37.
- Martikainen, T., Valtonen, K., & Wahlbeck, Ö. (2012). The Social Integration of Immigrants in Finland. In J. Frideres & J. Biles (toim.) *International perspectives: Integration and Inclusion*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 127–146.
- Matinheikki-Kokko, K., Koivumäki, K., & Kuorti, K. (2003). *Maahanmuuttajien uraohjauksen kehittäminen*. Helsinki: Työministeriö.
- Maynard, M. (2004). Feminist Issues in Data Analysis. In M. Hardy & A. Bryman (toim.) *Handbook of Data Analysis*. California: Sage, 131–143.
- McAdams, D. (1993). *The stories we live by: personal myths and the making of the self*. New York: Morrow.
- McAdams, D. (2008). Personal Narratives and the Life Story. In P. Oliver & W. Richard (toim.) *Handbook of personality: Theory and research*. New York: Guilford Press, 242–261.
- McAdams, D., & Bowman, P. (2001). Narrating Life's Turning Points. Redemption and Contamination. In D. McAdams, R. Josselson & A. Lieblich (toim.) *Turns in the Road: Narrative Studies of Lives in Transition*. Washington: American Psychological Association, 3–34.
- McAdams, D., Josselson, R., & Lieblich, A. (2006). Introduction. In D. McAdams, R. Josselson & A. Lieblich (toim.) *Identity and Story. Creating Self in Narrative*. Washington: American Psychological Association, 3–11.
- McCall, L. (2005). The Complexity of Intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(3), 1771–1800.
- McCann, C. R., & Seung-Kyung, K. (toim.) (2003). *Feminist Theory Reader: Local and global perspectives*. New York: Routledge.
- McLeod, J., & Thomson, R. (2009). *Researching Social Change*. California: Sage.
- Merriam, S., Caffarella, R., & Baumgarten, L. (2007). *Learning in adulthood. A comprehensive Guide*. 3. painos. San Francisco: Jossey-Bass: Wiley.

- Merriam, S., & Kim, Y. (2008). Non-Western Perspectives on Learning and Knowing. *New Directions in Adult and Continuing Education* 119, 71–82.
- Merrill, B. (2009). Introduction: Moving Beyond Access to Learning Career and Identity. In B. Merrill (toim.) *Learning to change? The Role of Identity and Learning Careers in Adult Education*. European Studies in Lifelong Learning and Adult Learning Research. Vol. 5. New York: Peter Lang Publishing Group, 9–16.
- Merrill, B., & West, L. (2009). *Using Biographical Methods in Social Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Miettinen, H. (2004). *Menetetyt kodit, elämät, unelmat: Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Miettinen, H. (2006). Peilistä näkyy muuttunut kuva. Ajatuksia ja havaintoja 2000-luvun inkeriläisyydestä. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 144–167.
- Mishler, E. (1986). *Research Interviewing. Context and Narrative*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mojab, S. (2006). War and diaspora as lifelong learning contexts for immigrant women. In C. Leatherwood & B. Francis (toim.) *Gender and Lifelong Learning. Critical feminist engagements*. London: Routledge, 164–175.
- Moore, E. (2003). *PITKÄ OPINTIE. Aikuisiällä suoritettu ylioppilastutkinto ja koulutuksellisen elämänsämuutos*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Morris, C., & Carpenter, B. (2013). On Being Invisible and Passing through Walls. In S. Gonçalves & M. Carpenter (toim.) *Diversity, Intercultural Encounters, and Education*. New York: Routledge, 129–140.
- Munro, P. (1998). *Subject to fiction. Women Teachers' Life History Narratives and the Cultural Politics of Resistance*. Buckingham: Open University Press.
- Myrskylä, P. (2003). Maahanmuuttajat hivuttautuvat työmarkkinoille. *Hyvinvointikatsaus* 3/2003, 32–37.
- Myrskylä, P., & Pyykkönen, T. (2014). *Suomeen muuttaneiden naisten ja miesten työmarkkinatilanne, koulutus ja poliittinen osallistuminen*. Työpapereita 2. Tilastokeskus.
- Ng, R., & Shan, H. (2010). Lifelong learning as ideological practice: an analysis from the perspective of immigrant women in Canada. *International Journal of Lifelong Education* 29(2), 169–184.
- Nilsen, A. (1996). Stories for life –Stories of living: Women's narratives and feminist biography. *NORA. Nordic Journal of Women's Studies* 1(4), 16–30.
- Nissinen, E. (2012). *Kohti täysivaltaisuutta. Voimaantuminen maahanmuuttajien tarinoissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nisula, L. (2010). *Vuorovaikutuskulttuuri ja sen jäsentyminen maahanmuuttajien työllistymisvalmennuksessa*. Lapin yliopisto: Yhteiskuntatieteiden laitos.

- Oberg, K. (1960). 'Cultural shock: Adjustment to new cultural environments'. *Practical Anthropology* 7, 177–182.
- Ojala, H., Palmu, T., & Saarinen, J. (2009). Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa H. Ojala., T. Palmu & J. Saarinen (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 13–38.
- Ojo, E. (2009). Support Systems and Women of the Diaspora. *New Directions for Adult and Continuing Education* 122(Summer), 73–82.
- Opetushallitus (2001). *Suositus aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksesta*. Helsinki.
- Opetushallitus (2007). *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus. Suositus opetussuunnitelmaksi*. Helsinki.
- Opetushallitus (2011). *Maahanmuuttajien koulutus Suomessa – tilannekatsaus*. Raportit ja selvitykset 2011:3. Helsinki.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011). *Elinikäisen ohjauksen kehittämisen strategiset tavoitteet 2011*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:15. Helsinki.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2012). *Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuslisen tasa-arvon edistämiseksi*. Helsinki.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2013). *Monipuoliset ja sujuvat opintopolut*. Korkeakoulujen koulutusrakenteiden kehittämistyöryhmän muistio. Helsinki.
- Opetusministeriö (1998). *Koulutuspolitiikasta elinikäisen oppimisen edistämispolitiikkaan. Elinikäisen oppimisen hankkeen loppuraportti*. Helsinki.
- Opetusministeriö (2000). *Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004: Kehittämissuunnitelma*. Helsinki.
- Opetusministeriö (2006). Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko eduskunnalle. Helsinki.
- Opetusministeriö (2009). *Opetusministeriön kehittämissuunnitelma: koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004*. Helsinki.
- Pantzar, E. (2013). Elinikäinen oppiminen aikuisuuden näkökulmasta. Teoksessa J. Hakala & K. Kiviniemi (toim.) *Vuorovaikutuksen jännitteitä ja oppimisen säröjä. Aikuispedagogiikan haasteiden äärellä*. Kokkola: Jyväskylän yliopisto, 11–20.
- Paananen, S. (2005). Maahanmuuttajien elinolot Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 70(4), 460–462.
- Parekh, B. (2008). *A new Politics of Identity. Political Principles for an Interdependent World*. New York: Palgrave MacMillan.
- Parr, J. (1998). Theoretical Voices and Women's Own Voices. The Stories of Mature Women Students. In J. Ribbens & R. Edwards (toim.) *Feminist Dilemmas in Qualitative Research: Public Knowledge and Private Lives*. California: Sage, 88–101.
- Partanen-Rytilahti, M. (2008). *Maahanmuuttajataustaisen sairaanhoitajaopiskelijoiden ammatillinen kasvu ja kehitys*. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Pehkonen, E. (2003). *Elämä, identiteetti ja sukupuoli työttömän naisen kerronnassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pentikäinen, M. (2005). *Loputon matka: vietnamilaisten ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta*. Helsinki: Työministeriö.
- Perhoniemi, R., & Jasinskaja-Lahti, I. (2006). *Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulla. Seurantatutkimus vuosilta 1997–2004*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Perhoniemi, R., & Jasinskaja-Lahti, I. (2007). Maahanmuuttajien kotoutuminen 7 vuoden seurannan valossa. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration* 2(2), 21–33.
- Pessach-Ramati, D., & Josselson, R. (2007). Vicissitudes of “holding” in the immigration experience; the case of ethiopian Israeli Adolescents. In R. Josselson, A. Lieblich & Dan P. McAdams. *The Meaning of Others*. Narrative Studies of Relationships. Washington: American Psychological Association, 165–188.
- Phinney, J. (1989). Stages of ethnic identity in minority group adolescents. *Journal of early adolescence* 9, 34–49.
- Phinney, J. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: A review of research. *Psychological Bulletin* 108(3), 499–514.
- Phinney, J. (2000). Identity Formation across Cultures: The Interaction of Personal, Societal, and Historical Change. *Human Development* 43, 27–31.
- Phinney, J. (2003). Ethnic Identity and acculturation. In K.M. Chun, M. Kevin, P. Organista & G. Marín (toim.) *Acculturation: advances in theory, measurement, and applied research*. Washington, DC: American Psychological Association, 63–81.
- Phoenix, A. (2008). Analysing narrative contexts. In M. Andrews., C. Squire & M. Tamboukou (toim.) *Doing Narrative Research*. California: Sage, 65–78.
- Piaget, J. (2002). *The language and thought of the child*. London: Routledge.
- Puukari, S., & Taajamo, M. (2007). Kulttuurinen kehitystehtävä monikulttuurisen ohjauksen lähtökohtien hahmottamisessa. Teoksessa M. Taajamo & S. Puukari (toim.) *Monikulttuurisuus ja moniammatillisuus ohjaus- ja neuvontatyössä*. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimuselosteita 36, 9–21.
- Pöllänen, P. (2007). Työllistymisen mahdollisuudet ja työn merkitys venäjänkielisille maahanmuuttajajenaisille Pohjois-Karjalassa. Teoksessa Maahanmuuttajat: kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto, 359–378.
- Ramazanoğlu, C., & Holland, J. (2002). *Feminist Methodology: Challenges and Choices*. Thousand Oaks: Sage.
- Rapo, M. (2011). Kuka on maahanmuuttaja? *Tieto & Trendit* 1. Tilastokeskus.
- Rask, S., Luoma, M., Solovieva, N., & Koskinen, S. (2012). Elämänlaatu. Teoksessa A. Castaneda., S. Rask., P. Koponen., M. Mölsä & S. Koskinen (toim.) *Maahanmuuttajien terveys- ja hyvinvointitutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa*. THL, 213–218.

- Rastas, A. (2005). Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.
- Rastas, A. (2007). *Rasismi lasten ja nuorten arjessa: transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Tampere: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Reay, D. (2003). A Risky Business? Mature Working-class Women Students and Access to Higher Education. *Gender and Education* 15, 301–317.
- Reay, D., David, M., & Ball, S. (2005). *Degrees of choice: class, race, gender and higher education*. Stoke on Trent: Trentham Books.
- Reinharz, S., & Chase, S. (2003). Interviewing Women. In J. Holstein & J. Gubrium (toim.) *Inside Interviewing, New Lenses, New Concerns*. California: Sage, 73–90.
- Richardson, L., & Pierre, E. (2005). Writing: A Method of Inquiry. In K. Denzin & Y. Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research*. California: Sage, 959–978.
- Riessman, C. (1993). *Narrative Analysis*. California: Sage.
- Riessman, C. (2002). Narrative Analysis. In A. Huberman & M. Miles (toim.) *Qualitative Researcher's Companion*. California: Sage, 217–270.
- Riessman, C. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. California: Sage.
- Rintala-Rasmus, A. (2007). Koulutetun maahanmuuttajan erilaiset työnhakijaidentiteetit. Teoksessa M. Vartia (toim.) *Työ ja ihminen* 21(2) Monikulttuurisuus, 632–650.
- Rogers, A. (2005). Lifelong learning and the absence of gender. *International Journal of Educational Development* 26, 189–208.
- Rolin, K. (2005). Mitä feministinen tietoteoria ja tieteenfilosofia ovat? Teoksessa J. Oksala & L. Werner (toim.) *Feministinen filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 143–155.
- Ropo, E. (2015a). Identiteetin rakentuminen opetuksessa. Teoksessa E. Ropo, E. Sormunen & J. Heinström (toim.) *Identiteetistä informaatiolukutaitoon: tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija*. Tampere: Tampere University Press, 19–25.
- Ropo, E. (2015b). Identiteetti tutkimuskohteena. Teoksessa E. Ropo, E. Sormunen & J. Heinström (toim.) *Identiteetistä informaatiolukutaitoon: tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija*. Tampere: Tampere University Press, 26–47.
- Ropo, E., & A. Gustafsson (2008). Elämäkerrallinen näkökulma ammatilliseen ja persoonalliseen identiteettiin. Teoksessa A. Eteläpelto & J. Onnismäa (toim.) *Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu*. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura, 50–76.
- Rosenthal G. (1993). Reconstruction of Life Stories: Principles of Selection in Generating Stories for Narrative Biographical Interviews. In R. Josselson & A. Lieblich (toim.) *The Narrative Study of Lives 1*. Newbury Park: Sage, 59–91.
- Rossiter, M. (1999). Understanding Adult Development as Narrative. *New Directions for Adult and Continuing Education* 84(Winter), 77–85.
- Rossiter, M., & Clark, C. M. (2007). *Narrative and the practice of adult education*. Malabar: Krieger.

- Rubin H. J., & Rubin I. S. (1995). *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. California: Sage.
- Ruusuvuori, J., Nikander, P., & Hyvärinen, M. (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 9–36.
- Ruusuvuori, J., & Tiittula, L. (2005). Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Räty, M. (2002). *Maahanmuuttaja asiakkaana*. Helsinki: Tammi.
- Saarinen, A., & Calloni, M. (toim.) (2012). Builders of a new Europe: women from the eastern transregions. Helsinki: Kikimora Publications.
- Saarinen, A., & Jäppinen, M. (2014). Political and labour market inclusion in Finland. In F. Anthias & M. Pajnic (toim.) *Contesting Integration, Engendering Migration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 143–162.
- Sadeghi, S. (2008). Gender, culture and learning. Iranian immigrant women in Canadian higher education. *International Journal of lifelong education* 27(2), 217–234.
- Said, E. (2007). Mikään ei tapahdu eristyksissä – Esipuhe *Orientalism* teoksen vuoden 2003 laitokseen. Teoksessa J. Kuortti, M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Helsinki: Helsinki, 27–38.
- Salo-Lee, L. (2007). "Towards cultural literacy". In T. Kaivola, M. & Melen-Paaso (toim.) *Education for Global Responsibility –Finnish Perspectives*. Helsinki: Publications of the Ministry of Education 31, 74–82.
- Saresma, T. (2010). Kokemuksen houkutus. Teoksessa T. Saresma, L.-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 3–74.
- Saukkonen, P. (2010). *Kotouttaminen ja kulttuuripolitiikka: Tutkimus maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta suomalaisella taiteen ja kulttuurin kentällä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Saukkonen, P. (2013a). *Erilaisuuksien Suomi: vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saukkonen, P. (2013b). Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Teoksessa T. Martikainen, P. Saukkonen & M. Säävälä (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 81–97.
- Sedky, K., Nazir, R., Parlapalli, R., & Lippmann, S. (2010). Letter to the editor: stages of immigration. *International Journal of Psychiatry* 57(3), 323–324.
- Segal, M., & Chow, E. (2011). Analyzing gender, intersectionality, and inequality in global, transnational and local contexts. In E. Chow, M. Segal & L. Tan (toim.) *Analyzing Gender, Intersectionality, and Multiple inequalities: Global, transnational and local contexts*. Bingley UK: Emerald, 1–16.
- Shakir, A., & Tapanainen, M. (2005). *Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa 2004*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.

- Shotter, J. (1993). *Cultural Politics of Everyday life. Social constructionism, rhetoric and knowing of third kind*. Buckingham: Open University Press.
- Shotter, J., & Billig, M. (1998). A Bakhtinian Psychology: From Out of the Heads of Individuals and into the Dialogues between Them. In M. Bell & M. Gardiner (toim.) *Bakhtin and the Human Sciences. No Last Word*. London: Sage, 13–29.
- Silberstang, J. (2011). Learning Gender: The Effects of Gender-Role Stereotypes on Women's Lifelong Learning and Career Advancement Opportunities. In M. London (toim.) *Oxford Handbook of Lifelong Learning*. New York: Oxford University Press, 370–388.
- Silvennoinen, P. (2009). Yhteiskunnallisesti huono-osaiset ja oppimisyhteiskunnan haasteet. Teoksessa M. Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Kansanvalitusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Helsinki: Hansaprint Oy, 194–215.
- Sikes, P. (2010). The ethics of writing life histories and narratives in educational research. In A. Bathmaker & P. Harnett (toim.) *Exploring Identity and Power Through Life History and Narrative Research*. London: Routledge, 11–24.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk Text and Interaction*. London: Sage.
- Singh, S. (2012). Transgression into 'hidden' feminism: Immigrant muslim woman from India. In G. Bonifacio (toim.) *Feminism and Migration: Cross-Cultural Engagements. International Perspectives on Migration 1*. New York: Springer, 123–147.
- Sisäasiainministeriö (2006). *Turvallinen, monikulttuurinen, hyvinvoiva ja kilpailukykyinen Suomi. Sisäasiainministeriön tulevaisuuskatsaus*. Helsinki.
- Sisäasiainministeriö (2009). *Maahanmuuton vuosikatsaus 2009*. Helsinki.
- Sisäasiainministeriö (2013). *Valtioneuvoston periaatepäätös maahanmuuton tulevaisuus 2020-strategiasta*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sisäasiainministeriö (2015). *Maahanmuuton ja kotouttamisen suunta 2011–2014*. Sisäasiainministeriön julkaisu 2/2015.
- Spitzer, D. (2007). Immigrant and refugee women: Recreating meaning in transnational context. *Anthropology in Action* 14 (1&2), 52–62.
- Squire, C. (2008). Experience-centred and culturally-oriented approaches to narrative. In M. Andrews., C. Squire & M. Tamboukou (toim.) *Doing Narrative Research*. California: Sage, 41–63.
- Squire, C., Andrews, M., & Tamboukou, M. (2008). Introduction: What is narrative research? In M. Andrews., C. Squire & M. Tamboukou (toim.) *Doing Narrative Research*. California: Sage, 1–21.
- Staunaes, D. (2003). Where have all the Subjects Gone? Bringing Together the Concepts of Intersectionality and Subjectification. *NORA: Nordic Journal of Women's Studies* 11(2), 101–110.
- Suárez-Orozco, C., & Suárez-Orozco, M. (2001). *The Children of Immigration*. United States of America: Harvard University Press.

- Suárez-Orozco, C., & Suárez-Orozco, M., & Todorova, I. (2008). *Learning a new land: immigrant students in American society*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Sugiman, T., Gergen, K., Wagner, W., & Yamada, Y. (toim.) (2008). *Meaning in Action. Constructions, Narratives, and Representations*. Tokyo: Springer.
- Sugimura, K. (2007). Transitions in the process of identity formation among Japanese female adolescents: A relational viewpoint. In R. Josselson, A. Lieblich & Dan P. McAdams. *The Meaning of Others. Narrative Studies of Relationships*. Washington: American Psychological Association, 117–142.
- Suokonautio, J. (2008). *Palapelin palat paikoillaan. Maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumiskoulutuksesta ja ehdotuksia sen kehittämiseksi*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Syed, M., Azmitia, M., & Phinney, J. (2007). Stability and Change in Ethnic Identity among Latino Emerging Adults in Two Contexts. *Identity: An International Journal of Theory and Research* 7(2), 155–178.
- Säävälä, M. (2007a). *Uussuomalainen nainen etsii paikkaansa: venäläisten ja kosovonalaanien elämänpolut työssä ja kotona*. Helsinki: Väestöliitto.
- Säävälä, M. (2007b). Sukupuoli etnisen itseymmärryksen keskiössä: Naiseus, avioliitto ja perhe Kosovon albaaninaisten puheessa. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 68–87.
- Säävälä, M. (2009). *Naisia kotoutumassa Eurooppaan. Vertailevan Femage-hankkeen loppuraportti*. Helsinki: Väestöliitto.
- Söderling, I. (2005). Suomen väestökysymys ja maahanmuutto. Teoksessa A. Alitolppa-Niitamo, I. Söderling & S. Fågel (toim.) *Olemme muuttaneet: näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Helsinki: Väestöliitto, 13–23.
- Talib, M. (2006). Why is it so hard to encounter diversity? In M. Talib (toim.) *Diversity – a challenge for educators*. Kasvatusalan tutkimuksia 27. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 139–156.
- Talib, M. (2008). Opettajan hiljainen tieto ja erilaisuuden kohtaaminen. Teoksessa A. Toom, J. Onnismaa & A. Kajanto (toim.) *Hiljainen tieto: tietämistä, toimimista, taitavuutta*. Helsinki: Kansanvalistusseura. Aikuiskasvatuksen tutkimusseura, 149–162.
- Talib, M., & Lipponen, P. (2008). *Kuka minä olen?: Monikulttuuristen opiskelijoiden identiteettipuhetta*. Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Talib, M., Loima, J., Paavola, H., & Patrikainen, S. (toim.) (2009). *Dialogs on Diversity and Global Education*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Taskutieto*. (2007). Väestörekisterikeskus.
- Taskutieto*. (2013). Väestörekisterikeskus.

- Teräs, M. (2009). Ammatillinen toinen aste ja kulttuurienvälinen tila. Teoksessa J. Lasonen & M. Halonen (toim.) *Kulttuurienvälinen osaaminen koulutuksessa ja työelämässä*. Kasvatusalan tutkimuksia 43. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura, 63–84.
- Thomson, R. (2007). Inventing adulthoods. A biographical approach to understanding young lives. In J. McLeod & A.C. Allard (toim.) *Learning from the Margins. Young women, social exclusion and education*. London: Routledge, 42–53.
- Tiilikainen, M. (2003). *Arjen islam: somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Tiilikainen, M. (2008). *Menestyvät maahanmuuttajanaiset*. Helsinki: Väestöliitto.
- Tilastokeskus. *Väestörakennetietoja 1990–2009*.
- Thunborg, C., & Edström, E. (2008). *Changing Learning Identities in Higher Education*. Paper to be presented at the ESREA Conference: Access, Learning Careers and Identity Network. University of Seville. Spain.
- Trimikliniotis, N., & Fulas-Souroulla, M. (2013). Informalisation and Flexibilisation at Work: The Migrant Woman Precariat Speaks. In F. Anthias., M. Kontos & M. Morokvasic-Müller (toim.) *Paradoxes of Integration: Female Migrants in Europe*. London: Springer, 59–77.
- Trinh, T. (1989). *Woman, Native, Other*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tuomaala, M., & Torvi, K. (2008). *Kohti työperäistä maahanmuuttoa: Ulkomailta palkattavan työvoiman tarpeen arviointi*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuomisto, J. (2003). Elinikäisen oppimisen toinen sukupolvi – unohtuiko jotain? Teoksessa P. Sallila & A. Malinen. *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 49–83.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2011). *Valtion kotouttamisohjelma. Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015*.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2013). *Osallisena Suomessa hankkeen arviointiraportti*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Konserni 29.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2016). *Valtion kotouttamisohjelma vuosille 2016–2019*.
- Työministeriö (2005). *Kala kuivalla maalla. Kotoutuminen maahanmuuttajan näkökulmasta*. Helsinki.
- Ulkomaalaislaki 2004.
- Ulkoasiainministeriö (2007). *Hallituksen maahanmuuttopolitiittinen ohjelma*. Valtioneuvoston periaatepäätös 19.10.2006.
- Vaarama, M. (2011). Sosiaalipolitiikan nykytila. Teoksessa E. Palola & V. Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka. Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: THL, 15–29.

- Valjus, S., & Nirvi, M. (2005). Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kotoutumista tukeva koulutus Suomessa. Suomen Kesäyliopisto ry.
- Valovirta, E. (2010). Ylirajaisten erojen politiikkaa. Teoksessa T. Saresma, L.-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) *Käsitelmä sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 210–222.
- Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta. (2002).
- Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kotouttamislain toimeenpanosta. (2008).
- Valtonen, K. (1999). *Pakolaisten integroituminen Suomeen 1990 – luvulla*. Helsinki: Työministeriö.
- Vanhanen, S., et al. (2013). Mentorointi koulutettujen naisten työllistymisen tukena. Teoksessa A. Alitolppa-Niitamo, S. Fågel & M. Säävälä (toim.) *Olemme muuttaneet – ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä*. Helsinki: Väestöliitto, 176–185.
- Varjonen, S. (2013). *Ulkopuolinen vai osallistuja? Identiteetit, ryhmäsuhteet ja integraatio maahanmuuttajien elämäntarinoissa*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.
- Verkuyten, M. (2014). *Identity and cultural diversity. What social psychology can teach us*. London: Routledge.
- Vertovec, (2009). *Transnationalism*. London: Routledge.
- Vygotsky, L. (1982). *Ajattelu ja kieli*. Espoo: Weilin + Göös.
- Väänänen, A. et al. (2009). *Maahanmuuttajien integroituminen yhteiskuntaan elämän eri osa-alueilla*. Esiselvitysraportti. Helsinki: Työterveyslaitos, Kuntoutussäätiö ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Walby, S. (2011). Globalization and multiple inequalities. In E. Chow, M. Segal & L. Tan (toim.) *Analyzing gender, intersectionality, and multiple inequalities: global, transnational and local contexts*. Bingley UK: Emerald, 17–34.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock*. Hove: Routledge.
- Ward, C., & Styles, I. (2003). Lost and Found: Reinvention of the Self Following Migration. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 5(3), 349–367.
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wenger, E. (2009). The social theory of learning. In K. Illeris (toim.) *Contemporary Theories of Learning. Learning theorists...in their own words*. London: Routledge, 209–218.
- West, C., & Zimmerman, D. (1991). Doing Gender. In J. Lorber & S. Farrell (toim.) *The Social Construction of Gender*. London: Sage, 13–37.
- West, L. (2006). Managing change and transition. A psychosocial perspective on lifelong learning, Lifelong learning and the postmodern. In P. Sutherland & J. Crowther (toim.) *Lifelong learning. Concepts and contexts*. London: Taylor & Francis Group, 39–47.
- Wortham, S. (2001). *Narratives in action: A Strategy for research and action*. New York: Teachers College Press.

- Wrede, S. (2010). Suomalainen työelämä, globalisaatio ja vieraat työssä. Teoksessa S. Wrede & C. Nordberg (toim.) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia, 7–31.
- Wrede, S., Nordberg, C., & Forsander, A. (2010). Etnistytvä eriarvoisuus ja keinot kohti tasa-arvoa. Teoksessa S. Wrede & C. Nordberg (toim.) *Vieraita työssä. Työelämän etnistytvä eriarvoisuus*. Helsinki: Palmenia, 274–283.
- www.finlex.fi
- Yhdenvertaisuuslaki 2014.
- Yrjänäinen, S., & Ropo, E. (2013). Narratiivisesta opetuksesta narratiiviseen oppimiseen. Teoksessa E. Ropo & M. Huttunen (toim.) *Puheenvuoroja narratiivisuudesta opetuksessa ja oppimisessa*. Tampere: Tampere University Press, 17–46.
- Yang, M. (2015). *Negotiating Educational Identities: Life Histories of Karen Women in Minnesota*. University of Minnesota.
- Yoder, A. E. (2000). Barriers to ego identity status formation: a contextual qualification of Marcia's identity status paradigm. *Journal of Adolescence* 23, 95–106.
- Yuval-Davis, N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice* 40(3), 197–214.
- Zielke, B., & Straub, J. (2008). Culture, Psychotherapy, and the Diasporic Self as Transitoric Identity: A Reply to Social Constructionist and Postmodern Concepts of Narrative Psychotherapy. In T. Sugiman., K. Gergen., W. Wagner & Y. Yamada (toim.) *Meaning in Action. Constructions, Narratives, and Representations*. Tokyo: Springer, 49–72.

Liitteet

Liite 1. Haastattelurunko

I ELÄMÄNKULKU

Elämänkulku tähän mennessä ja käsitys siitä

Mitä elämässäni on tapahtunut tähän mennessä?

Mikä elämässäni on ollut merkittävää/keskeistä?

Mikä/Mitkä/Ketkä ovat helpottanut tai vaikeuttanut elämääni?

Elämä nyt

Minkälaista elämäni on tällä hetkellä?

Mitä pidän elämässäni tärkeänä?

Onko jokin muuttunut tai toisenlaista kuin ennen?

Tulevaisuus

Miltä tulevaisuus näyttää?

Mitä haluan elämältä?

Miten koen mahdollisuuteni elämässäni?

Minkälaisia esteitä näen toteuttaa haluamaani elämää?

II KUKA OLEN

Käsitys itsestä ihmisenä

Minkälainen minä olen?

Mikä on käsitykseni itsestäni ennen?

Miten määrittelen itseäni nyt?

Onko jokin muuttunut?

Minkälainen haluaisin olla?

Käsitys sukupuolesta

Minkälaisena näen tai koen naisena olemisen, naiseuden ennen ja nyt?

Onko jokin muuttunut tai erilaista kuin ennen?

Käsitys itsestä maahanmuuttajana

Miten määrittelen itseäni maahanmuuttajana?

Mihin kuulun/Minne kuulun?

III OPPIMINEN

Oppimiskokemukset elämässä

Minkälaisia vaikeuksia minulla on ollut elämässä? Entä onnistumisen kokemuksia? Haasteita?

Mitä ne ovat olleet tai ovat ja miten olen löytänyt tai löydän ratkaisuja toimia?

Mitä olen niistä oppinut?

Oppimiskäsitys

Mitä oppiminen on?

Mitä ajattelen itsestäni oppijana ennen ja nyt?